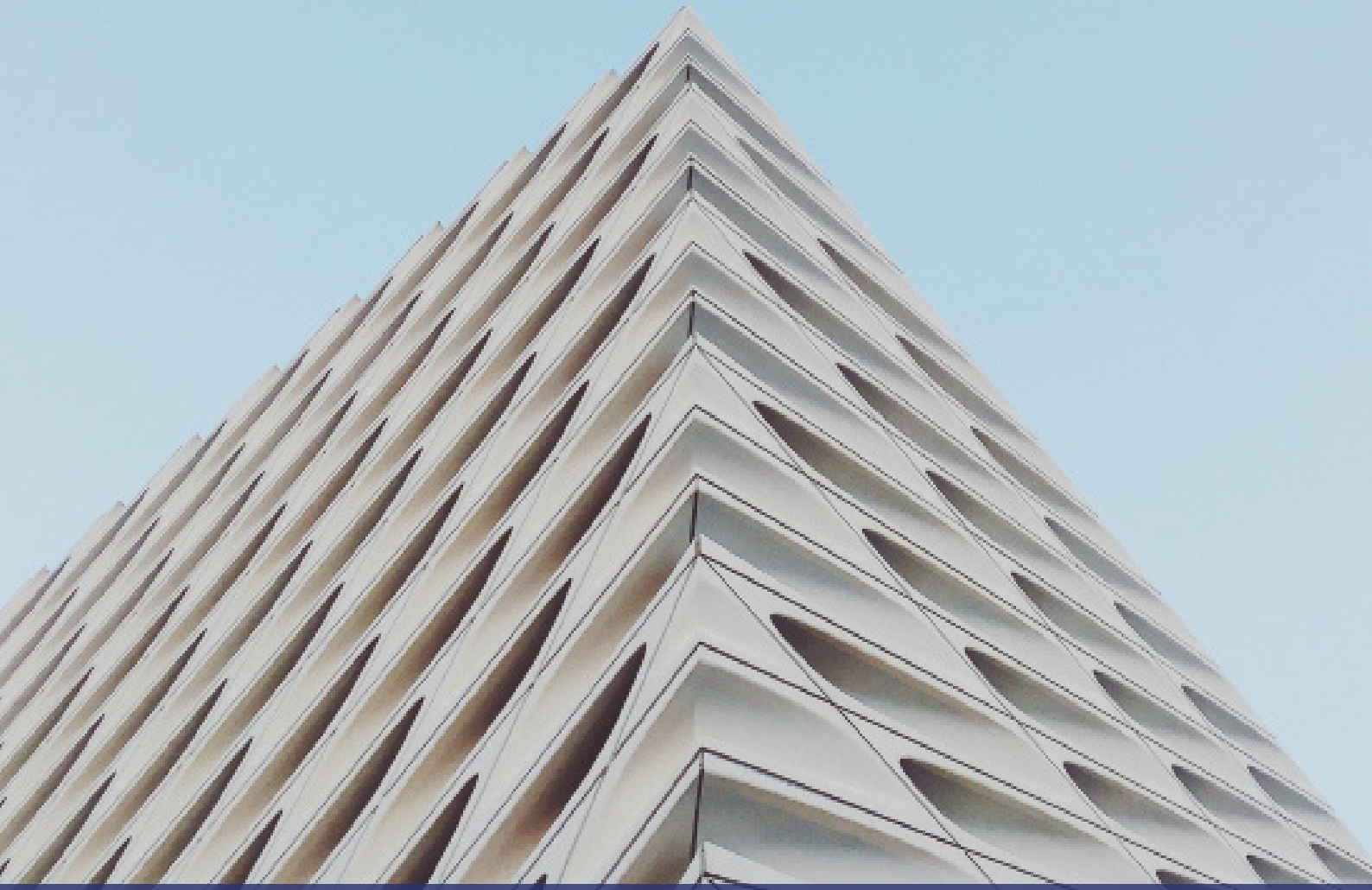

Funded by
the European Union

KONTRIBUTI **EKONOMIK** I INDUSTRIVE TË TË **DREJTAVE** TË **AUTORIT** NË **KOSOVË**

IPRproject
Intellectual Property Rights Project

A project implemented by:

Mirënjohje:

Autorët shprehin mirënjohje të thellë për ekipin e projektit IPR, Agjencinë e Statistikave të Kosovës, dhe Zyra për të Drejtat e Autorit dhe të drejtave të përafërta për mbështetjen e tyre në përpilimin e këtij raporti.

Mohimi i Përgjegjësisë:

Pikëpamjet e shprehura këtu janë të autorëve dhe prandaj nuk mund të merren në asnjë mënyrë që të pasqyrojnë mendimin zyrtar të donatorit mbështetës

Prishtinë, 2021

Përmbajtja

Përmbajtja

Përmbajtja	6
Lista e tabelave	7
Lista e figurave	8
Shkurtesat	10
Përmbledhja ekzekutive	12
1. Hyrje	14
2. Metodologjia	14
2.1. Procesi i hulumtimit	15
2.2. Identifikimi dhe klasifikimi i industrive të të drejtave të autorit	20
2.3. Procesi dhe analiza e mbledhjes së të dhënave	27
3. Përmbledhje e rezultateve	29
4. Pasqyrë e ekonomisë së Kosovës	31
5. E drejta e autorit dhe të drejtat përfaqëse në Kosovë	31
5.1. Zhvillimi i kornizës së të drejtave të autorit dhe të drejtave të përfaqësuara në Kosovë	32
5.2. Legjislacioni ndërkombëtar dhe i be-së për të drejtat e autorit dhe të drejtat e përfaqësuara	33
5.3. Pasqyrë e ligjit për të drejtat e autorit dhe të drejtat e tjera të përfaqësuara në Kosovë	35
5.4. Menaxhimi dhe zbatimi i të drejtave të autorit dhe të drejtave të përfaqësuara	38
6. Kontributi i industrive të të drejtave të autorit në vshb dhe në pbb	40
6.1. Krahasimi i industrive të të drejtave të autorit me sektorët e tjerë ekonomik	41
6.2. Krahasimi rajonal	42
6.3. Kontributi i industrive kryesore të të drejtave të autorit	44
6.4. Kontributi i industrive të ndërruar me të drejtat e autorit	45
6.5. Kontributi i pjesshëm i industrive të të drejtave të autorit	46
6.6. Kontributi i industrive të mbrojtjes së përkohshme të të drejtave të autorit	47
7. Kontributi i industrive të të drejtave të autorit në punësim	49
7.1. Krahasimi i industrive të të drejtave të autorit me sektorë të tjerë ekonomikë	50
7.2. Krahasimi rajonal	52

oajttja

7.3. Kontributi i industrive themelore të të drejtave të autorit në punësim	53
7.4. Kontributi i industrive të ndërvarura me të drejtat e autorit	54
7.5. Kontributi i industrive të pjesshme të të drejtave të autorit	55
7.6. Kontributi i industrive industrive mbështetëse jo të dedikuara të të drejtave të autorit	56
7.7. Produktiviteti i punës	59
8.1. Kontributi i industrive të të drejtave të autorit në tregti	61
8.1. Kontributi në tregtinë e jashtme të mallrave	64
8.2. Kontributi në tregtinë e jashtme të shërbimeve	68
9. Krahasimi ndërkombëtar dhe korrelacioni me treguesit e tjerë	76
10. Përmbledhje e industrive të zgjedhura të të drejtave të autorit	76
10.1. Botimi i librit	78
10.2. Mediat e shkruara	79
10.3. Radioja dhe televizioni	82
10.4. Softuerët dhe bazat e të dhënave	84
10.5. Organizatat e menaxhimit kolektiv	86
11. Përfundimet dhe rekomandimet	91
Rreth autorëve	92
Shtojcat	92
Shtojca 1: lista e faktorëve të të drejtave të autorit	97
Shtojca 2: bvsh dhe punësimi nga ida-të	98
Shtojca 3: shpërndarja ndërmjet ida-ve për bvsh-në dhe kontributin e punësimit	99
Referencat	100

List of Tables

Tabela 1: Lista e aktiviteteve të IDA-ve nga NACE Rev. 2	16
Tabela 2: Faktorët kryesorë të të drejtave të autorit të zbatuar në aktivitetet e IDA-ve	23
Tabela 3: Lista e aktiviteteve të përbashkëta midis IDA-ve	25
Tabela 4: Pasqyra e Kontributeve të IDA-së në Kosovë, 2017-2019	27
Tabela 5: Pasqyra e Kontributeve të IDA-së në Kosovë në %, 2017-2019	28
Tabela 6: Pasqyra e pjesës së IDA-së në Kosovë, 2017-2019	28
Tabela 7: Treguesit ekonomik – Kosova, 2017-2019	30
Tabela 8: Vlerat e VShB-së të IDA-së sipas llojit të IDA-së, 2017-2019 (në mijë Euro)	39
Tabela 9: Personat e punësuar në IDA-të sipas llojit të IDA-ve, 2017-2019	48
Tabela 10: Kontributi i IDA-ve në Tregtinë e Jashtme, 2017-2019	59
Tabela 11: Kontributi i IDA-ve në Tregtinë e Shërbimeve, 2017-2019	60
Tabela 12: Kontributi i IDA-ve në tregtinë e mallrave, 2017-2019	60
Tabela 13: Vlerat e eksportit të IDA-ve sipas llojit IDA-ve, 2017-2019 (në EURO)	61
Tabela 14: Vlerat e importit të IDA-ve sipas llojit IDA-ve, 2017-2019 (në EURO)	62
Tabela 15: Tregtia në Eksportet e Shërbimeve, 2017-2019 (në EURO)	66
Tabela 16: Tregtia në Importet e Shërbimeve, 2017-2019 (në EURO)	67
Tabela 17: Krahasimi ndërkombëtar i kontributit të IDA-ve në BPV dhe Punësim	70
Tabela 18: Aktiviteti i bibliotekave	77

List of Figures

Figura 1: Procesi i përgjithshëm i punës	14
Figura 2: Kontributi i IDA në VShB dhe PBB, 2017-2019 (%)	38
Figura 3: Aksionet e VShB të IDA-së sipas llojit të industrisë, 2017-2019 (%)	39
Figura 4: Kontributi i IDA-së në PBB në krahasim me sektorët e tjerë, 2017-2019 (%)	40
Figura 5: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në BPV (%)	41
Figura 6: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në BPV sipas llojit të industrisë (%)	41
Figura 7: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në BPV sipas llojit të industrisë i normalizuar në 100%	42
Figura 8: Ndarja e IDA-ve bazë në nënsektorë, 2019 (%)	43
Figura 9: Ndarja e IDA-ve bazë në nënsektorë, 2017-2019 (%)	43
Figura 10: Ndarja e IDA-ve të ndërruar në nënsektorë, 2019 (%)	44
Figura 11: Ndarja e IDA-ve të ndërruar në nënsektorë, 2017-2019 (%)	44
Figura 12: Ndarja e IDA-ve së pjesshme në nënsektorë, 2019 (%)	45
Figura 13: Ndarja e IDA-ve të pjesshëm në nënsektorë, 2017-2019 (%)	45
Figura 14: Ndarja e IDA-ve jo të dedikuara në nënsektorë, 2019 (%)	46
Figura 15: Ndarja e IDA-ve jo të dedikuara në nënsektorë, 2019 (%)	46
Figura 16: Kontributi i IDA-ve në Punësim, 2017-2019 (%)	47
Figura 17: Kontributi i punësimit në IDA-të sipas llojit të IDA-ve, 2017-2019 (%)	48
Figura 18: Kontributi i IDA-ve në punësim në krahasim me sektorët e tjerë, 2017-2019 (%)	49
Figura 19: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në punësim (%)	50
Figura 20: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në punësim sipas llojit të industrisë (%)	50
Figura 21: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në punësim sipas llojit të industrisë i normalizuar në 100%	51
Figura 22: Ndarja e IDA-ve bazë në nënsektorë, 2019 (%)	52
Figura 23: Ndarja e IDA-ve bazë në nënsektorë, 2017-2019 (%)	53

Figura 24: Ndarja e IDA-ve të ndërruarur në nënsektorë, 2019 (%)	53
Figura 25: Ndarja e IDA-ve të ndërruarur në nënsektorë, 2017-2019 (%)	54
Figura 26: Ndarja e IDA-ve të pjesëshëm në nënsektorë, 2019 (%)	54
Figura 27: Ndarja e IDA-ve të pjesëshëm në nënsektorë, 2017-2019 (%)	55
Figura 28: Ndarja e IDA-ve jo të dedikuar në nënsektorë, 2019 (%)	55
Figura 29: Ndarja e IDA-ve të pa dedikuar në nënsektorë, 2017-2019 (%)	56
Figura 30: Indeksi i produktivitetit të punës	56
Figura 31: Rishikimi i indeksit të produktivitetit të punës sipas nënsektorëve, 2019	57
Figura 32: Indeksi i produktivitetit të punës së IDA-ve në krahasim me sektorët e tjerë ekonomik, 2019	58
Figura 33: Eksportet e mallrave të IDA-ve, sipas llojit IDA-ve, 2017-2019 (%)	59
Figura 34: Importet e mallrave të IDA-ve sipas llojit të IDA-ve, 2017-2019 (%)	61
Figura 35: Kontributi i IDA-ve në tregtinë e jashtme totale të mallrave, 2017-2019 (%)	62
Figura 36: Tregtia e jashtme në shërbimet e IDA-ve (në milionë EURO), 2017-2019	64
Figura 37: Kontributi i IDA-ve në tregtinë e jashtme totale të shërbimeve, 2017-2019 (%)	64
Figura 38: Eksportet e Shërbimeve të të Drejtave të Autorit, 2017-2019	66
Figura 39: Importet e Shërbimeve të të Drejtave të Autorit, 2017-2019	67
Figura 40: Pozicionimi i vendit bazuar në BPV dhe Punësimin	68
Figura 41: Krahasimi ndërkombëtar i kontributit të IDA-ve në BPV	69
Figura 42: Krahasimi ndërkombëtar i kontributit të IDA-ve në Punësim	70
Figura 43: Krahasimi ndërkombëtar i indeksit të produktivitetit të punës	72
Figura 44: Korrelacioni ndërmjet IDA-ve me BPV dhe BPV për kokë banori në PPP	73
Figura 45: Korrelacioni ndërmjet IDA-ve me BPV dhe IHD për kokë banori	74
Figura 46: Korrelacioni ndërmjet IDA-ve me BPV-në dhe rezultatet e lehtësisë së BB-së për të bërit biznes	74
Figura 47: Korrelacioni ndërmjet IDA-ve me BPV dhe indeksit të perceptimit të korrupsionit (IPK)	75

Shkurtesat

APIK	<i>Shoqata e Autorëve, Producentëve dhe Interpretuesve të Kosovës</i>
DBP6	<i>Doracakut për Bilancin e Pagesave dhe Pozicionin e Investimeve Ndërkombëtare, edicioni i 6-të</i>
NPRRV	<i>Norma e Përbërë e Rritjes Vjetore</i>
BQK	<i>Banka Qendrore e Kosovës</i>
CEFTA	<i>Marrëveshja për Tregti të Lirë e Evropës Qendrore</i>
IDA	<i>Industria e të Drejtave të Autorit</i>
OMK	<i>Organizata të Menaxhimit Kolektiv</i>
NK	<i>Nomenklatura e Kombinuar</i>
IPK	<i>Indeksi i Perceptimit të Korrupsionit</i>
BE	<i>Bashkimi Evropian</i>
IHD	<i>Investimet e Huaja Direkte</i>
BPV	<i>Bruto Prodhimi Vendor</i>
BVSH	<i>Bruto Vlera e Shtuar</i>
TIK	<i>Teknologjia e Informimit dhe Komunikimit</i>
KPM	<i>Komisioni i Pavarur për Media</i>
FNM	<i>Fondi Monetar Ndërkombëtar</i>
DPI	<i>Të drejtat e Pronës Intelektuale</i>
ISBN	<i>Numri Ndërkombëtar i Standardizuar për Librin</i>

8 Shkurtesat

ASK	<i>Agjencia e Statistikave të Kosovës</i>
KFOR	<i>Forca e NATO-s në Kosovë</i>
SHBK	<i>Shoqata e Botuesve të Kosovës</i>
RRTTK	<i>Rrjeti për Transmetim Tokësor i Kosovës</i>
AFP	<i>Anketa e Fuqisë Punëtore</i>
MKRS	<i>Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sporteve</i>
NACE	<i>Klasifikimi Statistikor i Aktiviteteve Ekonomike në Komunitetin Evropian</i>
ZDADP	<i>Zyra për të Drejtat e autorit dhe të Drejtat e Përafërta</i>
KMSHK	<i>Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës</i>
OSHMP	<i>Ofruesit e Shërbimit Medial të Programeve</i>
MSA	<i>Marrëveshja e Stabilizim Asociimit</i>
RSJF	<i>Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë</i>
STIKK	<i>Shoqata për Teknologji të Informacionit dhe të Komunikimit të Kosovës</i>
ATK	<i>Administrata Tatimore e Kosovës</i>
TRIPS	<i>Marrëveshja për Aspektet e Lidhura me Tregtinë e të Drejtave të Pronës Intelektuale</i>
UNMIK	<i>Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë</i>
VAPIK	<i>Shoqata “Autorët, Prodhuesit dhe Interpretuesit Vizual të Kosovës”</i>
BB	<i>Banka Botërore</i>
OBPI	<i>Organizata Botërore për Pronën Intelektuale</i>

Përmbledhja ekzekutive

Ky raport i parë i kontributit ekonomik të industrive krijuese në Kosovë tregon se sektori krijues është një pjesë e rëndësishme e ekonomisë kombëtare, duke kontribuar në mënyrë të konsiderueshme në punë, vlera dhe gjenerimin e të tregtisë. Ai konfirmon rëndësinë e krijimit të provave empirike për hartimin e politikave dhe ofron njohuri të rëndësishme mbi performancën, dinamikën dhe proceset në sektorin krijues. Analiza që përmbahet në raport është parashikuar të përcaktojë standarde për monitorimin e rregullt të kontributit të sektorit krijues në arritjen e rritjes së qëndrueshme bazuar në inovacionin dhe kreativitetin.

Në vitin 2019, industritë totale të të drejtave të autorit në Kosovë punësuan 18,919 persona, që përfaqëson 5.21 për qind të **punësimit të përgjithshëm** në vend. Sektori krijues ishte sektori i nëntë më i madh i punësimit, duke krijuar më shumë vende pune sesa sektorë të tillë si TIK, transporti, aktivitetet financiare dhe të sigurimeve, ose aktivitete të pasurive të patundshme. Punësimi në industritë e të drejtave të autorit ishte pothuajse i barabartë me punësimin në sektorë tradicional siç është bujqësia. Për më tepër, nga viti 2017 në 2019, punësimi në industritë krijuese u rrit në 26 për qind, duke demonstruar dinamikë mbresëlënëse në një zonë që ka rëndësi strategjike për një vend me një normë të konsiderueshme të papunësisë.

Shumica e vendeve të punës të krijuara ishin në industrive kryesore të të drejtave të autorit – 15,219 persona, që përfaqësojnë pothuajse 80 për qind të punësimit total në këtë sektor. Një pjesë e madhe e punësimit u krijua nga shtypi dhe letërsia – 47.1 për qind, e ndjekur nga artet pamore dhe grafike – 13.7 për qind, radio dhe televizion – 10.2 për qind, softuer, baza të të dhënave dhe video

lojëra – 9.4 për qind dhe muzikë – 8 për qind. Për sa i përket **gjenerimit të vlerës**, industritë e përgjithshme të të drejtave të autorit mbajtën një pjesë relativisht të qëndrueshme – 2.91 për qind e BVSH-së në 2019 (2.97 për qind në 2017 dhe 3.01 për qind në 2018) duke arritur në 163.4 milionë EURO në 2019, që përfaqëson 2.35 për qind të BPV-së së vendit. Megjithatë, prodhimi dhe BVSH i sektorit është rritur në terma absolut gjatë kohës, përbën normën e rritjes vjetore (CAGR), mesatarisht me 3.7 për qind, ishte disi më e ulët se mesatarja kombëtare prej 4.4 për qind në të njëjtën periudhë. Ky ndryshim tregon se norma e rritjes në gjenerimin e vlerës nga industritë e të drejtave të autorit ishte më e ngadalshme se në sektorët e tjerë të ekonomisë.

Industritë kryesore të të drejtave të autorit kontribuan me 63.4 për qind të vlerës totale të gjeneruar nga sektori krijues, që është trendi në shumicën e vendeve të rajonit. Megjithatë, pjesa relative e industrive thelbësore e të drejtave të autorit ka mbetur më e ulët se ajo e rajonit, por industritë mbështetëse jo të dedikuara kishin një pjesë më të lartë sesa në Rumani, Bullgari, Serbi dhe Kroaci.

Industritë e të drejtave të autorit radhiten si fusha e 11-të më e madhe në ekonominë e vendit, duke lënë pas sektorët si miniera dhe gurorë, TIK, akomodimin dhe të shërbimit dhe ushqimit. Shtypi dhe letërsia me 27.1 për qind, programet kompjuterike, bazat e të dhënave dhe lojërat kompjuterike me 24.7 për qind dhe reklamat me 17.6 për qind ishin tre industritë më të mëdha të të drejtave të autorit në vitin 2019. Ato u pashuan nga radio dhe TV me 8.9 për qind, artet pamore dhe grafike me 7.8 për qind, produksione teatrale muzikore dhe opera me 7.6 për qind, dhe video dhe fotogra-

fi me 6.1 për qind. Analiza e të dhënave zbulon se, në terma relativë, kategoria e programeve kompjuterike, bazave të të dhënave dhe lojërave kompjuterike është parë si ndryshimi më pozitiv dhe është rritur me më shumë se 18 për qind gjatë kohës.

Për sa i përket efikasitetit ekonomik, indeksi i **produktivitetit të punës** në industrinë e të drejtave të autorit u rrit gjatë gjithë kohës dhe ishte shumë i ngjashëm me TIK, dhe më i lartë se ai i arsimit, kujdesit shëndetësor, akomodimit dhe disa sektorëve të tjerë ekonomik. Prodhimtaria më e lartë e punës u shënuar në arkitekturë, inxhinieri dhe sondazhe, e ndjekur nga produksione filmike dhe video produksione.

Industrija e të drejtave të autorit janë një pjesë e rëndësishme e **tregtisë së jashtme** të vendit. Gjatë periudhës së vlerësimit, industria e të drejtave të autorit u bënë gjithnjë e më të hapura ndaj tregtisë së jashtme dhe kontributi i tyre në eksportin total u rrit nga 6.5 për qind në 2017 në 8.4 për qind në 2019. Kontributi në importin total u rrit nga 4.7 për qind në 6 për qind gjatë periudhës së njëjtë. Në vitin 2019, eksporti total i të drejtave të autorit arriti në 172.9 milionë EURO, ndërsa importi total përbënte 254.4 milionë EURO, duke çuar në një deficit tregtar të grumbulluar prej 81.5 milionë EURO.

Bilanci i tregtisë në shërbime të të drejtave të autorit është pozitiv dhe ndjek një tendencë në rritje, ndërsa një deficit në rritje u mbështet në tregtinë e mallrave të të drejtave të autorit. Gjatë periudhës 2017-2019, eksporti i shërbimeve u rrit me një normë të qëndrueshme, duke arritur në 167.6 milionë EURO në 2019, ndërsa importi arriti në 146.7 milionë EURO. Pjesa e kontributit të industrive të të drejtave të autorit në totalin

e eksporteve të huaja të shërbimeve është rritur nga 8 deri në 10 për qind, ndërsa pjesa e drejtave të autorit në importet e shërbimeve në vitin 2019 ka qenë 20 për qind. Bizneset shërbyese ishin kontribuuesi më i madh për eksporte - EURO 77.250.000 në vitin 2019, duke përfaqësuar 46.1 për qind të totalit të eksporteve të shërbimeve dhe 60 për qind të importeve totale të shërbimit. Shërbimet kompjuterike vazhduan të rriteshin vazhdimisht gjatë periudhës - eksportet ishin tre herë më të larta se importet.

Krahasimi ndërkombëtar tregon se punësimi në industrinë e të drejtave të autorit në Kosovë ka qenë më e lartë se në shumë vende të rajonit, të tilla si Kroacia, Bullgaria, Serbia dhe Sllovenia. Ndërkohë, kontributi në BPV dhe BVSH mbeti më i ulët se shumica e vendeve në rajon. Vlera dhe gjenerata e punësimit zbulon se industrinë kryesore e të drejtave të autorit qëndrojnë për më shumë se 63.4 për qind e vlerës së shtuar dhe 80.4 për qind e punësimit, e cila është më e larta në rajon.

Analiza tregoi se **performanca** e industrive e të drejtave të autorit në aspektin e kontributit në BPV është e lidhur pozitivisht me tregues të tillë si **investimet e huaja direkte, BPV për kokë banori, kushteve të favorshme për të bërë biznes, dhe nga mungesa e korrupsionit**. Kjo sugjeron që investimet në përmirësimin e performancës së sektorit krijues do të japin rezultate pozitive në drejtim të arritjes së objektivave strategjike të vendit për të tërhequr IHD dhe për të përmirësuar standardin e jetesës së popullsisë.

Hyrje

Industritë që veprojnë për mbrojtjen e të drejtave të autorit janë zakonisht të referuara si industritë kreative. Ato janë parë gjithnjë si kontribues direkt në rritjen ekonomike, zhvillimin social dhe kulturor, dhe janë konsideruar në procesin e ndërtimit të politikave kombëtare ekonomike dhe strategjite e rritjes. Në konfirmim të kësaj, Kombet e Bashkuara e shpallën vitin 2021 si Vitin Ndërkombëtar të Industrive Kreative për Zhvillim të Qëndrueshëm.

Ky studim është kërkuar nga Qeveria e Kosovës në kuadër të projektit “Mbështetja e BE-së për Sistemin e të Drejtave të Pronës Intelektuale në Kosovë”. Objektivi i tij kryesor është të sigurojë të dhëna të fuqishme mbi madhësinë, përbërjen dhe potencialin e industrive kreative në Kosovë, të cilat mund të shërbejnë si bazë për formulimin e strategjive që synojnë promovimin e rritjes dhe zhvillimit në sektorët kreativ të vendit. Si ky është studimi i parë i këtij lloji në vend, ai ka për qëllim për të siguruar një bazë dhe të vendosë standarde të cilat mund të përdoren për monitoruar zhvillimet në sektorin kreativ dhe për përshtatur politikat në bazë të provave empirike, si dhe për të identifikuar mundësitë dhe sfidat. Studimi gjithashtu ka për qëllim të pozicionojë sektorin kreativ të Kosovës si kombëtare dhe ndërkombëtare me një pamje të identifikimit të fushave që mund të kërkojnë vëmendjen e politikës.

Më konkretisht, ky studim përcakton sasinë e kontributit ekonomik të sektorit kreativ në vend duke vlerësuar vlerën e tij të shtuar në Bruto Prodhimin Vendor (BPV) dhe Bruto Vlerën e Shtuar (BVSH), pjesën e punësimit kombëtar dhe tregtinë e jashtme. Në bazë të të dhënave statistikore, studimi analizon kontributin relativ agregate ekonomik të industrive kreative në krahasim me sektorët e tjerë të in-

dustrisë në Kosovë dhe vende të tjera që kanë përdorur të njëjtën metodologji për vlerësimin e kontributit ekonomik të industrive kreative në ekonominë e tyre. Së fundmi, studimi ofron përfundime të bazuara në analizën e të dhënave, intervistat dhe informacione të tjera në dispozicion dhe formulon propozime për veprime të mëtejshme.

Studimi bazohet në metodologjinë, të zhvilluar nga Organizata Botërore për Pronën Intelektuale (OBPI) e prezantuar në “Udhëzuesin për Vëzhgimin e Kontributit Ekonomik të Industrive të Bazuara në të Drejtat e Autorit” (tutje referuar si “Udhëzues”), e cila është bërë standard përgjithshëm për studime të ngjashme në të gjithë botën.

Studimi është i organizuar në tre pjesë thelbësore.

Pjesa e parë prezanton metodologjinë e aplikuar dhe treguesit specifik të zgjedhur për studimin, duke përshtatur kornizën e përgjithshme të OBPI-së me specifikat e Kosovës. Kjo shpjegon organizimin e punës, kufizimet dhe sfidat me të cilat ekipi u përball dhe vendimet që u morën për të kryer studimin. Kuadri ligjor që mbështet studimin shpjegohet gjithashtu këtu për të siguruar një bazë për interpretimin e rezultateve.

Pjesa e dytë paraqet analizën e kontributit ekonomik të industrive të të drejtave të autorit në Kosovë në aspektin e vlerës së shtuar të gjeneruar nga e drejta e autorit dhe industritë e bazuara në të drejta (ndaj BPV dhe BVSH), kontributi i tyre në krijimin e punësimit dhe tregtisë së jashtme të eksporteve dhe importeve. Më tej rishikon tregtinë e mallrave dhe shërbimeve të të drejtave të autorit. Kjo

pjesë ofron një pasqyrë të rezultateve në një seksion përmbledhës, e cila gjithashtu analizon krahasimin ndërkombëtar, nivelet e produktivitetit në katër grupet përkatëse të industrive të të drejtave të autorit, dhe marrëdhënien e tyre me tregues të tjerë të rëndësishëm ekonomik.

Pjesa e tretë përmban konkluzionet e studimit, si dhe rekomandimet pasuese dhe masave të mundshme të politikave që mund të konsiderohen.

Studimi u krye në periudhën nga tetori 2020 deri në prill 2021 nga një ekip ekspertësh kombëtar, nën mbikëqyrjen e një eksperti ndërkombëtar. Një pjesë e madhe e hulumtimit ishte dedikuar për grumbullimin e të dhënave dhe analiza në funksion të faktit se sistemi kombëtar i llogarive nuk ka statistika të gatshme në dispozicion në nivelet e kërkuara nga metodologjia e studimit. Të dhënat specifike për industrinë e ndryshme për të drejtat e autorit janë marrë nga Agjencia Kosovare e Statistikave (AKS) dhe

burime të tjera relevante qeveritare. Konsultimet gjithashtu u kryen me shoqatat e industrisë përkatëse dhe institucionet përkatëse të sektorit publik dhe zyrtarë, megjithatë, këto ishin të kufizuara në funksion të masave mbrojtëse të shëndetit publik në vend.

Studimi në fund të fundit siguron vlerësime të besueshme për madhësinë e industrive individuale të të drejtave të autorit kundrejt variablave makroekonomik - BPV / BVSH, punësimi dhe tregtia. Ai paraqet një pasqyrim të plotë të kontributit të drejtpërdrejtë dhe të tërthortë të të drejtave të autorit në shoqëri, dhe është një bazë për kërkime të mëtejshme, monitorim dhe veprimet të politikave në këtë fushë.

Studimi është kryer në bashkëpunim të ngushtë me menaxhmentin e projektit "Mbështetja e BE-së për të Drejtat e Pronës Intelektuale në Kosovë".

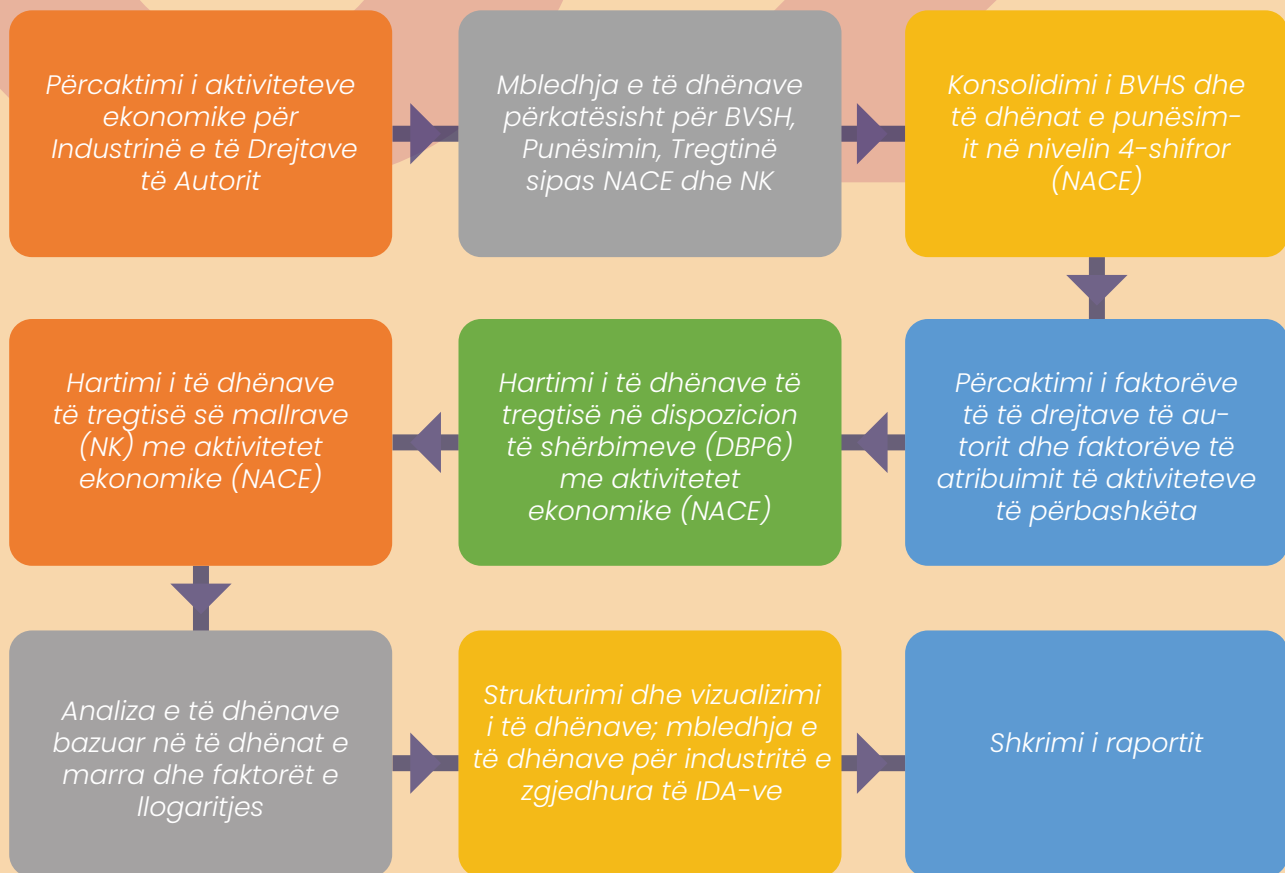
¹WIPO (2015). Udhëzues për anketimin e kontributit ekonomik të industrive të të drejtave të autorit. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/893/wipo_pub_893.pdf

Metodologjia

2.1. Procesi i hulumtimit

Metodologjia e përdorur në këtë studim kryesisht mbështetet në versionin e fundit të Udhëzuesit të OBPI për Sondazhin e Kontributit Ekonomik të Industrive të Bazuara në të Drejtat e Autorit.² Metodologjia e OBPI është përdorur gjerësisht në sondazhet kombëtare të sektorit kreativ si një qasje shumë e besueshme që është provuar të jetë e suksesshme në vlerësimin e kontributit të industrive të të drejtave të autorit në një ekonomi kombëtare. Megjithatë, qasja e përdorur në këtë studim u përshtat më tej për të marrë parasysh situatën specifike të vendit për sa i përket disponueshmërisë dhe besueshmërisë së të dhënave. Procesi i përgjithshëm i punës për këtë studim ilustron në Figurën 1.

Figura 1: Procesi i përgjithshëm i punës

²WIPO (2015). Udhëzues për anketimin e kontributit ekonomik të industrive të të drejtave të autorit. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/893/wipo_pub_893.pdf

2.2. Identifikimi dhe klasifikimi i industrive të të drejtave të autorit

Për të qenë në gjendje të bëjnë matjen dhe përcaktimin e sasisë së kontributit të industrive të të drejtave të autorit në ekonominë kombëtare, fillimisht ishte e rëndësishme të identifikoheshin aktivitetet ekonomike përkatëse dhe të klasifikoheshin ato në grupet kryesore. Lista indikative e të drejtave të autorit dhe aktivitetet ekonomike të të drejtave të ndërlidhura të klasifikuara sipas NACE rev 2, të paraqitura në udhëzuesin e OBPI-së, është përdorur si bazë për analizën e kryer në këtë studim. Ndërsa shumica e aktiviteteve të përfshira në listën e OBPI-së paraqiten në nivelin me katër shifra (niveli i klasës), ka pak raste që tregohen në një nivel më pak të ndarë (tre -shifra). Meqenëse analiza kërkonte që të gjitha aktivitetet ekonomike të ishin në nivelin me katër shifra, ishte e nevojshme të ndërmerrej një proces përzgjedhjeje për të përcaktuar se cilat aktivitete specifike (katërshifrore) të përfshiheshin në kategoritë më pak të ndara. Për këtë qëllim, u konsultuan studime nga vende të tjera, të tilla si ato nga Hungaria, Serbia dhe disa të tjera dhe aktivitetet përkatëse u përfshinë në listën përfundimtare të përdorur në këtë studim.

Bazuar në udhëzuesin e OBPI-së, aktivitetet ekonomike të identifikuara janë grumbulluar në katër kategoritë vijuese kryesore, në varësi të shkallës në të cilën ato varen nga e drejta e autorit.

- Industritë kryesore të të drejtave të autorit janë tërësisht të angazhuara në krijimin, prodhimin, performancën, ekspozitën, komunikimin, shpërndarjen dhe shitjen e veprave dhe lëndëve të tjera të mbrojtura. Ky grup është i ndarë në nëntë nën-grupe, të cilat përfshijnë shtypin dhe literaturën; muzikë, produksione teatrale, opera; film dhe video; radio dhe televizion; fotografia; softueri dhe bazat e të dhënave, artet pamore dhe grafike; shërbime reklamimi; dhe organizatat e menaxhimit kolektiv.
- Industritë e ndërvarura të të drejtave të autorit janë industri të përfshira në prodhim, performancë, transmetim dhe komunikim për të mbështetur dhe lehtësuar krijimin e veprave të mbrojtura nga të drejtat e autorit dhe çështje të tjera të mbrojtura (p.sh. transmetimi i programeve argëtuese në televizion). Niveli i varësisë së të drejtave të autorit në industritë e ndërvarura të të drejtave të autorit është domethënës. Këto industri përfshijnë prodhimin, shitjen me shumicë dhe pakicë të aparateve televizive, radiove, CD-ve, DVD-ve, lojërave elektronike; kompjuter dhe pajisje kompjuterike; vegla muzikore; instrumente fotografike dhe kinematografike; material regjistruar; dhe disa industri të tjera.
- Industritë me të drejta të pjesshme të autorit karakterizohen nga një pjesë e aktiviteteve që kanë të bëjnë me të drejtat e autorit përmes përpunimit, performancës, krijimit, prodhimit, transmetimit, komunikimit dhe ekspozitës, ose shpërndarjes dhe shitjes. Industritë me të drejta të pjesshme të autorit përfshijnë aktivitete në lidhje me mobiljet, mallrat shtëpiake, qilimat; arkitekturë, inxhinieri; veshje, tekstil dhe këpucë; bizhuteri dhe monedha, zanate të tjera; lodra dhe lojëra; dhe muzetë.
- Industritë mbështetëse jo të dedikuara janë industri në të cilat vetëm një pjesë e aktiviteteve kanë të bëjnë me lehtësimin e transmetimit, komunikimit, shpërndarjes ose shitjeve në lëndën e mbrojtur dhe cilat aktivitete nuk përfshihen në industritë kryesore të të drejtave të autorit. Ato njihen gjithashtu si industri shpërndarëse, të cilat përfshijnë tregtinë e përgjithshme me shumicë dhe pakicë; transporti i përgjithshëm; telefon, dhe internet.

Lista përfundimtare e përdorur për aktivitetet pasuese analitike në këtë studim është paraqitur në Tabelën 1.

Tabela 1: Lista e aktiviteteve të IDA-ve nga NACE Rev. 2

GRUPI	NACE Rev. 2	KLASA
Osnovne delatnosti sa autorskim pravima		
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	5811	Publikimi i librave
	5812	Publikimi i adresarëve dhe numrave telefonikë
	5813	Publikimi i gazetave
	5814	Publikimi i revistave dhe periodikëve
	5819	Aktivitetet e tjera botuese
	1811	Shtypja e gazetave
	1812	Shtypje të tjera
	1814	Libërlidhja dhe shërbime të ngjashme
	1813	Shërbimet e përgatitjeve para-shtypjes dhe para-publikimit
	4649	Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiak (përfshirë shumicën e artikujve shkrimi, libra, revista dhe gazeta)
	4761	Tregtia me pakicë e librave në dyqane të specializuara
	4762	Tregtia me pakicë e gazetave dhe materialit të shkrimit, në dyqane të specializuara
	7430	Aktivitetet e përkthimit dhe interpretimit
	7729	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e artikujve të tjerë personal dhe shtëpiak (përfshirë librat, revistat dhe revistat)
	6391	Aktivitetet e agjencive të lajmeve
	9003	Krijimtaria artistike
	9101	Aktivitetet e bibliotekave dhe të arkivave
	8219	Fotokopjimi, përgatitja e dokumenteve dhe aktivitetet e tjera të specializuara mbështetëse për zyrat
	8299	Aktivitetet e tjera shërbuese në mbështetje të bizneseve p.k.t. (përfshirë në kohë reale, d.m.th.. Titull i një-kohshëm, i mbyllur i shfaqjeve televizive të drejtpërdrejta të takimeve, konferencave)
	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	5920
1820		Riprodhimi i mediave të incizuara
4643		Tregtia me shumicë e pajisjeve elektroshtëpiake (përfshirë shumicën e audios, CD-ve të regjistruara)
4649		Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiak (përfshirë shumicën e instrumenteve muzikorë)
4763		Tregtia me pakicë e incizimeve muzikore dhe videoeve, në dyqane të specializuara
7722		Marrja dhe dhënia me qira e video-kasetave dhe disqeve
7729		Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e artikujve të tjerë personal dhe shtëpiak (përfshirë bizhuteri, instrumente muzikorë, peizazhe dhe kostume)
7990		Shërbimet e tjera të rezervimit dhe aktivitetet e lidhura me to (përfshirë aktivitetet e shitjes së biletave për ngjarje teatrale, sportive dhe argëtuese dhe argëtuese)
9001		Shfaqjet artistike
9002		Aktivitetet mbështetëse për shfaqje artistike
9003		Krijimtaria artistike
9004		Funksionimi i objekteve të artit
Filmi dhe Video	5911	Aktivitetet e prodhimit të filmave, videoeve dhe programeve televizive
	5912	Aktivitetet e post-produksionit të filmave, videoeve dhe programeve televizive
	5913	Aktivitetet e shpërndarjes së filmave, videoeve dhe programeve televizive
	5914	Aktivitetet e projektimit të filmit
	7722	Marrja dhe dhënia me qira e video-kasetave dhe disqeve
	4643	Tregtia me shumicë e pajisjeve elektroshtëpiake
	1820	Riprodhimi i mediave të incizuara
	5911	Aktivitetet e prodhimit të filmave, videoeve dhe programeve televizive
Radio dhe TV	5912	Aktivitetet e post-produksionit të filmave, videoeve dhe programeve televizive
	5913	Aktivitetet e shpërndarjes së filmave, videoeve dhe programeve televizive
	6010	Transmetimi i programeve radiofonike
	6020	Aktivitetet e transmetimit të programeve televizive

Fotografi	7420	Aktivitetet e fotografimit
	5821	Publikimi i lojërave kompjuterike
Program kompjuterik, baza të dhënash dhe lojëra kompjuterike	5829	Publikimi i softuerëve të tjerë
	6201	Aktivitetet e programimit kompjuterik
	6202	Aktivitetet e këshillimeve kompjuterike
	6203	Aktivitetet e menaxhimit të instalimeve kompjuterike
	6209	Teknologjia tjetër informative dhe aktivitetet shërbyese kompjuterike
	6311	Përpunimi i të dhënave, hostimi i informacionit dhe aktivitetet e lidhura me to
	6312	Ueb portalet
Artet Pamore dhe Grafike	9003	Krijimtaria artistike
	9001	Shfaqjet artistike
	9002	Aktivitetet mbështetëse për shfaqje artistike
	9004	Funksionimi i objekteve të artit
	7420	Aktivitetet e fotografimit
	1812	Shtypje të tjera
Reklamim	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit (përfshirë grafikë)
	7311	Agjencitë për publicitet
Shoqëritë e Mbledhjes së të Drejtave të Autorit	7320	Hulumtimi i tregut dhe matja e opinionit publik (sondazhet)
	9412	Aktivitetet e shoqatave profesionale (përfshirë shoqatat e specialistëve të angazhuar në aktivitete kulturore)
Industri të Ndërruara me të Drejtat e Autorit		
Aparate Televizive, Radio, VCR-të, Lexuesit e CD-ve, Lexuesit e DVD-ve, Lexuesit e Kasetave, Pajisjet Elektronike të Lojërave dhe Pajisjet tjera të ngjashme	2640	Prodhimi i produkteve elektronike për konsumatorë
	2630	Prodhimi i pajisjeve të komunikimit (përfshirë studion e radios dhe TV dhe pajisjet e transmetimit.)
	4649	Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiake (përfshirë shumicën e artikujve shkrimi, libra, revista, gazeta dhe instrumente muzikorë)
	7729	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e artikujve të tjerë personalë dhe shtëpiakë (përfshirë pajisjet përkatëse elektronike për përdorim shtëpiak)
	7739	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e makinerisë, pajisjeve dhe artikujve të tjerë të luajtshëm p.k.t. (përfshirë profesionin. Pajisjet e radios dhe TV)
	4643	Tregtia me shumicë e pajisjeve elektroshtëpiake
	4743	Tregtia me pakicë e pajisjeve audio dhe video në dyqane të specializuara
Kompjuter dhe pajisje	2620	Prodhimi i kompjuterëve dhe pajisjeve periferike
	4651	Tregtia me shumicë e kompjuterëve, e pajisjeve periferike të kompjuterëve dhe softuerëve
	4741	Tregtia me pakicë e kompjuterëve (përfshirë kompjuterët)
	7733	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e makinerisë dhe pajisjeve të zyrave (përfshirë kompjuterët)
Vegla muzikore	3220	Prodhimi i instrumenteve muzikore
	4649	Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiake (përfshirë instrumentet muzikorë)
	4759	Tregtia me pakicë e pajisjeve elektrike shtëpiake (përfshirë instrumentet muzikore)
	7729	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e artikujve të tjerë personal dhe shtëpiak (përfshirë instrumentet, pamjet dhe kostumet)
Instrumente fotografike dhe kinematografike	2670	Prodhimi i instrumenteve optike dhe pajisjeve fotografike
	4643	Tregtia me shumicë e pajisjeve elektroshtëpiake
	4763	Tregtia me pakicë e incizimeve muzikore dhe videove, në dyqane të specializuara (përfshirë pajisjet fotografike, optike dhe precize)
	7739	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e makinerisë, pajisjeve dhe artikujve të tjerë të luajtshëm p.k.t. (përfshirë pajisjet e prodhimit të filmave)
Fotokopjues	2823	Prodhimi i makinerive dhe pajisjeve të zyrave
	4666	Tregtia me shumicë e makinerive dhe pajisjeve të tjera të zyrave (përfshirë makineritë e zyrës dhe pajisjet.)
Material bosh për regjistrim	2680	Prodhimi i mjeteve optike dhe magnetike të komunikimit
	4652	Tregtia me shumicë e pajisjeve elektronike dhe të telekomunikimit, si dhe pjesëve të tyre

Letër	1711	Prodhimi i brumit të letrës
	1712	Prodhimi i letrës dhe kartonit
	1721	Prodhimi i letrës dhe kartonit të valëzuar, si dhe ambalazhit prej letrës dhe kartonit
	1723	Prodhimi i materialit prej letrës për zyre
	1729	Prodhimi i artikujve të tjerë prej letrës dhe kartonit p.k.t.
Industri të pjesshme të të drejtave të autorit		
Veshje, tekstile dhe këpucë	1392	Prodhimi i artikujve të tekstit të konfeksionuar përveç veshjeve
	1411	Prodhimi i veshjeve të lëkurës
	1412	Prodhimi i veshjeve të punës
	1413	Prodhimi i veshjeve të tjera të jashtme
	1414	Prodhimi i veshjeve të brendshme
	1419	Prodhimi i veshjeve të tjera dhe atyre plotësuese (dorëzave, kapelave, shalleve etj.)
	1520	Prodhimi i këpucëve
	4642	Tregtia me shumicë e veshjeve dhe këpucëve
	4751	Tregtia me pakicë e tekstileve në dyqane të specializuara
	4771	Tregtia me pakicë e veshjeve në dyqane të specializuara
	4772	Tregtia me pakicë e këpucëve dhe artikujve prej lëkure, në dyqane të specializuara
Bizhuteri dhe monedha	3211	Prerja e monedhave
	3212	Prodhimi i stolive të çmuara dhe artikujve të ngjashëm me to
	3213	Prodhimi i stolive imituese dhe artikujve të tjerë të ngjashëm
	4648	Tregtia me shumicë e orëve dhe e artikujve të argjendarisë
	4719	Tregti tjetër me pakicë në dyqane jo të specializuara (përfshirë bizhuteritë)
	4777	Tregtia me pakicë e orëve dhe argjendarisë në dyqane të specializuara
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit
Zanate të tjera	4719	Tregti tjetër me pakicë në dyqane jo të specializuara (përfshirë artizanatin)
	4759	Tregtia me pakicë e mobilie, pajisjeve të ndriçimit dhe artikujve të tjerë shtëpiakë, në dyqane të specializuara (përfshirë zejet).
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit
	9499	Aktivitetet e organizatave të tjera p.k.t. (përfshirë klubet e artizanatit dhe koleksionistëve).
Mobilje	3101	Prodhimi i mobilie të zyrave dhe dyqaneve
	3102	Prodhimi i mobilie të kuzhinës
	3103	Prodhimi i dyshekëve
	4647	Tregtia me shumicë e mobilie, qilimave dhe pajisjeve të ndriçimit
	4719	Tregti tjetër me pakicë në dyqane jo të specializuara (përfshirë mobiljet)
	4759	Tregtia me pakicë e mobilie, pajisjeve të ndriçimit dhe artikujve të tjerë shtëpiakë, në dyqane të specializuara
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit
	7729	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e artikujve të tjerë personal dhe shtëpiak (përfshirë mobiljet)
Mallra shtëpiake, porcelani dhe qelq	1391	Prodhimi i pëlhurave të thurura dhe të endura
	1431	Prodhimi i çorapeve të thurura
	1439	Prodhimi i rrobave të tjera të thurura ose të punuara me grep
	1629	Prodhimi i produkteve të tjera nga druri
	2310	Prodhimi i qelqit dhe produktit të qelqit
	2311	Prodhimi i qelqit të rrafshët
	2312	Formësimi dhe përpunimi i qelqit të rrafshët
	2313	Prodhimi i qelqit bosh (i zbrazët)
	2314	Prodhimi i fibrave të qelqit
	2319	përpunimi i produkteve të tjera prej qelqi, duke përfshirë edhe mallrat teknike prej qelqi
	2599	Prodhimi i produkteve të tjera metalike p.k.t
	4644	Tregtia me shumicë e porcelanit dhe artikujve të xhamit, si dhe e materialeve pastruese
	4752	Tregtia me pakicë e artikujve elektronikë, ngjyrave dhe xhamit, në dyqane të specializuara
	4759	Tregtia me pakicë e mobilie, pajisjeve të ndriçimit dhe artikujve të tjerë shtëpiakë, në dyqane të specializuara (përfshirë Kinën dhe qeramikën)
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit

Mbulesa muri dhe qilima	1393	Prodhimi i qilimave, sixhadeve dhe tepihëve
	1724	Prodhimi i tapetave të mureve
	4753	Tregtia me pakicë e qilimave, sixhadeve, veshjeve të mureve dhe dyshemeve, në dyqane të specializuara
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit
Lodra dhe lojëra	3240	Prodhimi i lojërave dhe lodrave
	4649	Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiak (përfshirë lodrat)
	4719	Tregti tjetër me pakicë në dyqane jo të specializuara (përfshirë lodrat)
	4765	Tregtia me pakicë e lojërave dhe lodrave, në dyqane të specializuara
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit
Arkitekturë, inxhinieri, rievim	7111	Aktivitetet e arkitekturës
	7112	Aktivitetet e inxhinierisë dhe këshillimit teknik
Projektimi	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit
Muzetë	9102	Aktivitetet e muzeve
	9103	Aktivitetet e muzeve dhe ruajtja e vendeve dhe ndërtesave historike
Industri mbështetëse jo të dedikuara		
Shitje me pakicë dhe të përgjithshme	4611	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e lëndëve të para bujqësore, kafshëve të gjalla, lëndëve të para tekstile dhe mallrave gjysmë të gatshme
	4612	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e karburantit, mineraleve, metaleve dhe kimikateve industriale
	4613	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e lëndës së drurit dhe materialeve të ndërtimit
	4614	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e makinerive, pajisjeve industriale, anijeve dhe aeroplanëve
	4615	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e mobilieve, mallrave shtëpiake, pjesëve elektronike dhe hekurishteve
	4616	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e tekstileve, veshjeve, gëzofit, këpucëve dhe artikujve prej lëkure
	4617	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e mallrave ushqimore, pijeve dhe duhanit
	4618	Aktivitetet e ndërmjetësimit të specializuar për shitjen e produkteve të veçanta
	4619	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e një shumëllojshmërie mallrash
	4641	Tregtia me shumicë e tekstileve
	4643	Tregtia me shumicë e pajisjeve elektroshtëpiake
	4644	Tregtia me shumicë e porcelanit dhe artikujve të xhamit, si dhe e materialeve pastruese
	4645	Tregtia me shumicë e artikujve të parfumerisë dhe kozmetikës
	4646	Tregtia me shumicë e artikujve farmaceutikë
	4647	Tregtia me shumicë e mobilieve, qilimave dhe pajisjeve të ndriçimit
	4648	Tregtia me shumicë e orëve dhe e artikujve të argjendarisë
	4649	Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiak
	4661	Tregtia me shumicë e makinerive bujqësore, pajisjeve dhe pjesëve furnizuese
	4662	Tregtia me shumicë e veglave të makinerive
	4663	Tregtia me shumicë e makinerive të minierave, të ndërtimit, si dhe për punime inxhinierike
	4664	Tregtia me shumicë e makinerive të industrisë tekstile dhe të makinave të qepjes dhe thurjes
	4669	Tregtia me shumicë e makinerive dhe pajisjeve
	4673	Tregtia me shumicë e drurit, materialeve të ndërtimit dhe pajisjeve hidrosanitare
	4711	Tregtia me pakicë në dyqane jo të specializuar, ku mbizotëron ushqimi, pijet dhe duhani
	4719	Tregti tjetër me pakicë në dyqane jo të specializuara
	4754	Tregtia me pakicë e pajisjeve elektroshtëpiake në dyqane të specializuara
	4778	Tregtia me pakicë e mallrave të tjera të reja, në dyqane të specializuara
	4779	Tregtia me pakicë e mallrave të përdorura në dyqane
	4789	Tregtia me pakicë në tezga dhe tregje të mallrave të tjera
	4791	Tregtia me pakicë me porosi nga shtëpia nëpërmjet postës ose internetit
	4799	Tregtia tjetër me pakicë, jo në dyqane, tezga ose tregje
	Transporti i përgjithshëm	4910
4920		Transporti hekurudhor i mallrave
4931		Transporti rrugor urban dhe ndërrurban i pasagjerëve
4932		Aktiviteti i taksive
4939		Transporti tjetër rrugor i pasagjerëve p.k.t.

	4941	Transporti rrugor i mallrave
	5030	Transporti i brendshëm ujqor i pasagjerëve
	5040	Transporti i brendshëm ujqor i mallrave
	5110	Transporti aqror i pasagjerëve
	5121	Transporti aqror i mallrave
	5221	Aktivitetet shërbyese të rastit për transportin tokësor
	5222	Aktivitetet shërbyese të rastit për transportin ujqor
	5223	Aktivitetet shërbyese të rastit për transportin aqror
	5224	Trajtimi i transportit "cargo"
	5229	Aktivitetet e tjera mbështetëse të transportit
	5310	Aktivitetet e postave me detyrimin e shërbimit të përgjithshëm
	5320	Aktivitetet e tjera postare dhe të ndërlidhjes
	7911	Aktivitetet e agjencive të udhëtimit
Informacioni dhe komunikimi	6110	Aktivitetet e telekomunikimit kabllor
	6120	Aktivitetet e telekomunikimit pa tela (wireless)
	6130	Aktivitetet e telekomunikimit satelitor
	6190	Aktivitetet e tjera të telekomunikimit

2.3. Procesi dhe analiza e mbledhjes së të dhënave

Institucioni përgjegjës për të dhënat zyrtare statistikore në Kosovë është Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK). Ky ishte burimi kryesor i të dhënave i përdorur në këtë studim. Bazuar në kuptimin e rëndësisë së këtij institucioni për zbatimin e suksesshëm të këtij studimi, u vendos që ishte i rëndësishëm krijimi i bashkëpunimit të mirë dhe marrëdhënieve të punës me këtë institucion. Bashkëpunimi midis projektit dhe ASK-së u zyrtarizua përmes nënshkrimit të një Memorandumi të Mirëkuptimit.

Të dhënat e BVSH

Udhëzuesi i OBPI rekomandon që qasja e vlerës së shtuar bruto (BVSH) është mënyra më e përshtatshme për matjen e madhësisë relative të industrive të të drejtave të autorit në ekonominë kombëtare. ASK prodhon të dhënat e BVSH të zberthyera vetëm në nivelin dyshifror pasi që ky është niveli në të cilin ASK raporton tek Eurostat. Ndërsa aktivitetet ekonomike të identifikuar me interes për studimin ishin në nivelin me katër shifra dhe të dhënat e BVSH në dy-shifra, kjo paraqiti një sfidë të madhe në procesin e hulumtimit. U zhvilluan disa takime dhe

diskutime me ASK-në, të cilat rezultuan në një angazhim nga ASK-ja për të prodhuar përafrime të nivelit katër-shifror të BVSH për aktivitetet e identifikuar. Kishte rënë dakord që të dhënat në këtë nivel të trajtohen si vlerësime të ekspertëve dhe të interpretohen me kujdes, pasi ato mund të përbajnë disa pasaktësi. Përkundër këtij sfondi, vlerësimet me katër shifra për BVSH të marra nga ASK-ja, u shqyrtuan me kujdes për saktësi duke përdorur të dhëna të lidhura nga burime të tjera, të tilla si për shembull, nga Administrata Tatimore e Kosovës (ATK).

Të dhënat e punësimit

Burimi kryesor i të dhënave i përdorur për matjen e nivelit të punësimit në aktivitetet ekonomike të identifikuar, ishte Anketa e Fuqisë Punëtore (AFP) e kryer nga ASK. Variabla e saktë e nevojshme për punësimin ishte numri i personave të punësuar të moshës nga 15 deri në 64 vjeç. Në këtë rast, të dhënat nuk ishin në dispozicion në katër-shifra, por vetëm në nivel tre-shifror për 2019 dhe 2018 dhe në nivelin dy-shifror për vitin 2017. Në kontrast me rastin e BVSH, ASK nuk mund të ndihmojë më tutje në

ndarjen e të dhënave të punësimit, për shkak se pyetësi i përdorur për AFP-në është projektuar në një mënyrë që vetëm të lejojë zberthimin deri në tre ose dy shifra, varësisht nga viti. Në mungesë të opsioneve të tjera, u konsiderua se mënyra më e mirë ishte marrja e proporcioneve nga të dhënat e BVSH dhe zbatimi i tyre në të dhënat e disponueshme për punësimin në aktivitetet e identifikuara, duke supozuar se ekziston një marrëdhënie ndërmjet BVSH dhe punësimit. Proporcionet u gjeneruan duke ndarë vlerat BVSH me katër shifra të aktiviteteve të identifikuara me vlerat e tyre përkatëse në nivelin tre ose dy-shifror, varësisht nga viti. Duke përdorur këtë qasje, numri i personave të punësuar për secilën veprimtari të identifikuar u vlerësua në nivelin me katër shifra.

Të dhënat e tregtisë

Ndërsa të dhënat e BVSH dhe punësimit janë klasifikuar sipas NACE rev 2, situata me statistikat e tregtisë është më e komplikuar, pasi që klasifikimet e fundit janë të ndryshme. Burimi kryesor për tregti të detajuar në të dhënat e mallrave është baza e të dhënave të Doganës së Kosovës. Kjo bazë e të dhënave përmban të dhëna eksporti dhe importi në nivelin e produktit, të klasifikuar në bazë të Nomenklaturës së Kombinuar (NK). Shndërrimi i vlerave të NK produkteve të klasifikuara në aktivitetet të NACE rev 2 ishte një detyrë sfiduese pasi që nuk kishte ndonjë metodologji të krijuar mirë në këtë drejtim. Sidoqoftë, ekipi hulumtues hartoi një qasje të personalizuar për të trajtuar këtë çështje. Hapi fillestar ishte që të bëheshin shndërrimet duke përdorur tabelat e korrespondencës nga Eurostat Ramon. Kjo qasje ishte e rëndësishme për të marrë një orientim të përgjithshëm në përputhje me kodet; megjithatë, kjo nuk ishte e mjaftueshme për të bërë të gjitha shndërrimet e nevojshme. Një manual i produkteve dhe aktiviteteve duhej të kryhej për të rregulluar

mospërputhjet dhe anomalitë e prodhuara nga procesi i parë dhe për të adresuar specifikat e kontekstit kombëtar. Kjo ishte e lidhur me ato aktivitete ekonomike që kanë të bëjnë me mallrat.

Për harmonizimin e aktiviteteve ekonomike të identifikuara në listë, tregtia në të dhënat e shërbimeve janë të nevojshme. Banka Qendrore e Kosovës (BQK) është institucioni përgjegjës i vendit për përpilimin e të dhënave të tilla, duke u mbështetur në metodologjinë DBP6 të zhvilluar nga Fondi Monetar Ndërkombëtar (FMN). Klasifikimi DBP6 është shumë i ndryshëm nga NACE rev 2. Pavarësisht nga ndryshimet ekzistuese, disa kode të ngjashme që mund të futen në aktivitetet e identifikuara të NACE rev 2 u identifikuan dhe u kërkuan nga BQK-ja. Doli që BQK-ja nuk i përpunon të dhënat në atë nivel të ndarjes. Pas shkëmbimeve intensive, u morën vlerat tregtare për disa kategori të gjera. Të dhënat e tregtisë së shërbimeve nuk ishin të integruara në aktivitetet e NACE-së, pasi informacioni mbi shërbimet nuk grumbullohet në bazë të aktivitetit kryesor ekonomik. Prandaj, të dhënat mbi tregtinë e shërbimeve u llogaritën për ekonominë kombëtare në tërësi.

Me mbledhjen dhe konsolidimin e të dhënave mbi BVSH, punësimin dhe tregtinë, vlerësimi i kontributit të tyre në industrinë përkatëse të të drejtave të autorit dhe, më pas, për ekonominë në tërësi, është kryer. Ky proces përfshiu identifikimin dhe llogaritjen e aktiviteteve të përbashkëta brenda industrive dhe zbatimin e faktorëve specifik për të kapur përbërësin e të drejtave të autorit të aktiviteteve të caktuara ekonomike që janë më të gjera në fushëveprim. Për më tepër, krahasimet u kryen në të gjithë vendet në lidhje me kontributin e industrive të të drejtave të autorit në ekonomi, madhësinë e industrisë / sektorit, produktivitetin e punës dhe disa indekse kryesore për të matur korrelacionet me kontributin e industrisë të të

drejtave të autorit. Krahasimi dhe analizat ndërkombëtare u kryen bazuar në të dhënat e disponueshme të OBPI-së.

Faktorët e të drejtave të autorit

Për të matur kontributin ekonomik të industrive të të drejtave të autorit, ky studim u mbështet në qasjen metodologjike të Udhëzuesit OBPI për përdorimin e faktorëve të të drejtave të autorit për të identifikuar pjesën e aktiviteteve që mund t'i atribuohen të drejtave të autorit. Përcaktimi i faktorit të duhur të të drejtave të autorit për çdo grup apo aktivitet të industrisë ndryshon nga vendi në vend dhe kërkon njohuri të thella të tregut dhe të dhëna të besueshme për të përcaktuar fushën dhe madhësinë e sektorëve përkatës që përfshijnë një përbërës të të drejtave të autorit. Duke marrë parasysh qëllimin e këtij studimi, faktorët e të drejtave të autorit duhej të bazoheshin në vlerësime nga krahasimet rajonale, duke pasur parasysh ngjashmëritë e strukturave ekonomike, kornizën ligjore, politikat dhe disponueshmërinë e studimeve ekonomike mbi kontributin e industrive të të drejtave të autorit. Thuhet se, studimet e Kroacisë, Hungarisë, dhe Serbisë, janë konsideruar, ndërsa të njëjtat po krahasohen përkundrejt studime evropiane të Holandës dhe Finlandës. Pas kësaj analize ndër-vendore të faktorëve të të drejtave

të autorit, u konsiderua se përcaktimi i faktorit të Serbisë mund të jetë më i përshtatshmi për t'u përdorur për të matur përbërësin e të drejtave të autorit të aktiviteteve ekonomike. Arsyet e këtij vlerësimi ishin afërsia gjeografike e këtij vendi fqinj, fakti që të dy ishin pjesë e të njëjtit juridiksion në të kaluarën, por edhe e njëjta rrugë që Kosova dhe Serbia ndajnë si vende të ardhshme candidate në BE.

Megjithatë, struktura e industrive të të drejtave të autorit nuk është e njëjtë midis dy vendeve. Ekipi vendosi disa ndryshime në lidhje me shpërndarjen e aktiviteteve të të drejtave të autorit brenda grupeve të ndryshme të industrisë. Faktorët e të drejtave të autorit për Kosovën nuk u zbatuan për grupet e industrisë, por për aktivitetet individuale ekonomike, ndërsa vendet e tjera shpesh përdorin të njëjtin faktor të të drejtave të autorit në të gjitha aktivitetet brenda një grupi. Faktorët kryesorë të të drejtave të autorit janë paraqitur në Tabelën 2, ndërsa një listë e detajuar që përmban një ndarje të mëtejshme të faktorëve të të drejtave të autorit sipas vepërmëtarisë është paraqitur në Shtojcën I.

Tabela 2: Faktorët kryesorë të të drejtave të autorit të zbatuar në aktivitetet e IDA-ve³

IDA-të DHE GRUPI	FAKTORI I TË DREJTAVE TË AUTORIT
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	
Shtypi dhe letërsia	100%
Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	100%
Filmi dhe Video	100%
Radio dhe TV	100%
Fotografi	100%
Program kompjuterik, baza e të dhënave dhe lojëra kompjuterike	100%
Artet Pamore dhe Grafike	100%
Reklamim	100%
Shoqëritë e Mbledhjes së të Drejtave të Autorit	100%
Industritë e Ndërvarura me të Drejtat e Autorit	
Aparate Televizive, Radio, VCR-të, Lexuesit e CD-ve, Lexuesit e DVD-ve, Lexuesit e Kasetave, Pajisjet Elektronike të Lojërave dhe Pajisjet tjera të ngjashme	100%
Kompjuter dhe pajisje	100%
Vegla muzikore	100%
Instrumente fotografike dhe kinematografike	100%
Fotokopjues	100%
Material bosh për regjistrim	100%
Letër	70%
Industri të pjesshme të të drejtave të autorit	
Veshje, tekstil dhe këpucë	0.6%
Bizhuteri dhe monedha	20%
Zanate të tjera	40%
Mobilje	5%
Mallra shtëpiake, porcelani dhe qelq	0.5%
Mbulesa muri dhe qilima	0.4%
Lodra dhe lojëra	40%
Arkitekturë, inxhinieri, rilevim	25%
Dizajnimi	10%
Muzetë	50%
Industri mbështetëse jo të dedikuara	
Shitje me pakicë dhe të përgjithshme	4.8%
Transporti i përgjithshëm	4.8%
Informacioni dhe komunikimi	4.8%

Zbatimi i faktorëve të të drejtave të autorit për tregtinë e mallrave ishte mjaft i thjeshtë. Sidoqoftë, në rastin e shërbimeve për të matur tregtinë e jashtme të shërbimeve në industrinë e të drejtave të autorit, kategoritë e mëposhtme të shërbimeve konsiderohen të rëndësishme për aktivitetet e të drejtave të autorit, nxirren nga DBP6:

1. Shërbimet e telekomunikacionit, kompjuterit dhe informacionit
2. Tarifat për përdorimin e të drejtave të pronësisë intelektuale
3. Shërbime të tjera biznesi (shërbime R&D, të drejtat e autorit / patentat që dalin nga R&D)
4. Aktivitete personale, kulturore dhe rekreative
5. Transporti

³Shënim: Faktorët e të drejtave të autorit të paraqitur në këtë tabelë mund të ndryshojnë për aktivitete të caktuara brenda disa prej grupeve brenda Industrive të Ndërvarura dhe Industrive të Pjesshme të të Drejtave të Autorit. Një listë e detajuar e të drejtave të autorit

Faktorët e aplikuar për këto kategori u bazuan në qasjen e miratuar në studimin Lituanisht dhe Serbisht. Faktorët e të drejtave të autorit për tregtinë ndërkombëtare të shërbimeve janë dhënë në Aneksin 1 të këtij studimi. Ky është një studim fillestar, studimet e ardhshme mund të përshtatin më tej qasjen e aplikuar dhe të arrijnë një prezantim më të saktë të përbërësit aktual të të drejtave të autorit në këto aktivitete.

Aktivite të ndara

Sipas listës së industrive të të drejtave të autorit nga OBPI, një numër aktivitesh zbatohen për grupe dhe industri të shumëfishta. Këto aktivitete të përbashkëta u identifikuan dhe u caktua një faktor atribuimi për të shmangur numërimin e dyfishtë kur vlerësohen të dhënat për BVSH, punësimin dhe tregtinë. Një total prej 22 aktivitesh të përbashkëta u identifikuan midis industrive të të drejtave të autorit, duke qenë nën dy ose më shumë grupe dhe nëngrupe të industrisë.

Zhvillimi i aktiviteteve të përbashkëta midis industrive të të drejtave të autorit ndryshon nga frekuenca e ndodhjes dhe industritë dhe grupi në të cilin ndodhin. Këto ndryshime kanë qenë një faktor kryesor për përcaktimin e pjesës së tyre të atributimit për secilin aktivitet të përbashkët brenda grupeve të ndryshme dhe industrisë.

Zhvillimet në vazhdim janë identifikuar përmes aktiviteteve të ndara të industrive:

- Aktiviteti i përbashkët ndodh vetëm brenda Industrisë Themelore të Autorit
- Aktiviteti i përbashkët ndodh brenda industrisë thelbësore të të drejtave të autorit, si dhe brenda industrive jo-themelore
- Aktiviteti i përbashkët ndodh brenda industrive jo-themelore

Kur një aktivitet i përbashkët ndodh shumë herë brenda Industrisë Themelore për të Drejtat e Autorit, faktori i atributimit u nda në proporcion me numrin e ngjarjeve për aktivitetin e përbashkët. Nëse një aktivitet i përbashkët ndodh dy herë nën këtë industri, faktori atribuues konsiderohet 50 për qind. Nëse një aktivitet i përbashkët ndodh tre herë brenda kësaj industrie, faktori atribuues konsiderohet 33 për qind.

Kur një aktivitet i përbashkët ndodh shumë herë brenda Industrisë Themelore të të Drejtave të Autorit dhe Industrive Jo-Themelore të të Drejtave të Autorit, i gjithë atribuimi i aktivitetit të përbashkët i është alokuar Industrisë Themelore së të Drejtave të Autorit. Nëse aktivitetet përkatëse të përbashkëta kanë ndodhur shumë herë brenda

kësaj të fundit, atribuimi ndahet në proporcion me numrin e dukurive. Si e tillë, nëse një aktivitet i përbashkët ndodh dy herë në Industrinë Themelore të Autorit dhe tre herë në të gjithë Industritë Jo-Themelore të të Drejtave të Autorit, 100 për qind i atribuohet të parës, ndërsa ky faktor ndahet në çdo ngjarje të përbashkët të veprimtarisë brenda Industrisë Themelore të të Drejtave të Autorit në proporcion të barabartë.

Kur një aktivitet i përbashkët ndodh brenda Industrive Jo-Themelore, faktori i atributimit është në përpjesëtim me numrin e ndodhjeve brenda Industrisë së Ndërruar të të Drejtave të Autorit dhe Industrisë së Pjesëme të të Drejtave të Autorit, ndërsa shfaqjeve të aktiviteteve të përbashkëta brenda Industrive Mbështetëse Jo të Përkushtuara

nuk iu atribuohet ndonjë pjesë. Atribuimi proporcional i aktiviteteve të përbashkëta për grupet përkatëse bazuar në numrin e tyre të ngjarjeve, është një vlerësim për shkak të mungesës dhe nevojës për njohuri më të thella të tregut për të vlerësuar fushën dhe madhësinë e secilit grup. Kjo qasje nuk ndikon në të dhënat e përgjithshme të industrive të të drejtave të autorit dhe kontributin e tyre në ekonomi; megjithatë, kufizon në një masë një vlerësim dhe analizë më të detajuar të secilit grup të industrisë. Arsyeja prapa shpërndarjes ose atribuimit të aktiviteteve të përbashkëta në mesin e katër industrive të të drejtave

të autorit, është përqendrimi i vlerësimin në Industrinë Themelore të të Drejtave të Autorit si pika kryesore e fokusit të këtij studimi. Aktivitetet e përbashkëta në industrinë e përkrahjes jo të përkushtuar kanë atribuim zero, pasi vlerësimi i tyre është i një rëndësie dytësore në krahasim me tre industritë e tjera. Indikative për këtë koeficient është edhe fakti se lista e aktiviteteve në industrinë jo të dedikuara mbështetëse janë vlerësuar në nivel tre-shifror sipas udhëzuesit OBPI, kapjen e një grupi më të gjerë, në vend se të qenit më të veçantë dhe të ngushtë.

Tabela 3: Lista e aktiviteteve të përbashkëta midis IDA-ve

NACE REV. 2	KLASA	ATRB	GRUPI	IDA-të
1812	Shtypje të tjera	50%	Shtypi dhe letërsia	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Artet Pamore dhe Grafike	
1820	Riprodhimi i mediave të regjistruara	50%	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Filmi dhe Video	
4643	Shitje me shumicë e mallrave shtëpiake elektrike (përfshirë shumicën e audios, CD-ve të regjistruara)	50%	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Filmi dhe Video	
		0%	Aparate Televizive, Radio, VCR-të, Lexuesit e CD-ve, Lexuesit e DVD-ve, Lexuesit e Kasetave, Pajisjet Elektronike të Lojërave dhe Pajisjet tjera të ngjashme	3. Industritë e Ndërruarura me të Drejtat e Autorit
		0%	Instrumente fotografike dhe kinematografike	
		0%	Shitje me pakicë dhe e përgjithshme (G)	
4644	Shitje me shumicë e porcelani dhe qelqë dhe materiale pastrimi	100%		2. Industri të pjesshme të të drejtave të autorit
		0%	Mallra shtëpiake, porcelani dhe qelq	4. Industri jo të përkushtuara të mbështetjes
4647	Shitje me shumicë e mobiljeve, qilimave dhe pajisjeve të ndriçimit	100%	Shitje me pakicë dhe e përgjithshme (G)	2. Industri të pjesshme të të drejtave të autorit
		0%	Mobilje	4. Industri jo të përkushtuara të mbështetjes
4648	Shitje me shumicë e orëve dhe bizhuterive	100%	Shitje me pakicë dhe e përgjithshme (G)	2. Industri të pjesshme të të drejtave të autorit
		0%	Bizhuteri dhe monedha	4. Industri jo të përkushtuara të mbështetjes
4649	Shitje me shumicë e mallrave të tjera shtëpiake (përfshirë shumicën e artikujve shkrimi, libra, revista dhe gazeta)	50%	Shtypi dhe letërsia	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	
		0%	Lodra dhe lojëra	2. Industri të pjesshme të të drejtave të autorit
		0%	Aparate Televizive, Radio, VCR-të, Lexuesit e CD-ve, Lexuesit e DVD-ve, Lexuesit e Kasetave, Pajisjet Elektronike të Lojërave dhe Pajisjet tjera të ngjashme	3. Industritë e Ndërruarura me të Drejtat e Autorit
4719	Shitje të tjera me pakicë në dyqan e jo të specializuara (përfshirë bizhuteritë)	25%	Bizhuteri dhe monedha	2. Industri të pjesshme të të drejtave të autorit
		25%	Zanate të tjera	
		25%	Mobilje	
		25%	Lodra dhe lojëra	
		0%	Shitje me pakicë dhe e përgjithshme (G)	4. Industri jo të përkushtuara të mbështetjes

4759	Tregtia me pakicë e pajisjeve elektrike shtëpiake (përfshirë instrumentet muzikore)	25%	Vegla muzikore	3. Industritë e Ndërvarura me të Drejtat e Autorit
		25%	Zanate të tjera	2. Industri të pjesshme të të drejtave të autorit
		25%	Mobilje	
		25%	Mallra shtëpiake, porcelani dhe qelq	
4763	Tregtia me pakicë e regjistri-meve muzikore dhe video në dyqane të specializuara	100%	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		0%	Instrumente fotografike dhe kinematografike	3. Industritë e Ndërvarura me të Drejtat e Autorit
5911	Aktivitete të prodhimit të programeve filmike, video dhe televizive	50%	Filmi dhe Video	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Radio dhe TV	
5912	Aktivitete postproduksioni të filmave, programeve video dhe televizive	50%	Filmi dhe Video	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Radio dhe TV	
5913	Aktivitetet e shpërndarjes së filmave, video dhe programeve televizive	50%	Filmi dhe Video	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Radio dhe TV	
7410	Aktivitete të specializuara të dizajnit (përfshirë grafikë)	100%	Artet Pamore dhe Grafike	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		0%	Bizhuteri dhe monedha	2. Industri të pjesshme të të drejtave të autorit
		0%	Zanate të tjera	
		0%	Mobilje	
		0%	Mallra shtëpiake, porcelani dhe qelq	
		0%	Mbulesa muri dhe qilima	
		0%	Lodra dhe lojëra	
		0%	Projektimi	
7420	Fotografike aktivnosti	50%	Fotografi	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Artet Pamore dhe Grafike	
7722	Iznajmijvanje video kasete i diskova	50%	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Filmi dhe Video	
7729	Iznajmijvanje i lizing druge lične i robe za domaćinstvo (uklj. knjige, žurnale i časopise)	50%	Shtypi dhe letërsia	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	
		0%	Aparate Televizive, Radio, VCR-të, Lexuesit e CD-ve, Lexuesit e DVD-ve, Lexuesit e Kasetave, Pajisjet Elektronike të Lojërave dhe Pajisjet tjera të ngjashme	3. Industritë e Ndërvarura me të Drejtat e Autorit
		0%	Vegla muzikore	2. Industri të pjesshme të të drejtave të autorit
		0%	Mobilje	
7739	Iznajmijvanje i lizing ostalih mašina, opreme i materijal-nih dobara (uklj. i profesionalnu radio i TV opremu)	50%	Aparate Televizive, Radio, VCR-të, Lexuesit e CD-ve, Lexuesit e DVD-ve, Lexuesit e Kasetave, Pajisjet Elektronike të Lojërave dhe Pajisjet tjera të ngjashme	3. Industritë e Ndërvarura me të Drejtat e Autorit
		50%	Instrumente fotografike dhe kinematografike	
9001	Izvođačke umetnosti	50%	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Artet Pamore dhe Grafike	
9002	Aktivnosti podrške za izvođačke umetnosti	50%	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Artet Pamore dhe Grafike	
9003	Umetničke kreacije	33%	Shtypi dhe letërsia	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		33%	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	
		33%	Artet Pamore dhe Grafike	
9004	Operacije umetničkih objekata i institucija	50%	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit
		50%	Artet Pamore dhe Grafike	

Strukturimi dhe vizualizimi i të dhënave

Nakon obavljenih svih potrebnih proračuna, generisani podaci su zatim strukturisani prema WIPO klasifikaciji i na kraju su izrađene opisne tabele zajedno sa ilustrativnim grafikovima. Način na koji su rezultati distribuirani i interpretirani u skladu je sa drugim studijama koje su sprovedene u regionu.

Mbledhja e të dhënave për industrinë e zgjedhura të IDA-ve

Për të fituar më shumë njohuri në lidhje me një grup të industrive të zgjedhura të të drejtave të autorit, telefonatat, takimet, intervistat dhe shkëmbimet e tjera u zhvilluan me përfaqësuesit e institucioneve të mëposhtme:

- Shoqata "Autorët, Prodhuesit dhe Interpretuesit Vizual të Kosovës" (VAPIK)
- Shoqata e Autorëve, Producentëve dhe Interpretuesve të Kosovës (APIK)
- Shoqata e Botuesve të Kosovës (SHBK)
- Biblioteka Kombëtare e Kosovës
- Zyra për të Drejtën e Autorit dhe të Drejtat e Përafërta (ZDADP)

Përveç rezultateve të mbledhura përmes intervistave, janë konsideruar gjithashtu edhe burimet dytësore (raporte, studime, artikuj gazetalesh dhe të ngjashme).

Përmbledhje e rezultateve

Rezultatet kryesore të kontributit ekonomik të industrive të së drejtave të autorit mund të përmbliidhen në tabelat vijuese, dhe një zbatim më i hollësishëm prezantohet në Shtojcat 2 dhe 3:

Tabela 4: Pasqyra e Kontributeve të IDA-së në Kosovë, 2017-2019

VSHB (në Euro)	2017	2018	2019
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	98,003,693	104,990,894	105,823,581
Industritë e ndërvarura të të drejtave të autorit	12,564,657	15,476,630	15,262,278
Industritë e pjeshme të të drejtave të autorit	8,922,835	10,560,234	12,469,714
Industritë mbështetëse jo të dedikuara	29,894,230	32,374,009	33,357,058
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	149,387,432	163,403,785	166,914,650
PUNËSIMI (të punësuar)			
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	11,647	12,355	15,219
Industritë e ndërvarura të të drejtave të autorit	520	562	1,176
Industritë e pjeshme të të drejtave të autorit	873	506	876
Industritë mbështetëse jo të dedikuara	1,656	1,449	1,649
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	14,696	14,872	18,920
IMPORTET TREGTARE (Euro)			
Shërbimet për të drejtat e autorit	78,906,094	144,827,150	146,769,934
Mallrat me të drejta të autorit	87,581,299	102,002,207	107,713,118
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	166,487,393	246,829,357	254,483,052
EKSPORTET TREGTARE (në Euro)			
Shërbimet për të drejtat e autorit	110,916,395	152,811,379	167,590,382
Mallrat me të drejta të autorit	2,444,833	3,446,801	5,392,418
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	113,361,228	156,258,180	172,982,800

Tabela 5: Pasqyra e Kontributeve të IDA-së në Kosovë në %, 2017-2019

VShB	2017	2018	2019
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	1.95%	1.93%	1.85%
Industritë e Ndërvarura me të Drejtat e Autorit	0.25%	0.28%	0.27%
Industritë e pjeshme të të drejtave të autorit	0.18%	0.19%	0.22%
Industritë mbështetëse jo të dedikuara	0.59%	0.60%	0.58%
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	2.97%	3.01%	2.91%
PUNËSIMI			
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	3.26%	3.58%	4.19%
Industritë e Ndërvarura me të Drejtat e Autorit	0.15%	0.16%	0.32%
Industritë e pjeshme të të drejtave të autorit	0.24%	0.15%	0.24%
Industritë mbështetëse jo të dedikuara	0.46%	0.42%	0.45%
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	4.12%	4.31%	5.21%
IMPORTET TREGTARE			
Shërbimet për të drejtat e autorit	14.85%	20.52%	19.73%
Mallrat me të drejta të autorit	2.87%	3.05%	3.08%
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	4.65%	6.09%	6.00%
EKSPORTET TREGTARE			
Shërbimet për të drejtat e autorit	8.16%	9.79%	10.00%
Mallrat me të drejta të autorit	0.65%	0.94%	1.41%
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	6.53%	8.10%	8.40%

Tabela 6: Pasqyra e pjesës së IDA-së në Kosovë, 2017-2019

VShB	2017	2018	2019
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	65.60%	64.25%	63.40%
Industritë e ndërvarura të të drejtave të autorit	8.41%	9.47%	9.14%
Industritë e pjeshme të të drejtave të autorit	5.97%	6.46%	7.47%
Industritë mbështetëse jo të dedikuara	20.01%	19.81%	19.98%
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	100.00%	100.00%	100.00%
PUNËSIMI			
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	79.25%	83.08%	80.44%
Industritë e ndërvarura të të drejtave të autorit	3.54%	3.78%	6.21%
Industritë e pjeshme të të drejtave të autorit	5.94%	3.40%	4.63%
Industritë mbështetëse jo të dedikuara	11.27%	9.74%	8.71%
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	100.00%	100.00%	100.00%
IMPORTET TREGTARE			
Shërbimet për të drejtat e autorit	47.39%	58.68%	57.67%
Mallrat me të drejta të autorit	52.61%	41.32%	42.33%
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	100.00%	100.00%	100.00%
EKSPORTET TREGTARE			
Shërbimet për të drejtat e autorit	97.84%	97.79%	96.88%
Mallrat me të drejta të autorit	2.16%	2.21%	3.12%
GJITHSEJ INDUSTRIË E TË DREJTAVE TË AUTORIT	100.00%	100.00%	100.00%

Pasqyrë e Ekonomisë së Kosovës

Pas luftës së zhvilluar në fund të viteve të 90-ta, Kosova ka filluar një proces të transformimit ekonomik, ku paradigma liberale ka qenë gur themeli i reformave të saj. Për një periudhë njëzet vjeçare, Kosova ka arritur të trefishojë ekonominë e saj, megjithëse nga një bazë referuese shumë e vogël duke pasur parasysh që lufta e kishte rrënuar ekonominë e vendit pothuajse tërësisht. Gjatë viteve të analizuara në këtë studim, Kosova ka tejkaluar vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor për sa i përket rritjes reale ekonomike, duke regjistruar një normë mesatare prej 4.3 për qind. BPV-ja e përgjithshme e vendit ishte 7.05 miliardë Euro në 2019, duke u ngritur nga 6.3 miliardë Euro në 2017. Në përgjithësi, modeli i rritjes mbështetet kryesisht te konsumi privat i bazuar në remitanca dhe në ndihmat e donatorëve, ndërsa kohët e fundit ka pasur një zhvendosje drejt më shumë investimeve dhe rritje e nxitur nga eksporti. E zberthyer sipas aktivitetit ekonomik, shitja me shumicë dhe pakicë me 914.6 milionë EURO (13.7 për qind), prodhimi me 802.1 milionë EURO (12.3 për qind), ndërtimi me 605.2 milionë EURO (9 për qind), administrata publike dhe mbrojtja me 570 milionë EURO (8.3 për qind) dhe bujqësia, pylltaria dhe peshkimi me 520 milionë EURO (8.1 për qind), përbënin pjesën më të madhe të BPV-së së vendit në 2019. Të gjitha këto aktivitete kanë parë rritje të dukshme krahasuar me 2017, përveç bujqësisë.

Megjithëse rritja ekonomike e Kosovës ka qenë më e lartë se e vendeve të tjera në rajon, ajo nuk ka qenë e mjaftueshme për të gjeneruar pozita të mjaftueshme formale të punës, veçanërisht për gratë dhe të rinjtë. Shkalla e përgjithshme e punësimit të Kosovës në vitin 2019 ishte më e ulëta në Evropë, me vetëm 30 për qind; për gratë dhe të rinjtë ishte edhe më e ulët, me 13.9 përkatësisht 13.1 për qind. Nuk ka pasur shumë përmirësime në këtë aspekt krahasuar me vitin 2017; ndryshimet janë kryesisht marginale. Një ndarje e të dhënave për punësimin sipas aktivitetit ekonomik zbulon se

shitja me shumicë dhe pakicë me 62.2 mijë punëtorë (17 për qind), ndërtimi me 46 mijë punëtorë (14.6 për qind), prodhimi me 43.7 mijë punëtorë (11.9 për qind) dhe arsimit me 36.6 mijë punëtorë (10 për qind), kanë qenë aktivitetet kryesore për sa i përket punësim-it në vitin 2019. Ndryshe nga sa paraqitet në rastin e BPV-së, bujqësia nuk është ndër aktivitetet kryesore, kryesisht sepse karakterizohet nga një nivel i lartë i informalitetit. Një trend interesant në tregun e punës është që pagat janë rritur shumë më shumë se produktiviteti në vitet e fundit, duke krijuar një situatë të pafavorshme për sa i takon kostos për firmat kosovare, duke i bërë ato më pak konkurruese krahasuar me konkurrentët e tyre në vendet e tjera. Për më tepër, pabarazitë në tregun e punës mbesin shumë të përhapura për shkak të një sektori të madh informal dhe niveleve të larta të pasivitetit, veçanërisht në mesin e grave.

Sektori privat është i brishtë dhe shumë i dominuar nga ndërmarrjet mikro me më pak se 10 të punësuar; më shumë se 90 për qind e të gjitha ndërmarrjeve aktive në Kosovë vazhdojnë të jenë ndërmarrje mikro. Struktura kryesisht e vogël e ndërmarrjeve, për shkak të disavantazheve të pandara (p.sh., mungesa e ekonomive të shkallës), përbën një pengesë serioze për rritjen ekonomike. Për më tepër, mjedisi afarist mbetet i penguar nga një nivel i madh i ekonomisë informale, e cila arrin në rreth 31 për qind të BPV-së së vendit.

Kosova karakterizohet nga një regjim i hapur tregtar. Tregtia në BPV varion nga 82.8 për qind në 2017, në 90 për qind në 2019. Tregtia e mallrave (eksportet dhe importet) përbënte 55 për qind të BPV-së së Kosovës në 2019, ndërsa tregtia e shërbimeve rreth 34 për qind.

Tregtia e mallrave është karakterizuar nga një deficit i madh, i cili përbën një nga sfidat më të ngutshme ekonomike të Kosovës. Në vitin 2019, importet arritën vlerën në 3.4 miliardë

⁴Shënim: Taksat nuk janë përfshirë.

⁵Komisioni Evropian (2020) Raporti për Kosovën për vitin 2020 (2018-2020) Vlerësimi i Komisionit.
URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf

EURO, ndërsa eksportet në pak më shumë se 383 milionë EURO, duke regjistruar deficitin më të madh tregtar në terma absolutë që nga fundi i luftës. Sipas skenarit “biznes si zakonisht” deficitin tregtar do të vazhdojë të rritet për 25 vitet e ardhshme, duke hedhur dyshime nëse burimet e jashtme të financimit (siç janë paratë e diasporës) mund ta përballojnë atë. Përderisa Kosova ka importuar pothuajse gjithçka, nga lënda e parë të produktet e gatshme, eksporti ka qenë kryesisht i pandryshuar – si për sa i përket produkteve dhe gjeografisë. Metalet bazë dhe mineralët, të cilat janë produkte të papërpunuara dhe përgjithësisht konsiderohen me vlerë të shtuar të ulët, përbënin rreth gjysmën e të gjitha eksporteve. Gjatë viteve të fundit, mbi 70 për qind e tregtisë së Kosovës u zhvillua me rajonin sipas Marrëveshjes së Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore (CEFTA) dhe me BE-në sipas Marrëveshjes së Stabilizim-Asociimit (MSA). Në përgjithësi, baza e ngushtë industriale e dominuar nga produktet me vlerë të shtuar të ulët shpjegon, në një masë të madhe, performancën e keqe të tregtisë së Kosovës në mallra.

Ndryshe nga sa qëndron gjendja për sa i takon tregtisë së mallrave, Kosova ka regjistruar një suficit në lidhje me tregtinë e shërbimeve gjatë viteve të kaluara. Suficiti më i lartë është regjistruar në vitin 2019, duke arritur në 932 milionë EURO. Ky suficit, bashkë me fluksin e madh të remitançave nga diaspora e Kosovës, kanë kontribuar në masë të madhe në zbutjen e deficitit tregtar në mallra. Udhëtimet, kryesisht nga diaspora e Kosovës, përbënin pjesën më të madhe të eksporteve të shërbimeve në vitin 2019, me mbi 80 për qind.

Kosova ka tërhequr 254.6 milionë EURO të Investime të Huaja Direkte (IHD) në vitin 2019, pak më pak krahasuar me dy vitet e mëparshme. Vendi kishte arritur të tërheqë pjesën më të madhe të hyrjeve të IHD-ve në mes dhe në fund të viteve 2000 përmes procesit të privatizimit. Që nga ajo kohë, hyrjet e IHD-ve janë ulur ndjeshëm dhe kryesisht janë kufizuar në investimet e diasporës në sektorë të patregtueshëm (pasuri të paluajtshme). Rreziku politik, korrupsioni, mbrojtja e dobët e të drejtave të pronës, tregu i vogël dhe regjimi stimulues jo tërheqës, të gjitha kanë luajtur një rol dëmtes në tërheqjen e IHD-ve. Investitorët e huaj në Kosovë përfshijnë kryesisht vendet rajonale evropiane si Gjermania, Zvicra, Turqia, Britania e Madhe, Austria dhe Sllovenia.

Tabela 7: Treguesit ekonomik – Kosova, 2017–2019

Treguesit ekonomik	2017	2018	2019
BPV me çmime konstante (mil. EURO)	6,326	6,658	7,058
Shkalla e rritjes reale të BPV-së (%)	4.2	3.8	4.9
Shkalla e punësimit (%)	29.8	28.8	30
Shkalla e punësimit - Gratë (%)	12.7	12.3	13.9
Shkalla e punësimit - Të rinjtë (%)	11.2	10	13.1
Tregtia / BPV (%)	82.8	88.9	90.0
Eksportet në Mallra (mil. EURO)	378	367.5	383.5
Importet në Mallra (mil. EURO)	3,047	3,347	3,497.1
Eksportet në Shërbime (mil. EURO)	1,358.7	1,561.5	1,676.2
Importet në Shërbime (mil. EURO)	531.4	705.7	743.9
IHD (mil. EURO)	255.4	272.1	254.6

Burimi: Agjencia e Statistikave të Kosovës (2020); Banka Qendrore e Kosovës (2019).

Në Kosovë, pandemia COVID-19 ka dëmtuar rëndë ekonominë. Përveç shkaktimit të një krize të madhe për sa i takon shëndetit publik, ajo e ka zhytur vendin në vështirësi të mëdha ekonomike, duke çuar në falimentime dhe humbje të vendeve të punës.

E Drejta e Autorit dhe të Drejtat Përafërta në Kosovë

5.1. Zhvillimi i kornizës së të Drejtave të Autorit dhe të Drejtave të Përafërta në Kosovë

Historikisht, Kosova ka qenë pjesë e Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë deri në vitin 1989. Gjatë kësaj periudhe, të gjitha fushat përkatëse (përfshirë të Drejtën e Autorit) ishin rregulluar sipas Legjislacionit Federal të RSFJ-së. Pas përfundimit të luftës, nga 10 qershori 1999, Kosova u vendos nën protektoratin ndërkombëtar dhe u qeveris nga UNMIK-u nën rezolutën e Këshillit të Sigurimit të KB 1244 deri në 17 shkurt, kur ajo shpalli pavarësinë e saj. Gjatë kësaj periudhe, korniza legjislative e Kosovës përbëhej nga legjislacioni i miratuar para datës 22 mars 1989, ndërmjet datës 22 mars 1989 dhe 10 qershor 1999 (vetëm ligjet që nuk ishin diskriminuese) dhe legjislacionit të miratuar nga data 10 qershor 1999 deri më 17 shkurt 2008, rregulloret e UNMIK-ut dhe ligjet e përkohshme të Kuvendit. Gjatë qeverisjes nga ana e UNMIK-ut, u miratua Ligji mbi të Drejtat e Autorit dhe të Drejtat e Tjera të Përafërta, duke qenë kështu pjesa e parë e legjislacionit për të Drejtat e Autorit që u miratua pas vitit 1999.

Pas pavarësimit, Kosova miratoi Kushtetutën e saj dhe në përputhje me nenin 48⁸, Liria e Artit dhe Shkencës është e garantuar në mesin e të drejtave themelore të njeriut. Në vitin 2011, Kosova miratoi një Ligj të ri për të Drejtat e Autorit dhe të Drejtat e Përafërta (04 / L-065)⁹. Ligji i lartpërmendur u ndryshua dhe u plotësua me Ligjin 05/L-047¹⁰ dhe Ligjin 06 / L-120¹¹.

Përveç legjislacionit primar për të Drejtat e Autorit dhe të Drejtat e Përafërta, në fuqi gjithashtu është legjislacioni dytësor i mëposhtëm:

- Rregullore nr. 01/2012 për Procedurat e dhënies, përkatësisht marrjes së lejes, shoqatave për administrim kolektiv të të drejtave të autorit dhe të drejtave të përafërta¹²;
- Rregullore nr. QK 05-2013 për Ndërmjetësimin e kontesteve në fushën e të Drejtave të autorit dhe të Drejtave të Përafërta¹³;
- Rregullore nr. QK 20/2018 për të Drejtën e Kompensimit të Veçantë dhe Reprografik¹⁴;
- Rregullore nr. QK 21/2018 për ndryshimin dhe plotësimin e Rregullores nr. QK 05/2013¹⁵

⁸Rezoluta e Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara A/RES/1244 (1999). URL: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf

⁷Gazeta Zyrtare e Institucioneve të Përkohshme të Vetëqeverisjes në Kosovë, 11/2007

⁸Kushtetuta e Republikës së Kosovës, K-09042008. URL: <https://gzkrks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

⁹Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës, 27/2011

¹⁰Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës, 37/2016

¹¹Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës, 13/2019

¹²Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës, MKRS-01/2012

¹³Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës, QK-05/2013

¹⁴Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës, QK-20/2018-RR

¹⁵Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës, QK-21/2018

5.2. Legjislacioni ndërkombëtar dhe i BE-së për të Drejtën e Autorit dhe të Drejtat e Përafërta

Nga këndvështrimi ndërkombëtar, Kosova nuk është ende anëtare e Kombeve të Bashkuara dhe as e Organizatës Botërore të Tregtisë (OBT), as e Organizatës Botërore të Pronësisë Intelektuale (OBPI). Kosova nuk është palë as e instrumenteve ndërkombëtare përkatëse, përfshirë Konventën e Bernës, Marrëveshjes TRIPS, Konventën Universale të të Drejtave të Autorit, Traktatin WIPO e të Drejtave të Autorit dhe kështu me radhë.

Nga pikëpamja e BE-së, Kosova nuk është anëtare e Bashkimit Evropian, dhe më pas nuk është anëtare e Zyrës së Pronës Intelektuale të Bashkimit Evropian dhe Zyrës Evropiane të Patentave, por ajo është e përkushtuar për të arritur anëtarësimin e saj sa më parë që të jetë e mundur. Në këtë drejtim, në vitin 2015, BE-ja dhe Kosova kanë nënshkruar Marrëveshjen e Stabilizim Asociimit, në të cilën, sipas Nenit 77, Kosova ka ndërmarrë detyrime për të ndërmarrë hapa të nevojshëm, për të siguruar një nivel të ngjashëm të mbrojtjes me vendet anëtare të BE-së, për sa i përket të drejtave Intelektuale, Industriale dhe të drejtave tregtare, përfshirë mjetet për të zbatuar të drejtat e tilla. Kosova ka ndërmarrë hapa në atë drejtim, pasi që në një masë të madhe legjislacioni për sa i takon DPI-së tashmë është harmonizuar, dhe për të arritur harmonizimin e plotë brenda kornizës kohore të përcaktuar në MSA, BE është duke e financuar një projekt për të mbështetur Kosovën në arritjen e detyrimeve që dalin nga Nenet 77 dhe 78 të MSA-së.

Legjislacioni i Kosovës për të Drejtat e Autorit nuk është ende i harmonizuar me direktivat e mëposhtme të BE-së:

- Direktivën nr. 2014/26/EU mbi Menaxhimin kolektiv të të drejtave të autorit dhe të Drejtave të Përafërta dhe licencimin multi-territorial të të drejtave mbi veprat muzikore për përdorim online në tregun e brendshëm, (OJ L 84, 20.3.2014);
- Direktivën e BE-së nr. 2017/1564 për Shfrytëzimet përkatëse të lejuara të punëve të caktuara dhe çështjeve të tjera të mbrojtura nga e Drejta e Autorit dhe të Drejtat e Përafërta, në të mirën e personave që janë të verbër, me shikim të dëmtuar ose me aftësi të kufizuara për lexim OJ L 242, 20.9.2017;
- Rregulloren e BE-së nr. 2017/1128 për Transportueshmërinë ndërkufitare të shërbimeve me përmbajtje online në tregun e brendshëm, (OJ L 168, 30.6.2017)
- Rregulloren e BE-së nr. 2017/1563 për Shkëmbimin ndërkufitar midis Bashkimit Evropian dhe vendeve të treta të kopjeve të formatit të arritshëm të veprave të caktuara dhe çështjeve të tjera të mbrojtura nga e Drejta e Autorit dhe të Drejtat e Përafërta, në të mirën e personave që janë të verbër, me shikim të dëmtuar ose me aftësi të kufizuara për lexim, (OJ L 242, 20.9.2017)
- Direktivën e BE-së nr. 2019/789 për Transmetimet online të organizatave transmetuese dhe ritransmetimin e programeve televizive dhe radiofonike,
- Direktivën e BE-së 2019/790 për të Drejtën e Autorit dhe të drejtat e Përafërta në Tregun e Vetëm Digjital dhe që ndryshon Direktivat 96/9 / EC dhe 2001/29 / EC, (OJ L 130, 17.5.2019)

¹⁶Gazeta Zyrtare e Bashkimit Evropian, Marrëveshja e Stabilizim-Asociimit ndërmjet Bashkimit Evropian dhe Komunitetit Evropian për Energji Atomike, nga njëra anë dhe Kosovës *, nga ana tjetër OJ L 71, 16.3.2016.

5.3. Pasqyrë e Ligjit për të Drejtat e Autorit dhe të Drejtat e Tjera të Përafërta në Kosovë

Objektet e Mbrojtjes

Veprat e mbrojtura, sipas ligjit të të drejtave të autorit, përcaktohen si krijime individuale në letërsi, shkencë dhe art, të shprehura në mënyra të ndryshme, nëse me ligj nuk parashihet ndryshe. Ligji mbi të Drejtën e Autorit nuk përmend veprat e mbrojtura në mënyrë shteruese, ai thjesht ofron shembuj të tillë siç janë: vepra të folura, vepra të shkruara, vepra muzikore, vepra teatrore, vepra koreografike, vepra audiovizive, vepra arkitektonike etj.

Disa gjëra përjashtohen nga mbrojtja e të Drejtave të Autorit të tilla si:

- Idetë, parimet, udhëzimet.
- Dokumentet zyrtare, legjislacioni, dokumentet administrative dhe gjyqësore.
- Materialet zyrtare për informim publik, krijimet folklorike, lajmet dhe raportet e tjera ditore në media.

E drejta e autorit (Llojet dhe Fusha e veprimit)

Mbrojtja e të drejtave të autorit hyn në fuqi automatikisht në momentin që vepra është krijuar nga autori. Kjo do të thotë që nuk nevojitet asnjë procedurë regjistrimi, nuk kërkohet asnjë botim i krijimit në mënyrë që mbrojtja e të Drejtave të Autorit të hyjë në fuqi. Të drejtat ekskluzive morale dhe ekonomike i takojnë autorit.

Të drejtat morale mbrojnë integritetin e autorit dhe të veprës së krijuar. Sipas ligjit për të Drejtën e Autorit, të drejtat morale janë:

1. E drejta për botimin e parë
2. E drejta për njohjen e autorësisë
3. E drejta për integritetin e punës
4. E drejta e pendimit

Të drejtat ekonomike mbrojnë interesin ekonomik të autorit, duke i dhënë autorit autoritetin për të lejuar ose ndaluar përdorimin e veprës së tij/saj dhe kopjeve të veprës së tij/saj. Sipas ligjit të të drejtave të autorit, përveç nëse parashikohet ndryshe, përdorimi i veprës pa autorizimin e duhur nga autori është i ndaluar përveç në kushtet e vendosura nga autori. Të drejtat ekonomike, siç parashikohen në ligj, nuk janë shteruese, pasi që është e pamundur të përcaktohen me ligj të gjitha llojet e përdorimit të veprës, ndërsa shumë lloje/forma të përdorimit të veprës po bëhen të disponueshme. Kjo do të thotë që çdo lloj i ri i përdorimit të veprës krijon një të drejtë të re ekonomike për autorin.

Të drejtat ekonomike që parashihen në ligjin e të Drejtave të autorit janë si më poshtë:

1. E drejta e riprodhimi
2. E drejta e shpërndarje
3. E drejta e qiradhënie
4. E drejta e interpretimit publi
5. E drejta e përdorimit nga "shërbimi i mediave audiovizive"
6. E drejta e komunikimit publik përmes fonogrameve dhe videogrameve;
7. E drejta e paraqitjes publike

8. E drejta për ta bërë punën të disponueshme për publikun
9. E drejta për ripërpunim
10. E drejta për adaptim audioviziv.

Të drejtat e autorëve të tjerë janë si më poshtë:

1. E drejta e qasjes dhe ekspozimit
2. E drejta “droit de suite”
3. E drejta e huazimit punësim publik
4. E drejta për kompensim të veçantë

Të drejtat e Përafërta

Ndërsa e Drejta e Autorit mbron krijimet intelektuale të individëve, të Drejtat e Përafërta mbrojnë veprat e tjera të ngjashme me të Drejtën e Autorit, ndërsa nuk mbivendosen me këtë të fundit. Sipas Ligjit për të Drejtën e Autorit dhe të Drejtat e Përafërta, mbrohen këto lloje të të Drejtave të Përafërta:

Të drejtat e Interpretuesve (siç janë: aktorët, këngëtarët, valltarët, muzikantët etj.):

- Të drejtat ekonomike: (për të fiksuar performancën e tyre, për të riprodhuar, shpërndarë dhe marrë me qira fonograme ose videograme të performancës së tyre, për të transmetuar performancën e tyre drejtpërdrejt, për të transmetuar publikisht performancën e tyre të drejtpërdrejtë, për të përpunuar performancën e tyre të fiksuar, për ta bërë të mundur performancën e tyre për publikun);
 - Të drejtat morale: (të identifikohen si e Drejtë e Interpretuesit dhe e Integritetit)
 - Të drejtat e kompensimit në rastet e komunikimit publik, transmetimit audioviziv dhe qëllimeve komerciale.
- Të drejtat e prodhuesve të fonogrameve, të cilat u japin prodhuesve të fonogrameve të drejtat ekskluzive për të riprodhuar, shpërndarë, huazuar, procesuar, i vë në dispozicion të publikut fonogramet dhe kompensimin e tyre (përfshirë kompensimin e veçantë) (për komunikim me publikun dhe qëllime komerciale);
 - Të drejtat e prodhuesve të filmave, të cilat u japin prodhuesve të filmave të drejtat ekskluzive për të riprodhuar, shpërndarë, huazuar, për të shfaqur publikisht, të bëjnë të disponueshme për publikun dhe për kompensimin e veçantë;
 - Të drejtat e shërbimeve të mediave audiovizive, të cilat u japin atyre të drejtat ekskluzive për të fiksuar transmetimet e tyre, për të riprodhuar transmetimet e tyre fikse, për të shpërndarë transmetimet e tyre fikse, për të bërë ritransmetimin e transmetimeve të tyre, për të bërë transmetimin e mëtejshëm të transmetimeve të tyre, nëse bëhet në vende publike të qasshme me pagesë dhe për ta vënë në dispozicion të publikut të transmetimeve të tyre fikse.
 - Të drejtat e prodhuesve të bazave të të dhënave, të cilët u japin atyre të drejta ekskluzive për të riprodhuar, shpërndarë, huazuar, të bëjnë të disponueshme bazën e tyre të të dhënave për publikun, dhe çdo formë tjetër të komunikimit të bazës së të dhënave për publikun;
 - Të drejtat e botuesve, të cilat u japin atyre të drejtat ekskluzive të kompensimit dhe disa të drejta dhe mbrojtje të tjera, lidhur me veprat e pabotuara në domenin publik dhe botimet shkencore.

5.4. Menaxhimi dhe zbatimi i të Drejtave të autorit dhe të Drejtave të Përafërta

Administrimi individual dhe kolektiv i të drejtave

Në Kosovë, e Drejta e Autorit mund të menaxhohet individualisht (secila vepër e mbrojtur ndaras) ose kolektivisht (një numër veprash nga disa autorë në të njëjtën kohë). Sipas zgjedhjes së tyre, autorët mund të vendosin nëse do të menaxhojnë të drejtat e tyre individualisht ose kolektivisht. Sipas Ligjit të Kosovës për të Drejtën e Autorit dhe të Drejtat e Përafërta, menaxhimi kolektiv është i detyrueshëm për: të drejtën për kompensim të drejtë për kopjimin privat të veprave ose objekteve të të drejtave të përafërta; të drejtën për riprodhim të barabartë reprografik; të drejtën për kompensim të drejtë të autorëve, interpretuesve pas transferimit të së drejtës së tyre ekskluzive të huazimit tek prodhuesit e fonogrameve ose veprave audiovizive; e drejtën e kompensimit nga huazimi; të drejtën e komunikimit për publikun të veprave muzikore jo-teatrore në vepra letrare, të drejtat e vogla; të drejtën e interpretuesve dhe producentëve të fonogrameve për vetëm një kompensim të drejtë të transmetimit dhe komunikimit me publikun të fonogrameve të publikuara për qëllime komerciale; të drejtën e ritransmetimit kabllor të veprave dhe objekteve të të drejtave të përafërta (përveç transmetuesve në pronësi të ofruesve të shërbimeve mediatike audiovizive, pavarësisht nëse këto të drejta janë të tyre ose u janë caktuar atyre nga mbajtësit e të drejtave).

Mbrojtja ligjore e të Drejtave të autorit dhe të Drejtave të Përafërta

Mbrojtja gjyqësore

Në kuadrin e mbrojtjes gjyqësore, një gamë e gjerë e masave civile janë parashikuar në Ligjin për të Drejtën e Autorit, për autorët dhe bartësit e të drejtave të tjera në rast të shkeljes së të Drejtave të Autorit dhe të Drejtave të Përafërta, dhe masa të tilla përfshijnë: konstatimin e shkeljes; ndalimin e shkeljeve; heqja e mallrave dhe materialeve shkelëse dhe mjeteve të përdorura për qëllime të shkeljes dhe shkatërrimin e mallrave, materialeve dhe mjeteve të tilla; kompensimi i dëmit material dhe fitimit të humbur dhe kompensimi i veçantë (fitimet e bëra nga pala shkelëse); kompensimi i dëmit jo-material për të drejtat morale; publikimi i plotë ose i pjesshëm i aktgjykimit në media të ndryshme me shpenzimet e shkelësit; masat ndaluese të përkohshme. Pretendimet për shkelje të të drejtave të autorit bien nën juridiksionin e Gjykatës Themelore të Prishtinës - Departamenti i Çështjeve Tregtare, juridiksion ky i vendosur nga Ligji për Gjykatat.¹⁷

Sipas Kodit Penal të Kosovës¹⁸, shkelja e të Drejtave të Autorit dhe të Drejtave të Përafërta konsiderohet vepër penale dhe bie në Krimet Ekonomike dhe dënohet me gjobë dhe me burgim që sillet nga 3 muaj deri në 8 vjet (në varësi të shkeljes dhe fitimeve), ndërsa mjetet dhe pajisjet e përdorura konfiskohen.

Mbrojtja Administrative

Sipas Ligjit për të Drejtën e Autorit, **Zyra e të Drejtave të Autorit dhe të Drejtave të Përafërta** është organi kryesor përgjegjës për hartimin e legjislacionit primar dhe sekondar mbi të Drejtën e Autorit dhe të Drejtat e Përafërta; zhvillimin e strategjive për fuqizimin dhe mbrojtjen e të drejtave të autorit në vend; licencimin dhe mbikëqyrjen e shoqatave për administrimin kolektiv të të drejtave të autorit dhe të Drejtave të Përafërta, dhe promovimin e të drejtave të autorit dhe bashkëpunimin ndërkombëtar, dhe iniciativat për aderim në organizatat ndërkombëtare të të Drejtave të Autorit/pronës intelektuale.

¹⁷Official Gazette of the Republic of Kosovo, 22/2018

¹⁸Official Gazette of the Republic of Kosovo, 2/2019

Zyra e të Drejtave të Autorit (ZDA) ka zhvilluar një Strategji Kombëtare për Forcimin e Sistemit të të Drejtave të Autorit 2019-2023. Strategjia synon të krijojë një mjedis të sigurt ku të drejtat e autorit mbrohen dhe zbatohen, dhe krijuesit dhe interpretuesit dhe të gjithë mbajtësit e të drejtave të autorit kompensohen për shfrytëzimin e veprave të tyre. Strategjia rendit objektiva të tilla si avancimi i kornizës ligjore, rritja e kapacitetit të institucioneve përgjegjëse për sistemin kombëtar të të drejtave të autorit, promovimin e edukimit dhe rritjen e respektit për të drejtat e autorit dhe zvogëlimin e shkeljeve të të drejtave të autorit. Paraardhësi i Strategjisë për Forcimin e Sistemit të të Drejtave të Autorit në Kosovë ishte Strategjia kundër Falsifikimit dhe Piraterisë 2012, e cila ishte hartuar dhe miratuar pasi atë kohë kishte pasur shumë probleme me shkeljen e të drejtave të autorit dhe kishte pasur një pirateri në rritje.

Task Forca kundër Piraterisë që doli nga Strategjia, është operacionale dhe anëtarësia e saj përfshin institucione si ZDA, Agjencinë e Pronës Industriale, Doganat e Kosovës, Agjencinë për Administrimin e Pasurive të Sekuestruara ose të Konfiskuara, Policinë e Kosovës dhe Inspektoratin e Tregut. Në kuadër të veprimeve të ndërmarrë për të zbatuar Strategjinë kundër Falsifikimit dhe Piraterisë 2012-2016, Task Forca kundër Piraterisë ka ndërmarrë veprime kundër piraterisë fizike dhe digjitale. Rreth 45,000 materiale pirate janë sekuestruar dhe konfiskuar gjatë këtyre veprimeve. Ka një përmirësim të dukshëm në nivelin e zbatimit të të drejtave të autorit dhe ndërjegjësimit të publikut nëse krahasojmë nivelin e piraterisë sot dhe në kohën kur u zhvillua Strategjia e parë 2012. Për shkak të zbatimit të Strategjisë dhe punës së bërë nga Task Forca, Kosova nuk qëndron më prapa vendeve të rajonit në luftën kundër piraterisë fizike.

Policia e Kosovës është institucioni kryesor i zbatimit të ligjit në Kosovë, dhe funksionon brenda Ministrisë së Punëve të Brendshme. Të gjitha çështjet që lidhen me DPI-të zbatohen/hetohen përmes Departamentit të Krimeve Ekonomike dhe Korrupsionit dhe

Sektorit të Hetimit të Krimeve Kibernetike në Policinë e Kosovës. Hetimet nga Policia e Kosovës iniciohen sipas detyrës zyrtare ose përmes ankesave penale nga palët e tjera. Policia e Kosovës, gjatë vitit 2016 dhe 2017, ka iniciuar katër raste hetimore (2 në çdo vit), ndërsa në vitin 2018 ka iniciuar 11 raste ku dyshohet për veprimtari kriminale për sa i takon Pronës Intelektuale. Gjatë së njëjtës periudhë (2016-2018), janë arrestuar 7 persona, ndërsa numri i përgjithshëm i të dyshuarve për kallëzime penale në lidhje me Pronën Intelektuale gjatë së njëjtës periudhë arriti në 27.

Divizioni për Mbrojtjen e të Drejtave të Pronës Intelektuale i Doganave të Kosovës

është edhe një institucion tjetër i zbatimit të ligjit në Kosovë që vepron brenda Ministrisë së Financave. Përgjegjësitë kryesore të Divizionit të DPI-së të Doganave të Kosovës është parandalimi i importit dhe eksportit të mallrave që shkelin DPI-në. Divizioni i DPI i Doganave të Kosovës ka juridiksionin për të ndërmarrë veprime sipas detyrës zyrtare ose përmes kërkesave nga palët. Gjatë periudhës 2016 - 2019, Divizioni i DPI-së sekuestroi mallra për verifikim në vlerë prej rreth 7.6 milionë EURO. Gjatë së njëjtës periudhë, Divizioni i DPI-së konfiskoi mallra kundërvajtës në vlerë prej rreth 6 milionë EURO, ndërsa mallrat shkelës të shkatërruara arritën vlerën prej rreth 5.8 milionë EURO.

Inspektorati i Tregut është një organ ekzekutiv brenda Ministrisë së Tregtisë dhe Industrisë, dhe kryen mbikëqyrjen e tregut dhe inspektime. IT, në përputhje me Ligjin për Inspektoratin e Tregut dhe Mbikëqyrjen Inspektuese në lidhje me DPI, ka përgjegjësi në marrjen e hapave dhe vendosjen e masave të ndryshme për të siguruar që produktet në treg të mos shkelin të Drejtat e Pronësisë Intelektuale. Inspektimet kryhen sipas "planit vjetor të inspektimit", por inspektimet mund të kryhen nëse ekziston rrezik i pashmangshëm për shëndetin publik. Përveç sipas detyrës zyrtare, procedurat e inspektimit mund të fillojnë përmes ankesave të palëve të treta. Sipas raporteve të IT-së, në 3 vitet e fundit Inspektorati i Tregut ka sekuestruar mallra të ndryshëm në sasi të ndryshme,

mallra për të cilat është përcaktuar se shkelin të drejtat e DPI-së. Mallrat e sekuestruara përfshijnë CD, DVD dhe libra universitar. Në këtë kuptim, CD-të dhe DVD-të që shkelnin DPI-të ishin 1,194 copë, ndërsa gjatë së njëjtës periudhë librat universitar të konfiskuar ishin 749 copë.

Komisioni i Pavarur për Media është institucioni përgjegjës për rregullimin, menaxhimin dhe mbikëqyrjen e spektrit të frekuencës së transmetimeve në Kosovë. Përgjegjësitë e KPM-së përfshijnë licencimin e transmetuesve publik dhe privat, krijimin dhe zbatimin e politikave dhe rregulloreve në lidhje me të drejtat e transmetimit, detyrimet dhe përgjegjësitë e individëve dhe subjekteve që ofrojnë shërbime mediatike audio dhe vizuale. Të drejtat e pronësisë intelektuale në përgjithësi, dhe e drejta e autorit dhe të drejtat e përafërta në veçanti, gjithashtu bien nën kompetencën e KPM-së. Sipas Raportit Vjetor të KPM-së të vitit 2017, KPM ka procesuar 8 raste për shkelje të Rregullores nr. KPM-2013/02 mbi të Drejtat e Autorit nga Ofruesit e Shërbimeve të Mediave Audiovizive, ndërsa vazhdojnë të monitorojnë të njëjtën gjë për pajtueshmëri me Rregulloren e lartpërmendur. Ndërsa në vitin 2018, sipas Raportit Vjetor të KPM-së të të njëjtit vit, KPM-ja ka procesuar 8 raste për shkelje të Rregullores nr. KPM-2013/02 mbi të Drejtën e Autorit nga Ofruesit e Shërbimeve të Mediave Audiovizive, dhe 6 nga ato raste u mbyllën si rezultat pajtueshmërinë së ofruar nga Ofruesit e Shërbimeve të Mediave Audiovizive, ndërsa në një rast u vendos një gjobë prej 1,000 EURO për mosrespektim nga Ofruesi i Shërbimeve të Mediave Audiovizive.

Organizatat e Administrimit Kolektiv të të drejtave të autorit dhe të Drejtave të Përafërta

Organizatat e menaxhimit kolektiv janë një pjesë e domosdoshme e infrastrukturës së të drejtave të autorit dhe janë thelbësore në lehtësimin e mbledhjes dhe shpërndarjes

së shumave të paguara. Në vitin 2012, ZDA kishte licencuar dy shoqata kolektive për administrimin e të drejtave të autorit dhe të drejtave të përafërta – një në fushën e muzikës – APIK, e cila administron të drejtat e krijuesve, interpretuesve dhe producentëve të muzikës, dhe – VAPIK, e cila administron të drejtat e krijuesve të veprave audio-vizive, interpretuesve dhe producentëve. Së fundmi, shoqata VAPIK, në marrëveshje me shoqatën APIK, ka marrë përsipër administrimin e të drejtave të veçanta të kompensimit reprografik. Organizatat e administrimit kolektiv të të drejtave të autorit kanë pasur dhe ende kanë probleme me funksionalizimin e tyre për shkak të zgjatjes së negociatave me përdoruesit e të drejtave për të vendosur tarifën. Në vitin 2018, shoqata APIK ka arritur marrëveshje me përdoruesit e të drejtave muzikore për tarifën që duhet të paguhet, por ata edhe sot po përballen me vështirësi në mbledhjen e tarifave sepse radiot dhe televizionet hezitojnë të paguajnë edhe pse kanë nënshkruar marrëveshjet.

Shoqata VAPIK, përgjegjëse për administrimin e të drejtave të autorit dhe të drejtave të përafërta audio-vizuale, ekziston që nga viti 2011 dhe po punon që të bëhet i vetmi vend ku do të ndalojnë krijuesit audio-vizualë. Ai negocion marrëveshje me operatorët transmetues kombëtarë dhe ndërkombëtarë dhe përfaqëson interesat e anëtarëve të saj në çështje afariste dhe juridike. Ajo ka rreth 60 anëtarë dhe ka lidhur marrëveshje me ofruesit kryesorë në rajon. Janë bërë shumë përpjekje në procesin e negociimit të tarifave me përdoruesit, siç janë operatorët kabllorë. Në mungesë të marrëveshjes, pas shterimit të mundësive të ndërmjetësimit, Ministria e Kulturës ka krijuar një Komision ndërinstitucional, i cili, pas mbledhjes së të dhënave nga të dy palët dhe pas paraqitjes së propozimit, ka vendosur tarifën. Propozimi i Komisionit ka shkuar në Qeverinë e Kosovës, ku është miratuar, por zbatimi i tij është afektuar nga pandemia COVID-19.

¹⁹Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës, 80/2010

²⁰Komisioni i Pavarur për Media (2017). Raporti Vjetor. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/publikime/291/raporte-vjetore/291>

²¹Rregullorja nr. KPM-2013/02 për të Drejtën e Autorit. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/legjislacioni/299/aktet-nenligjore-ne-fuqi/299>

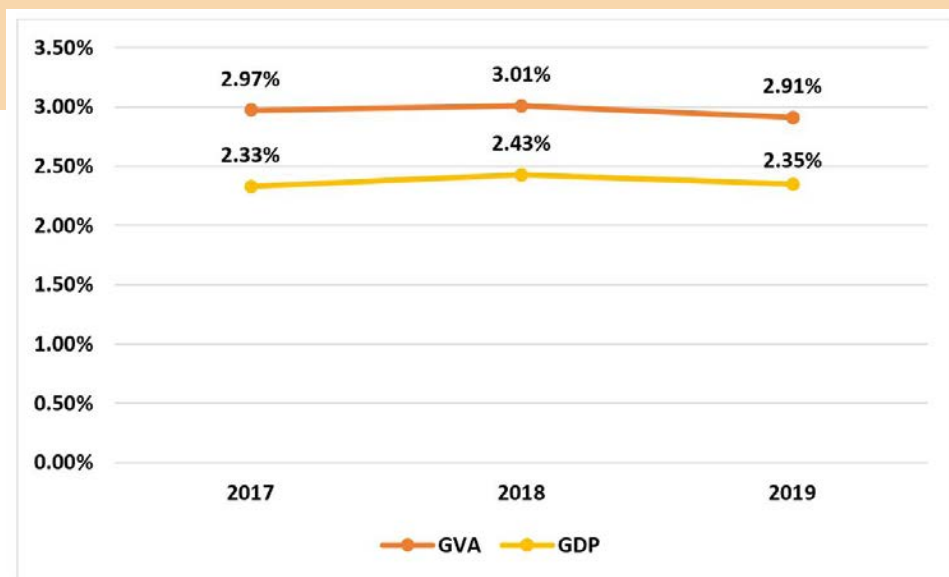
²²Komisioni i Pavarur për Media (2018). Raporti Vjetor. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/publikime/291/raporte-vjetore/291>

Kontributi i Industrive të të drejtave të autorit në VShB dhe në BPV

Qasja e përdorur për matjen e aktivitetit ekonomik të industrive të të drejtave të autorit, është qasja e outputit (prodhimit). Sipas kësaj qasjeje, vlera e shtuar bruto (VShB), e cila përfaqëson ndryshimin midis outputit dhe konsumit të ndërmjetëm, është gjeneruar për aktivitetet e të drejtave të autorit dhe aktivitetet ekonomike të përafërta.

VShB e krijuar nga industritë e të drejtave të autorit në Kosovë në vitin 2019 arriti në 163.4 milionë EURO, që përfaqëson 2.91 për qind të VShB-së totale dhe 2.35 për qind të BPV-së. Diferenca i adresohet faktit se VShB-ja, ndryshe nga BPV-ja, nuk përfshin tatimin neto ndaj produkteve dhe tatimin mbi vlerën e shtuar (TVSH). Për shkak se këto taksa nuk mund t'i atribuohen aktiviteteve ekonomike, pjesa e industrive të të drejtave të autorit është më e vogël në krahasim me BPV-në. Megjithëse vlera e industrive të të drejtave të autorit me çmimet aktuale është rritur në mënyrë të pandërprerë në periudhën 2017-2019, nuk kishte ndodhur njësoj edhe me kontributin relativ në ekonominë kombëtare (si VShB ashtu edhe BPV). Në 2019, pjesa relative ishte më e vogël se në 2018 dhe pak më e lartë se në vitin 2017. Shkalla e përbërë vjetore e rritjes (CAGR) për industritë e të drejtave të autorit ishte mesatarisht në 3.7 për qind për periudhën në fjalë. Kjo krahasohet me CAGR për VShB prej 4.4 për qind gjatë së njëjtës periudhë. Kjo diferencë tregon se industritë e të drejtave të autorit janë duke mbetur prapa sektorëve të tjerë të ekonomisë. Për informacion më të hollësishëm, referojuni Figurës 2 dhe Tabelës 8.

Figura 2: Kontributi i IDA në VShB dhe BPV, 2017-2019 (%)

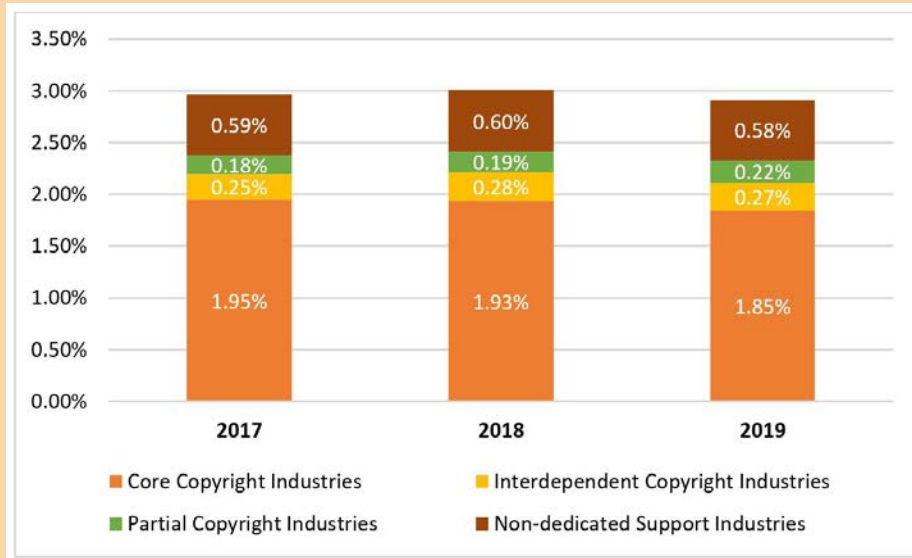
Nga të gjitha industritë e të drejtave të autorit, grupi kryesor kontribuon më së shumti në ekonominë kombëtare. Në vitin 2019, industritë kryesore të të drejtave të autorit gjeneruan 105.8 milionë EURO, duke kontribuar kështu me 1.85 për qind në VShB totale; industritë mbështetëse jo të dedikuara të të drejtave të autorit pasuan me 33.3 milionë EURO (0.58 për qind); industritë e ndërvarura të të drejtave të autorit me 15.3 milionë EURO (0.27 për qind), dhe industritë e pjesshme të të drejtave të au-

torit me 12.5 milionë (0.22 për qind). Të katër grupet e industrive të të drejtave të autorit kanë shënuar një rritje në terma absolutë krahasuar me vitin 2017. Sidoqoftë, në krahasim me VshB totale, industritë kryesore të të drejtave të autorit dhe industritë mbështetëse jo të dedikuara, ndryshe nga dy grupet e tjera, kanë pasur një rënie të lehtë krahasuar me vitin 2017. Për informacion më të hollësishëm, shih Tabelën 8 dhe Figurën 3.

Tabela 8: Vlerat e VShB-së të IDA-së sipas llojit të IDA-së, 2017-2019 (në mijë Euro)

Lloji I IDA-së	2017	2018	2019
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	98,003.7	104,990.9	105,823.6
Industritë e Ndërvarura me të Drejtat e Autorit	12,564.7	15,476.6	15,262.3
Industritë e pjesshme të të drejtave të autorit	8,922.8	10,560.2	12,469.7
Industritë mbështetëse jo të dedikuara	29,894.2	32,374.0	33,357.1
GJITHSEJ INDUSTRIËT E TË DREJTAVE TË AUTORIT	149,385.4	163,401.8	166,912.6

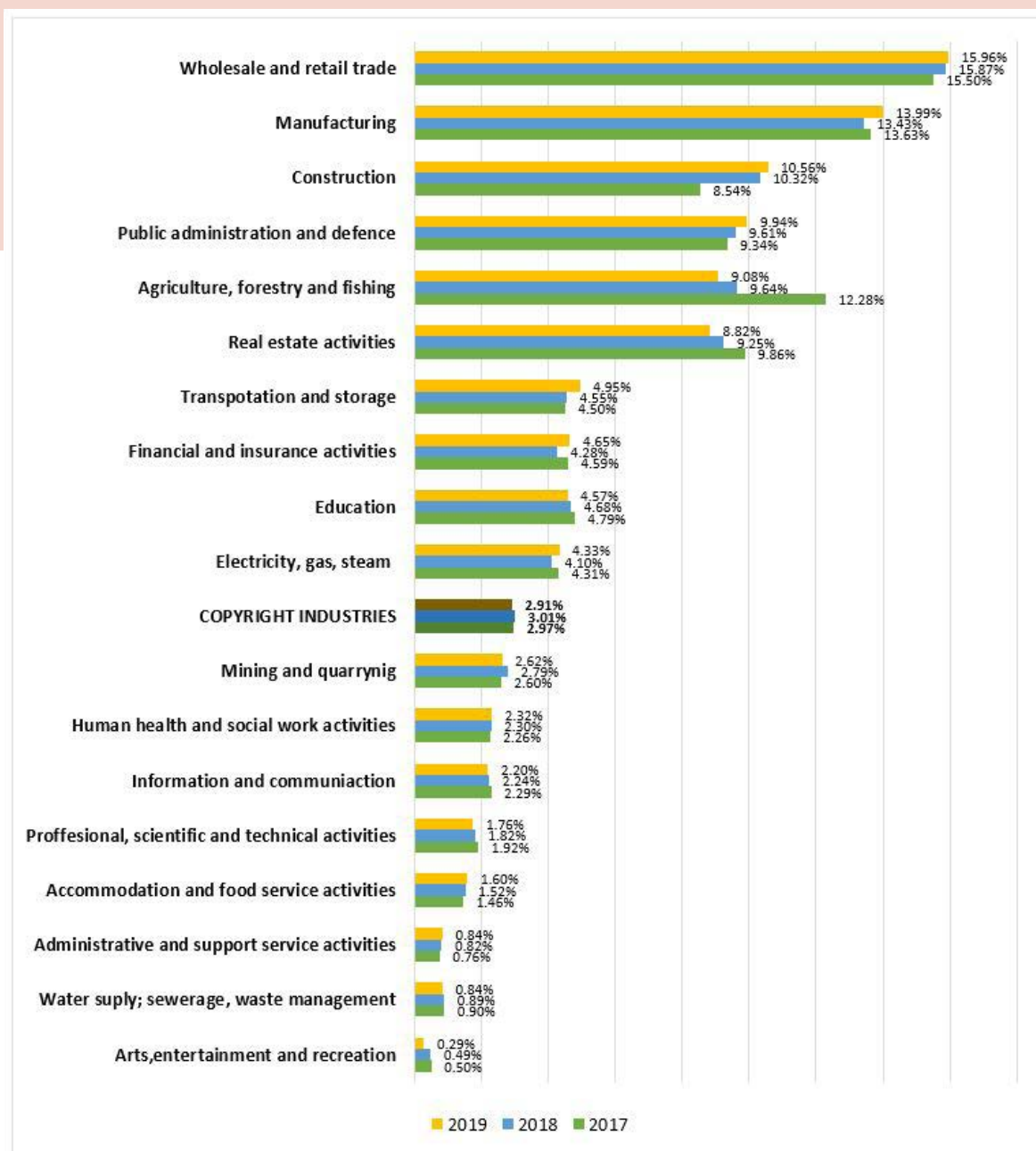
Figura 3: Aksionet e VShB të IDA-së sipas llojit të industrisë, 2017-2019 (%)

6.1. Krahasimi i Industrive të të drejtave të autorit me sektorët e tjerë ekonomik

Roli ekonomik i industrive të të drejtave të autorit mund gjithashtu të ilustruhet duke krahasuar këtë fushë me sektorë të tjerë të ekonomisë. Siç paraqitet në Figurën 7, Industria e të drejtave të autorit zë vendin e 11-të për nga madhësia në ekonominë e vendit, duke lënë pas sektorë si minierat dhe guroret, INDA, sektorin hotelierisë dhe aktivitete të shërbimit ushqimor dhe disa të tjerë. Për të bërë krahasime të mëtejshme dhe për të parë trendin, referojuni Figurës 4.

Figura 4: Kontributi i IDA-së në BPV në krahasim me sektorët e tjerë, 2017-2019 (%)

6.2. Krahasimi rajonal

Figura 5 krahason Kosovën me vendet e tjera në rajon në lidhje me madhësinë relative të industrive të të drejtave të autorit në ekonomi. Kosova renditet në fund të listës, afër Ukrainës dhe Moldavisë. Bëhet gjithashtu një krahasim midis të njëjtave vende të ndara nga katër grupet e industrisë së të drejtave të autorit. Në lidhje me madhësinë relative të industrive themelore dhe të ndërruara të të drejtave të autorit, situata është e njëjtë për sa i përket renditjes; Kosova përsëri renditet në fund të listës. Pjesa relative e industrive mbështetëse jo të dedikuara, nga ana tjetër, është më e lartë se në Rumani, Bullgari, Serbi dhe Kroaci, ndërsa pjesa e industrive të pjeshme të të drejtave të autorit është më e lartë se sa në Ukrainë (shih Figurën 6).

Figura 5: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në BPV (%)

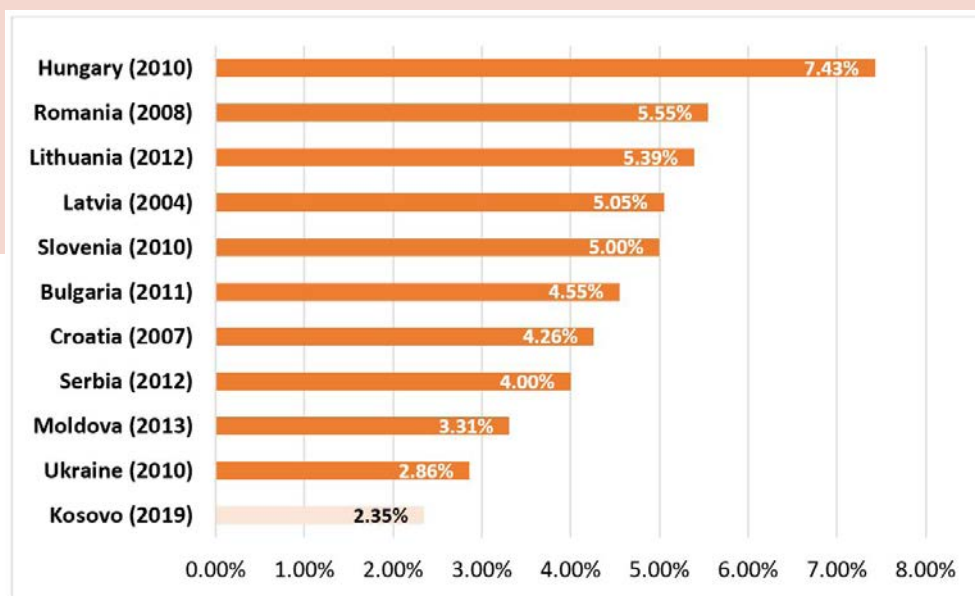
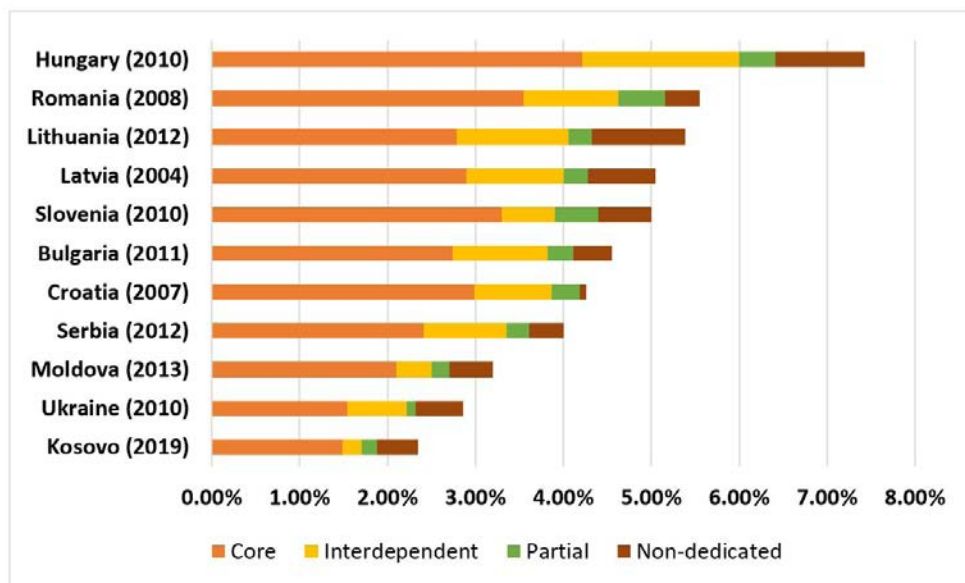
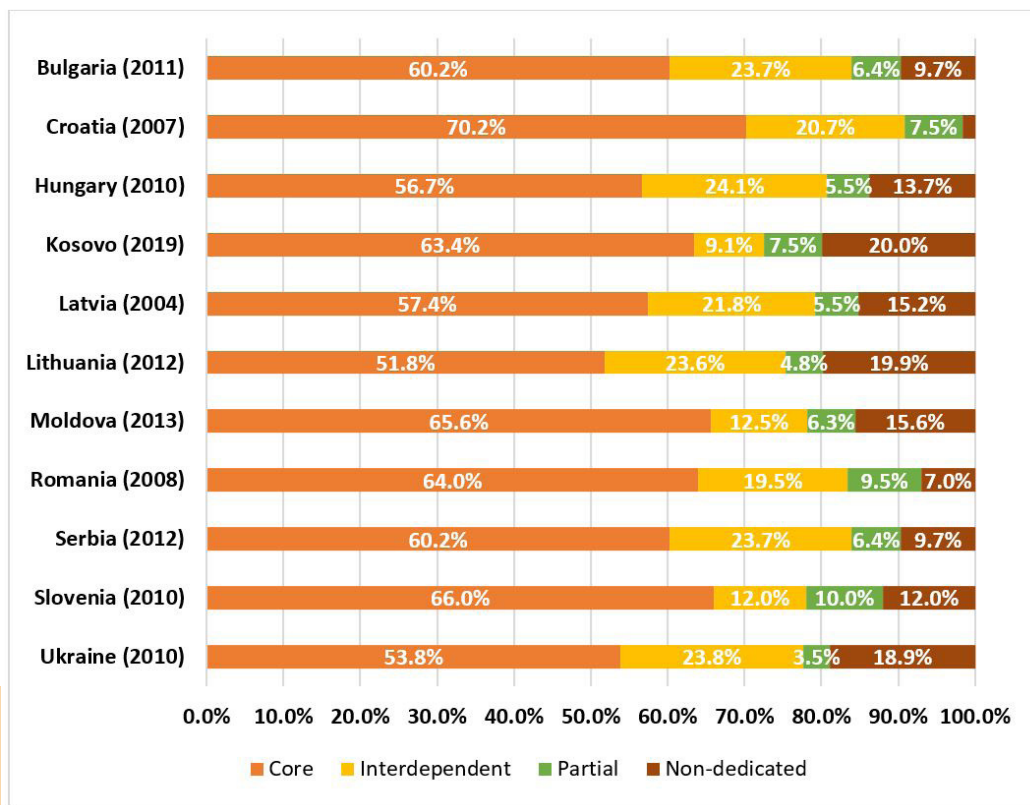

Figura 6: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në BPV sipas llojit të industrisë (%)

Për të pasur një perspektivë tjetër mbi pjesën e industrive të të drejtave të autorit ndërmjet Kosovës dhe vendeve të tjera të rajonit, të dhënat paraqiten në tabelë në 100 për qind (shih Figurën 7). Pjesa kryesore dhe një pjesë e grupit në totalin e të drejtave të autorit në Kosovë është pak mbi mesataren përkatëse të 11 vendeve të rajonit. Pjesa e grupit të përkrahjes jo të përkushtuar është më e madhja krahasuar me vendet e saj bashkëmoshatare, ndërsa e kundërta është e vërtetë në rastin e grupit të ndërvuar.

Figura 7: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në BPV sipas llojit të industrisë i normalizuar në 100%

6.3. Kontributi i industrive kryesore të të drejtave të autorit

Figura 8 paraqet ndarjen e nëngrupeve të industrive kryesore të të drejtave të autorit. Shtypi dhe letërsia me 27.1 për qind, soft-ueri, bazat e të dhënave dhe lojërat kompjuterike me 24.7 për qind dhe reklamimi me 17.6 për qind kanë qenë tre industritë kryesore më të mëdha të të drejtave të autorit në 2019. Këto tre industri u pasuan nga radio dhe TV me 8.9 për qind, artet vizuale dhe grafike me 7.8 për qind, prodhime teatrale muzikore, opera me 7.6 për qind, dhe

video dhe fotografi me 6.1 për qind. Pjesa tjetër (shoqëritë e fotografive dhe koleksionistëve) përbënin një pjesë shumë të vogël. Një analizë e mëtejshme mbi trendet e këtyre industrive zbulon se, në terma relativ, kategoria e programeve kompjuterike, bazave të të dhënave dhe lojërave kompjuterike ka parë ndryshimin pozitiv më të dukshëm, duke u rritur me më shumë se 18 për qind (shih Figurën 9).

Figura 8: Ndarja e IDA-ve bazë në nënsektorë, 2019 (%)

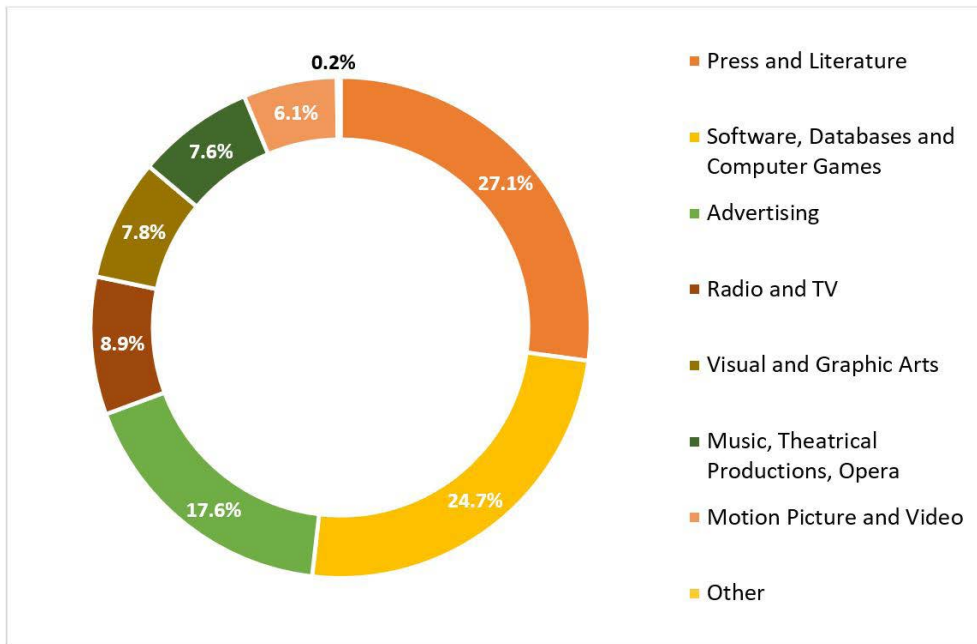
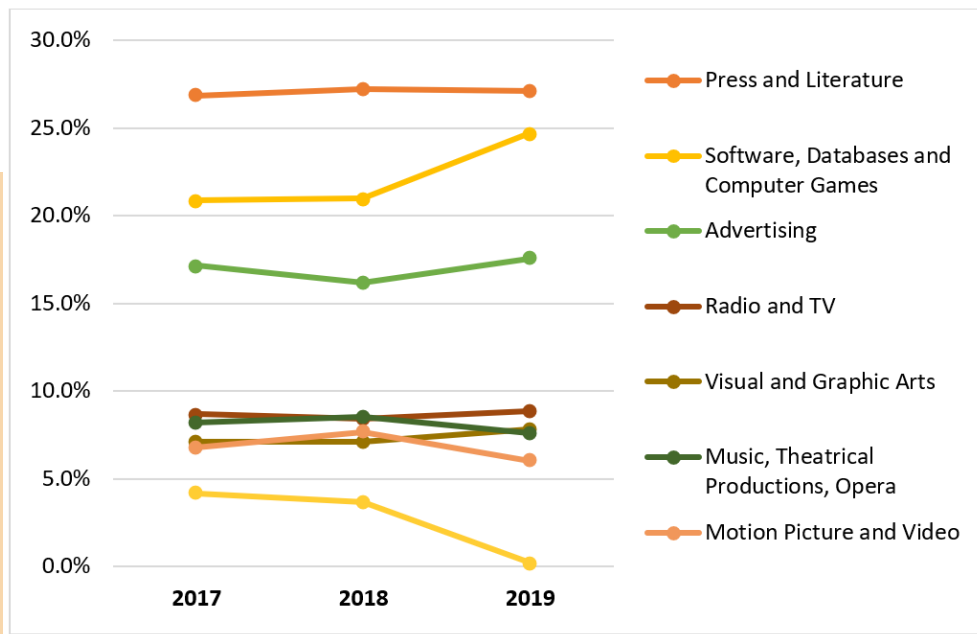

Figura 9: Ndarja e IDA-ve bazë në nënsektorë, 2017-2019 (%)

6.4. Kontributi i Industrive të Ndërvarura me të Drejtat e Autorit

Ndër industritë e Ndërvarura me të Drejtat e Autorit, kompjuteri dhe pajisjet kanë qenë qendër sektori kryesor në 2019, i ndjekur nga materiali regjistruar dhe fotokopjuesit me 31.7 për qind dhe 21.4 për qind, përkatësisht. Industri të tjera, të tilla si instrumentet muzikore, letra dhe të ngjashme, patën një kontribut shumë më të vogël (shih Figurën 10). Pjesa relative e të gjitha industrive ka qenë pak a shumë e njëjtë kur krahasohet me 2017 (shih Figurën 11).

Figura 10: Ndarja e IDA-ve të ndërvarur në nënsektorë, 2019 (%)

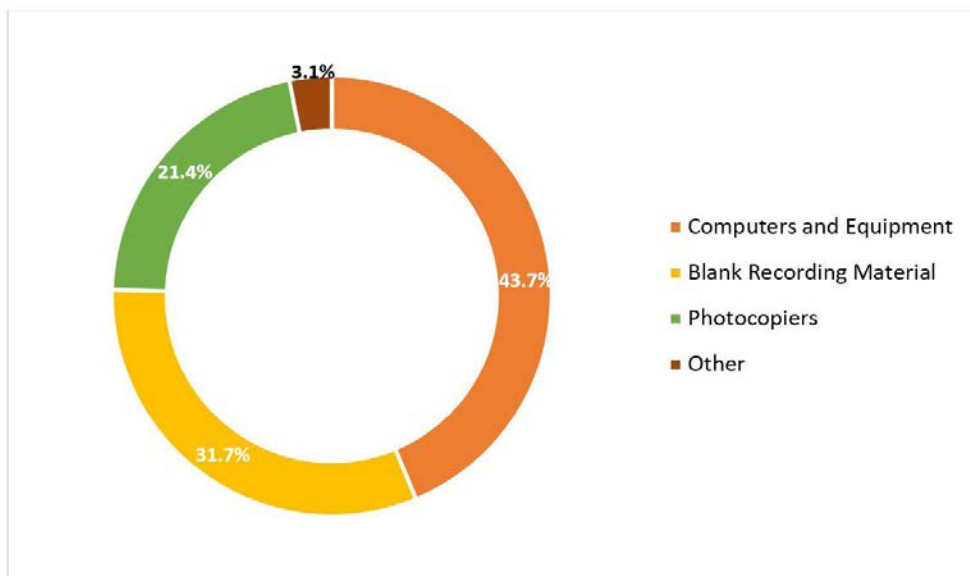
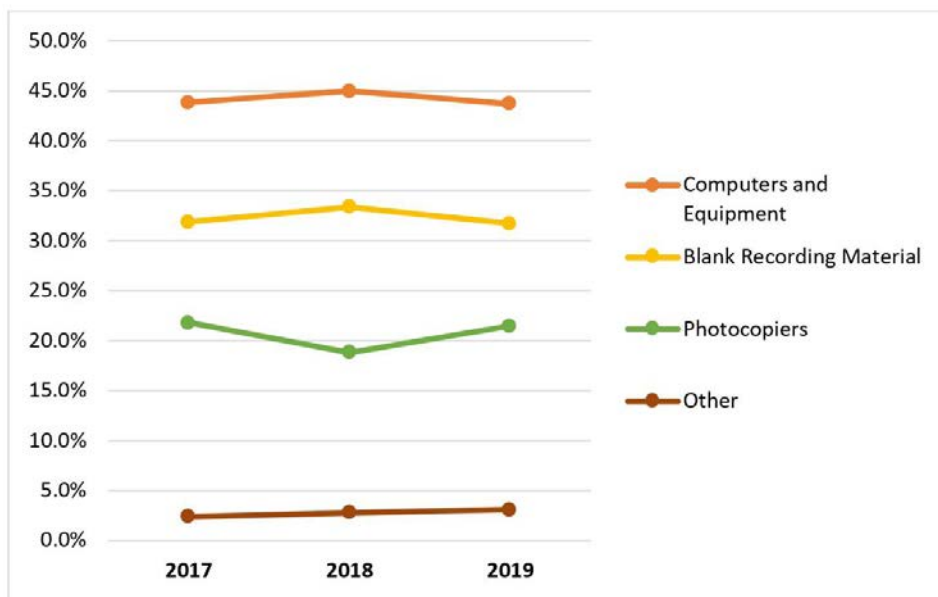

Figura 11: Ndarja e IDA-ve të ndërvarur në nënsektorë, 2017-2019 (%)

6.5. Kontributi i pjesshëm i Industrive të të Drejtave të Autorit

Arkitektura, inxhinieria, studimi është industria më e madhe në mesin e grupit të pjesshëm me 69.9 për qind; e ndjekur nga zanatet e tjera me 17.5 për qind. Mobiljet, materialet shtëpiake, porcelani dhe qelqi, veshjet, tekstili dhe këpucët dhe disa të tjerë krejt kontribuan me 12.6 për qind në industritë e pjesshme të të drejtave të autorit (shih Figurën 12). Krahasuar me 2017, pjesa relative e arkitekturës, inxhinierisë, sondazhit ka rënë mjaft ndjeshëm, ndërsa e kundërta ka ndodhur në rastin e zanateve të tjera. Pjesa tjetër nuk ka parë ndryshime të dukshme (shih Figurën 13).

Figura 12: Ndarja e IDA-ve së pjesshme në nënsektorë, 2019 (%)

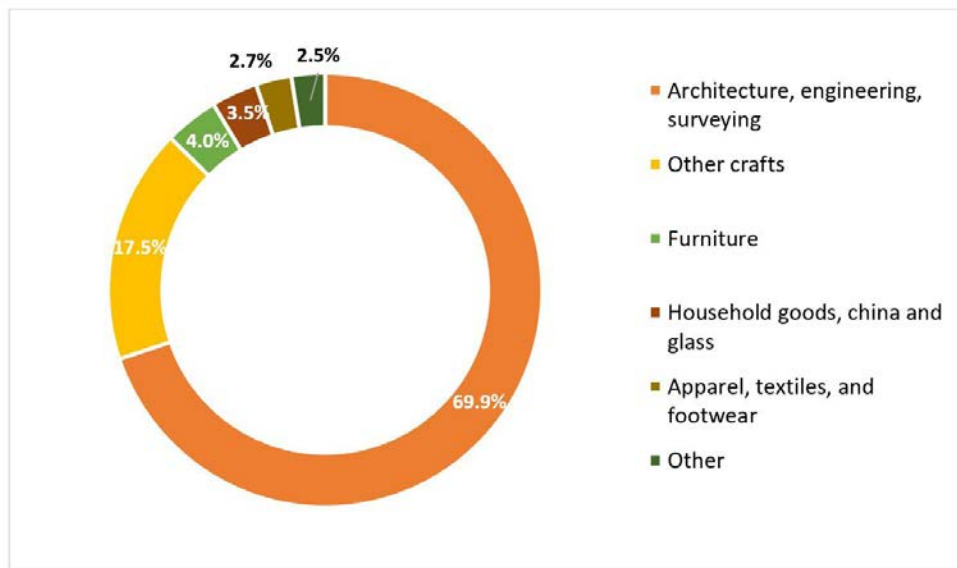
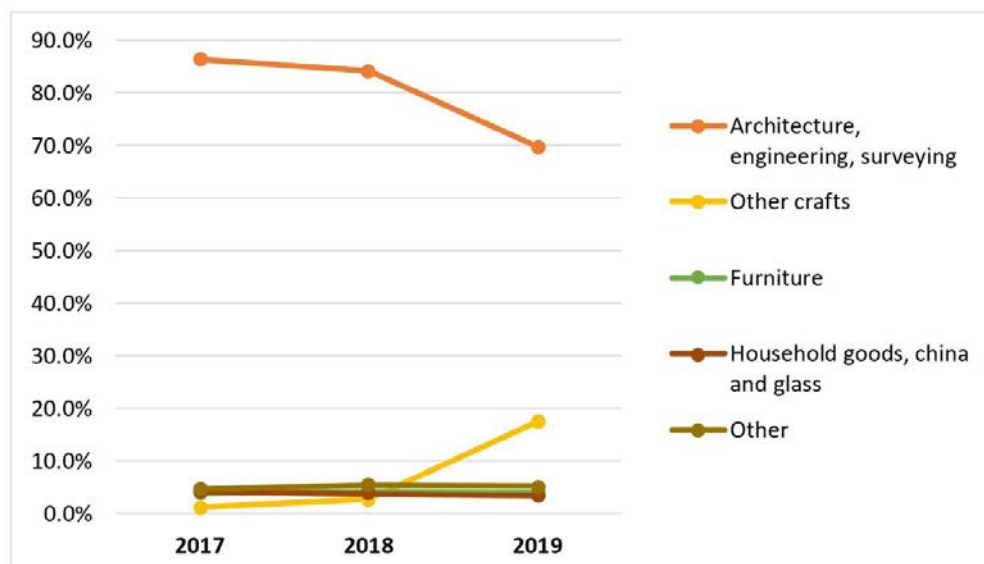

Figura 13: Ndarja e IDA-ve të pjesshëm në nënsektorë, 2017-2019 (%)

6.6. Kontributi i Industrive të Mbrojtjes së Përkohshme të të Drejtave të Autorit

Ndarja e industrive mbështetëse jo të dedikuara në Figurën 14 tregon se shitja me shumicë dhe pakicë me 47.5 për qind dhe transporti i përgjithshëm me 41.6 për qind, kanë qenë dy industritë kryesore në këtë kategori në vitin 2019. Informacioni dhe komunikimi, nga ana tjetër, përbëjnë një pjesë shumë më të vogël (10.9 për qind). Krahasuar me vitin 2017, kontributi relativ i transportit të përgjithshëm është rritur, ndërsa përkatësisht është ulur në dy industritë e tjera (shih Figurën 15).

Figura 14: Ndarja e IDA-ve jo të dedikuara në nënsektorë, 2019 (%)

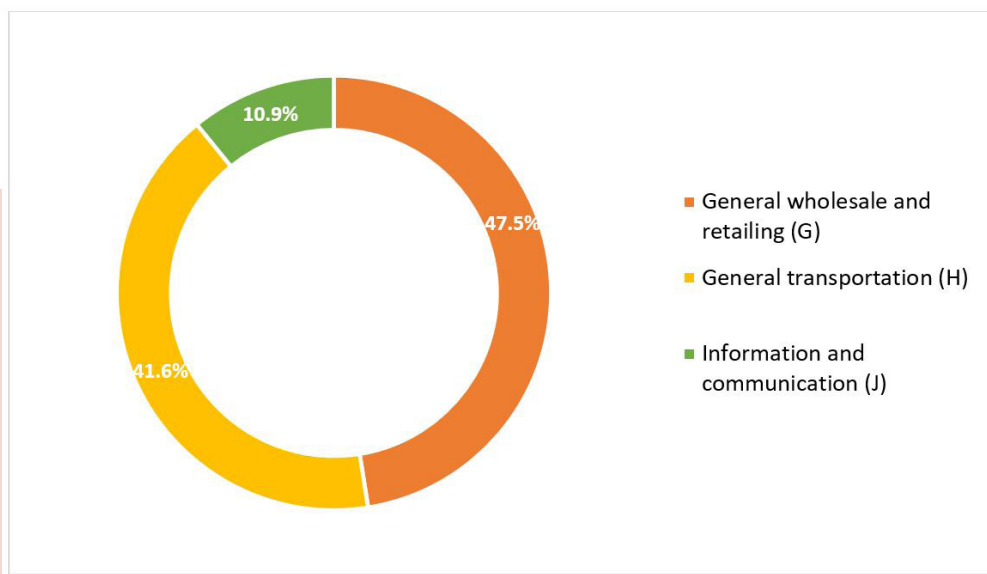
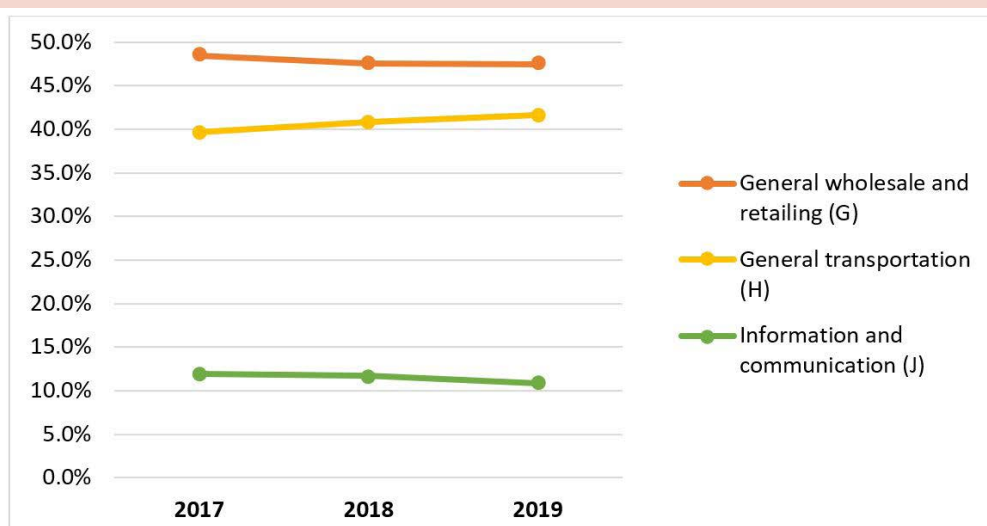

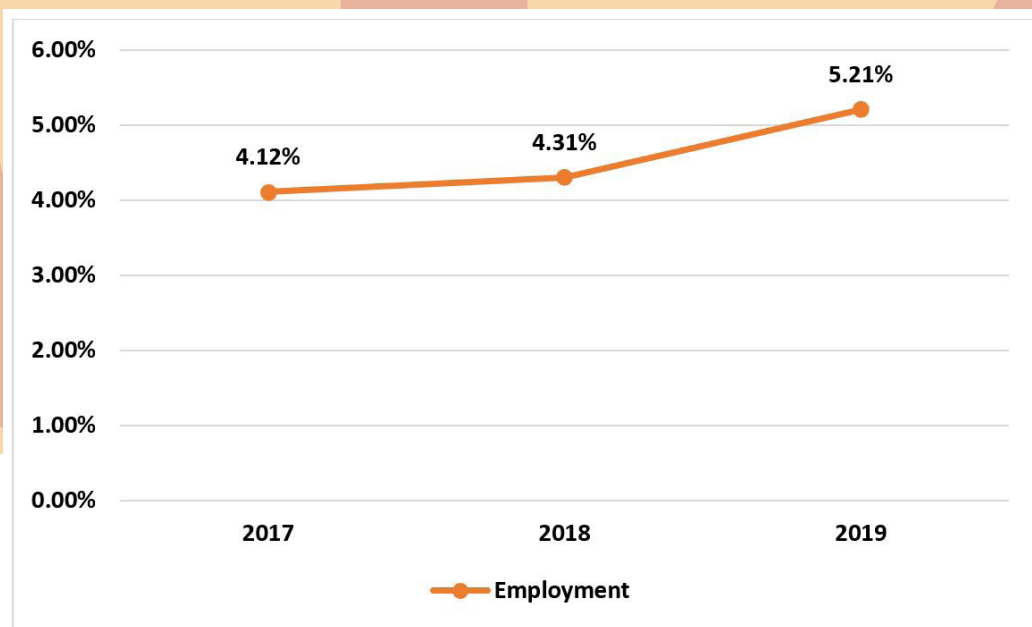
Figura 15: Ndarja e IDA-ve jo të dedikuara në nënsektorë, 2019 (%)

Kontributi i industrive të të drejtave të autorit në punësim

Në Kosovë, në 2019 numri i personave të punësuar në industritë e të drejtave të autorit arriti në 18,919, që përfaqëson 5.21 për qind të totalit të njerëzve të punësuar në Kosovë. Pjesa e njerëzve të punësuar në industritë e të drejtave të autorit ka shënuar një rritje në periudhën 2017-2019, nga 4.12 për qind në 5.21 për qind, që përfaqëson një rritje prej 26 për qind gjatë kësaj periudhe. Për informacion më të hollësishëm, referojuni Figurës 16 dhe Tabelës 9.

Figura 16: Kontributi i IDA-ve në Punësim, 2017-2019 (%)

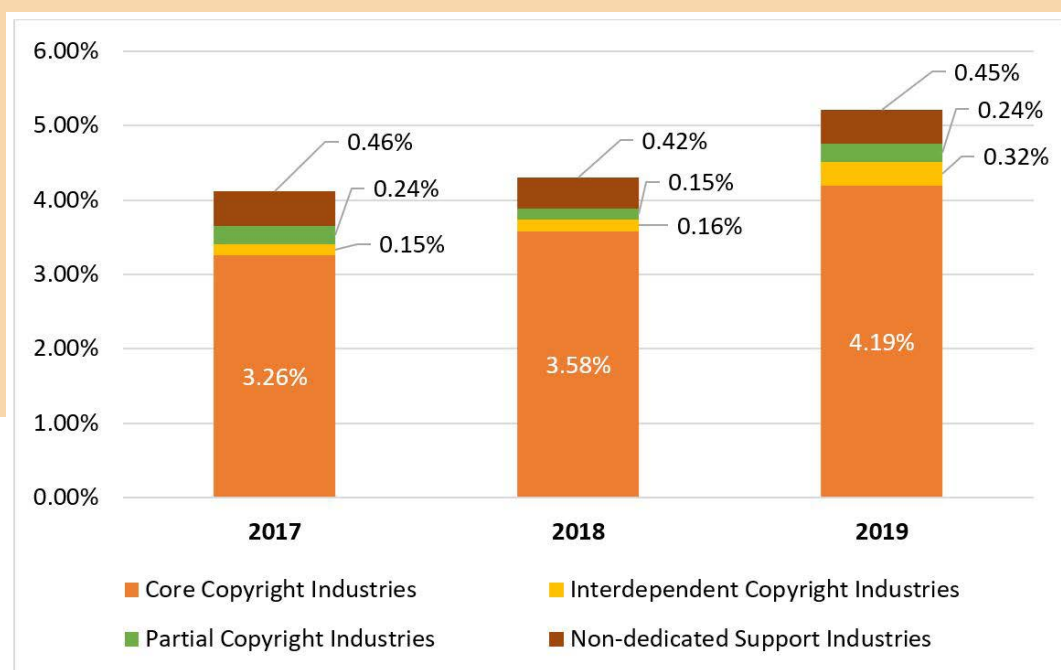
Nga të gjitha industritë e të drejtave të autorit, grupi kryesor kontribuon shumë më shumë në ekonominë kombëtare. Në vitin 2019, edhe industritë kryesore e të drejtave të autorit kanë punësuar 15,219 persona, duke kontribuar 4.19 për qind të punësimit total në Kosovë; mbështetën industritë e përkohshme të të drejtave të autorit të ndjekura me 1,649 persona të punësuar (0,46 për qind); industri të ndërvarura të të drejtave të autorit me 1,176 (0,15 për qind) dhe

industri të pjesshme të të drejtave të autorit me 876 (0,24 për qind). Të katër grupet e industrive të të drejtave të autorit kanë parë një rritje në terma absolut krahasuar me 2017. Sidoqoftë, në krahasim me BVSH totale, industria kryesore e të drejtave të autorit dhe mbështetja jo e dedikuar, në ndryshim nga dy grupet e tjera, shënoi një rënie të lehtë krahasuar me 2017. Për informacion më të hollësishëm, shih Tabelën 9 dhe Figurën 17.

Tabela 9: Personat e punësuar në IDA-të sipas llojit të IDA-ve, 2017-2019

Lloji i IDA-ve	2017	2018	2019
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	11,647	12,355	15,219
Industri të Ndërrarura me të Drejtat e Autorit	520	562	1,176
Industri të pjesshme të të drejtave të autorit	873	506	876
Industri mbështetëse jo të dedikuara	1,656	1,449	1,649
INDUSTRIË TOTALE TË TË DREJTAVE TË AUTORIT	14,696	14,871	18,919

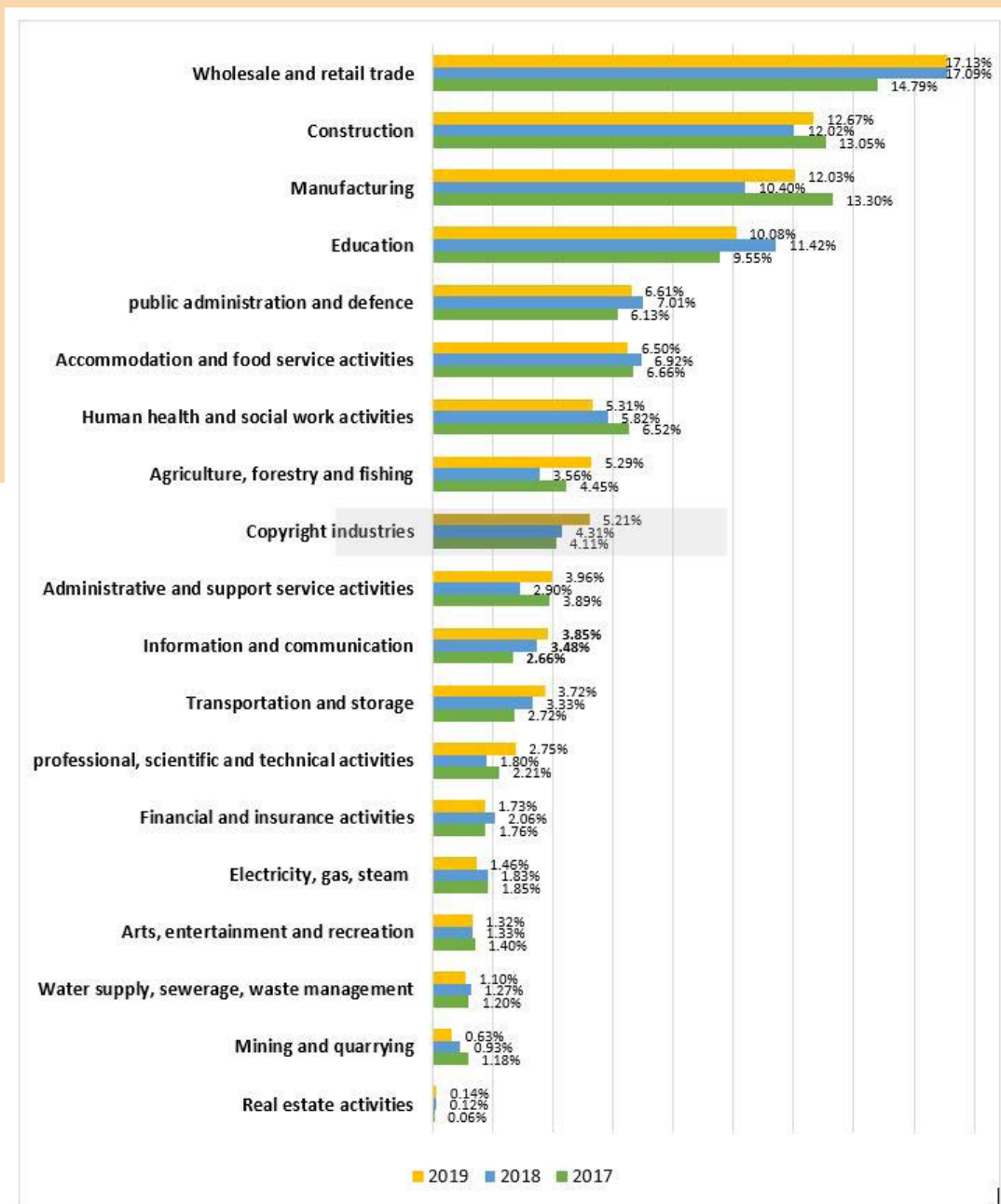
Figura 17: Kontributi i punësimit në IDA-të sipas llojit të IDA-ve, 2017-2019 (%)

7.1. Krahasimi i industrive të të drejtave të autorit me sektorë të tjerë ekonomikë

Roli ekonomik i industrive të të drejtave të autorit mund të ilustruhet gjithashtu duke krahasuar këtë fushë me sektorë të tjerë të ekonomisë. Siç tregohet në Figurën 18, industritë e të drejtave të autorit përbëjnë vendin e 9-të më të madh në vend për punësim, duke lënë pas sektorë si TIK, transportin dhe magazinimin, si dhe aktivitetet financiare dhe të sigurimit ose aktivitetet e pasurive të patundshme. Punësimi në industritë e të drejtave të autorit është pothuajse në të njëjtin nivel me punësimin në bujqësi, pylltari dhe peshkim, me këtë të fundit që konsiderohet si një sektor me rëndësi strategjike në Kosovë për kontributin e tij në ekonominë e Kosovës dhe punësimin. Për të bërë krahasime të mëtejshme dhe për të parë trendet, referojuni Figurës 18.

Figura 18: Kontributi i IDA-ve në punësim në krahasim me sektorët e tjerë, 2017-2019 (%)

7.2. Krahasimi rajonal

Figura 19 krahason Kosovën me vendet e tjera në rajon në lidhje me madhësinë relative të industrive të të drejtave të autorit në ekonomi për sa i përket punësimit. Kosova renditet në krye të listës me një kontribut më të lartë në punësimin nga industritë e të drejtave të autorit sesa ai i rajonal si Sllovenia, Serbia ose Kroacia. Bëhet gjithashtu një krahasim midis të njëjtave vende të ndara nga katër grupet e industrisë së të drejtave të autorit. Në lidhje me madhësinë relative të industrive të të drejtave të autorit, pjesa relative e industrisë kryesore të të drejtave të autorit në Kosovë është më e larta në rajon për sa i përket kontributit të përgjithshëm në punësim ashtu edhe në proporcion me industritë e tjera jo-themelore të të drejtave të autorit (shih Figurën 19 dhe 20).

Figura 19: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në punësim (%)

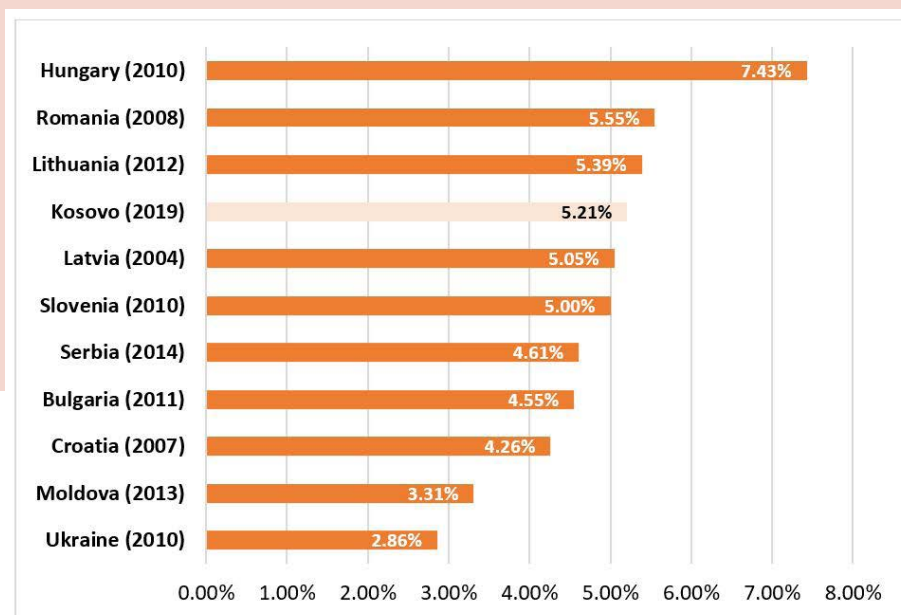
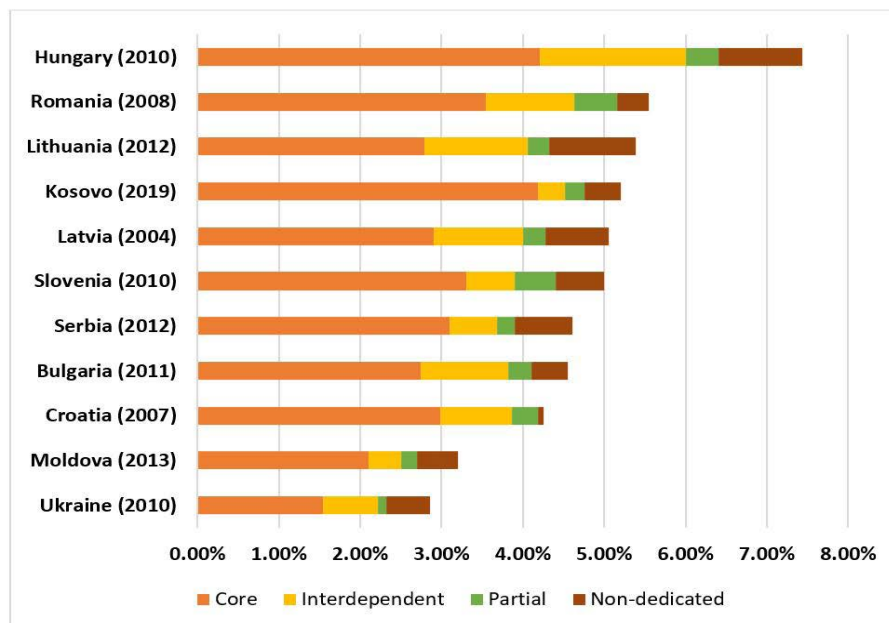

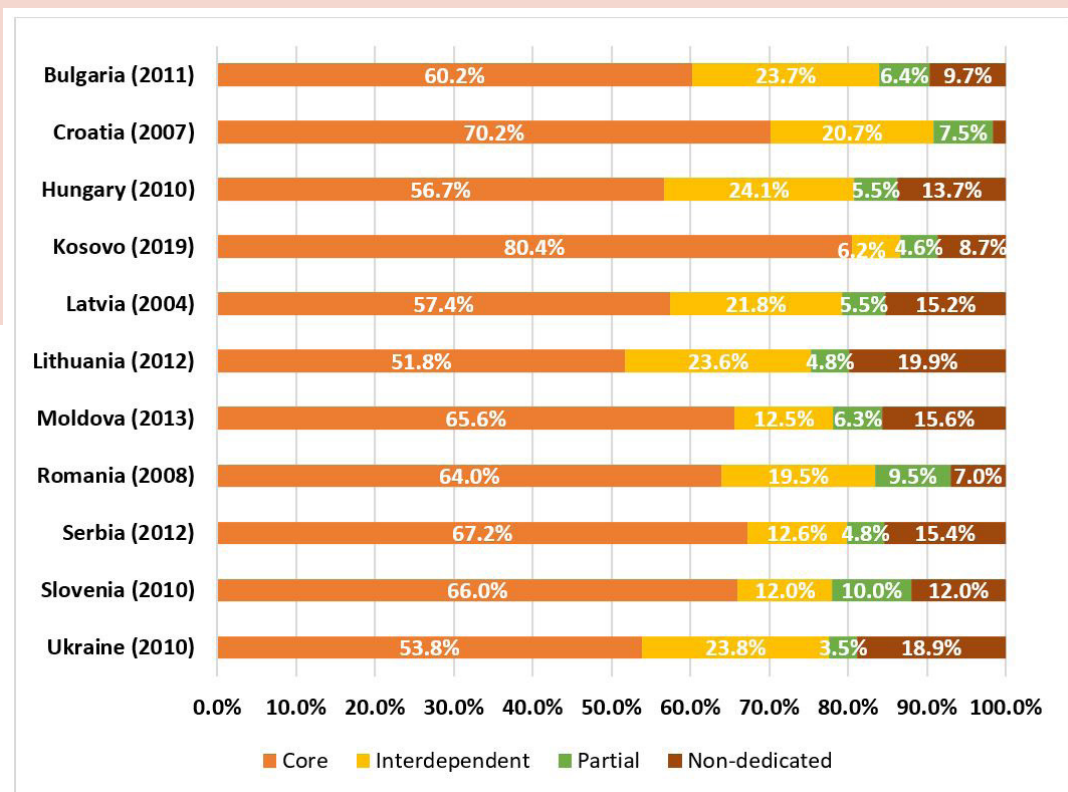
Figura 20: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në punësim sipas llojit të industrisë (%)

Për të pasur një këndvështrim tjetër mbi pjesën e industrive të të drejtave të autorit ndërmjet Kosovës dhe vendeve të tjera të rajonit, të dhënat paraqiten në vijim (shih Figurën 21). Në lidhje me madhësinë relative të industrive të të drejtave të autorit, pjesa relative e industrive themelore e të drejtave të autorit në Kosovë është paraqitur në më shumë detaje. Përderisa përqindja e

Kosovës në industritë themelore të së drejtave të autorit është më e larta në rajon, industria e saj e ndërvarur e të drejtave të autorit është më e dobët në krahasim me rajonin. Në mënyrë të ngjashme, industritë e pjeshme dhe jo të dedikuara për të drejtat e autorit janë drejt fundit, por janë akoma më të larta në disa raste.

Figura 21: Krahasimi rajonal i kontributit të IDA-ve në punësim sipas llojit të industrisë i normalizuar në 100%

7.3. Kontributi i industrive themelore të të drejtave të autorit në punësim

Figura 22 paraqet ndarjen e nëngrupeve të industrive themelore të të drejtave të autorit. Shtypi dhe letërsia me 47.1 për qind, artet pamore dhe grafike me 13.7 për qind, radio dhe TV me 10.2 për qind kanë qenë tre industritë më të mëdha të të drejtave të autorit në vitin 2019. Këto tre industri u pasuan nga softueri, bazat e të dhënave dhe lojërat kompjuterike me 9.4 për qind, muzika dhe prodhime teatrale me 8 për qind, reklama me 7.6 për qind, dhe video dhe fotografi me 1.6 për qind. Industritë e tjera të mbetura që përfshijnë fotografitë dhe shoqëritë e mbledhjes së të drejtave të autorit përbënin një pjesë shumë të vogël me 2.4 për qind. Një analizë e mëtejshme mbi trendet e këtyre industrive zbulon se, në terma relativ, kategoria e shtypit dhe e letërsisë ka parë ndryshimin më të dukshëm dhe të paqëndrueshëm, pothuajse është dyfishuar në periudhën 2017-2019. Një rritje e ngjashme në këtë periudhë, në terma relativ, ka ndodhur në reklamën me një rritje prej 117.8 për qind si dhe në artet pamore dhe grafike me një rritje prej 54.6 për qind (shih Figurën 23). Megjithatë programet e punësimit, bazat e të dhënave dhe lojërat kompjuterike janë ulur në këtë periudhë, në këtë kategori ka pasur një rritje të trefishtë nga 2018-2019.

Figura 22: Ndarja e IDA-ve bazë në nënsektorë, 2019 (%)

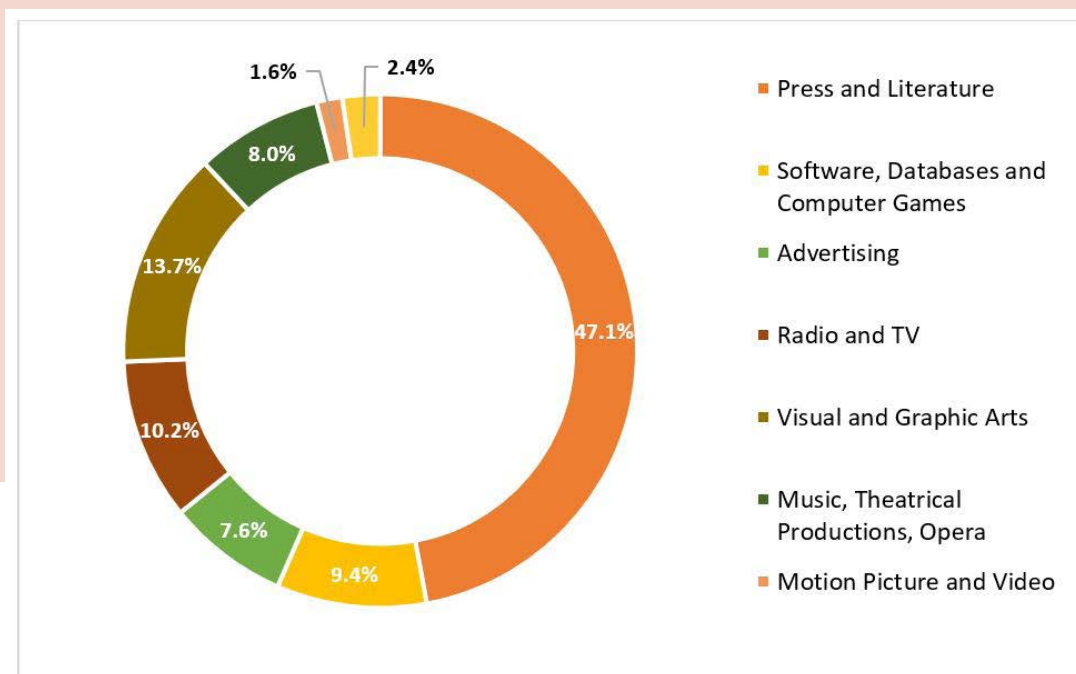
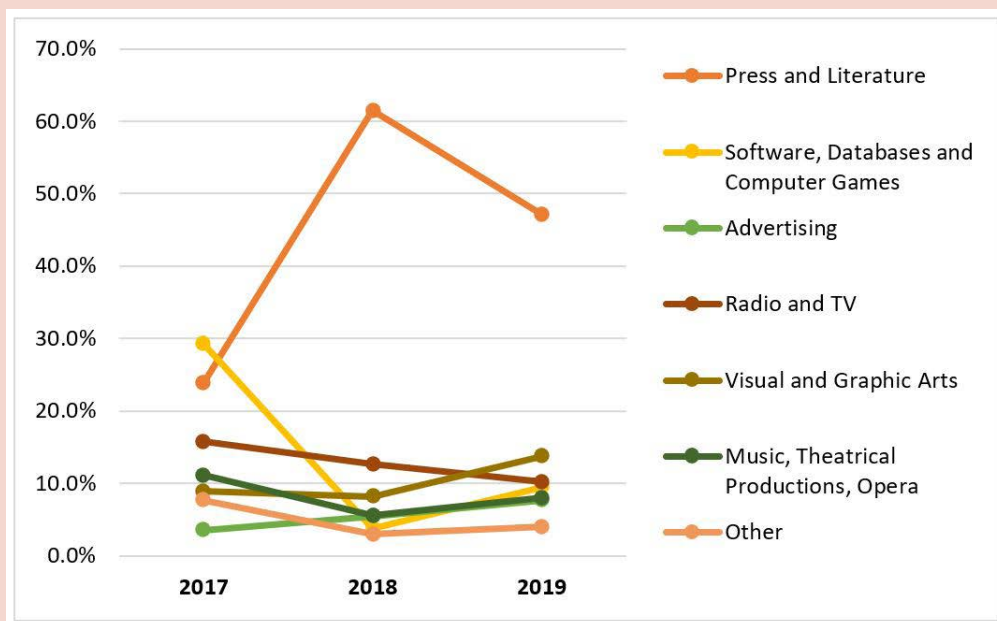

Figura 23: Ndarja e IDA-ve bazë në nënsektorë, 2017-2019 (%)

7.4. Kontributi i Industrive të Ndërvarura me të Drejtat e Autorit

Ndër industritë e Ndërvarura me të Drejtat e Autorit, kompjuteri dhe pajisjet kanë qenë sektori kryesor për sa i përket punësimit në 2019 me një pjesëmarrje prej 61 për qind, pasuar nga aparatet televizive, radiot, VCR-të dhe pajisje të tjera të ngjashme me 26 për qind dhe fotokopjuesit me 11 për qind. Industri të tjera, të tilla si instrumente muzikorë, letër, material regjistruar dhe të ngjashme kishin një kontribut të vogël (shih Figurën 24). Lëvizjet në pjesën relative të të gjitha industrive kanë qenë më të dukshme për pajisjet televizive dhe pajisjet e ngjashme duke u rritur nga një për qindje prej 2 për qind në 26 për qind në tre vjet (shih Figurën 25).

Figura 24: Ndarja e IDA-ve të ndërvarur në nënsektorë, 2019 (%)

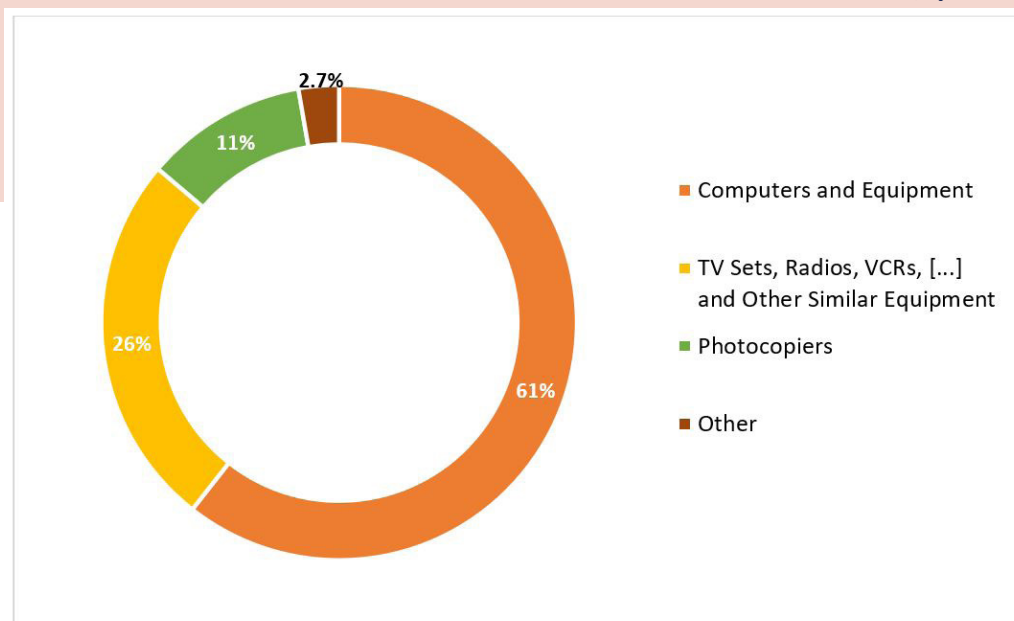
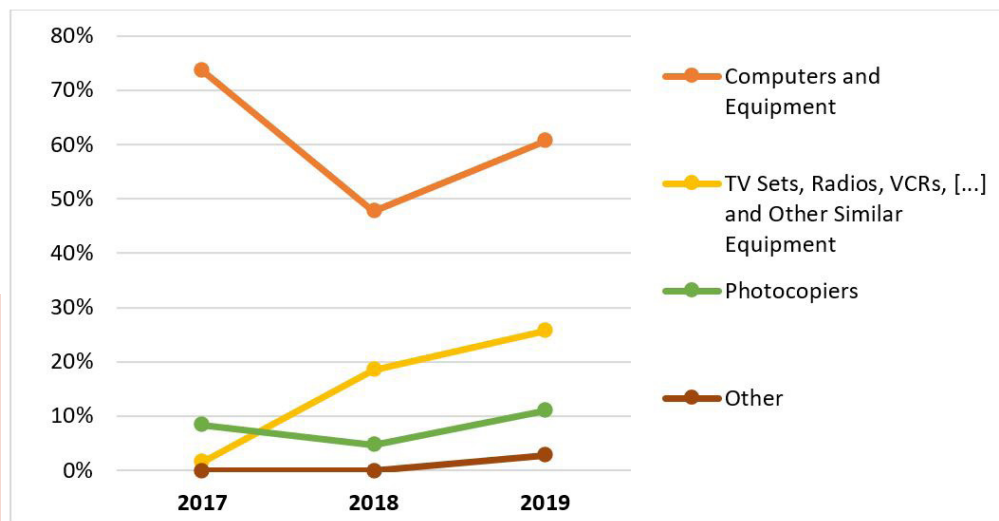

Figura 25: Ndarja e IDA-ve të ndërvarur në nënsektorë, 2017-2019 (%)

7.5. Kontributi i industrive të pjesshme të të drejtave të autorit

Ndër industritë e pjesshme të të drejtave të autorit, sektori me punësimin më të lartë është në zanatet e tjera me 42.2 për qind në 2019; pasuar nga arkitektura, inxhinieria, gjeodezja me 19.7 për qind, dhe mobilje me 19.1 për qind. Sektorë të tjerë të dukshëm janë lodrat dhe lojërat me 8.3 për qind, veshjet, tekstilet dhe këpucët me 4.3 për qind, bizhuteritë dhe monedhat me 4.1 për qind, ndërsa sektorë të tjerë më të vegjël kontribuan në punësimin në industri të pjesshme të të drejtave të autorit me 2.3 për qind (shih Figurën 26). Krahasuar me vitin 2017, sektorët më të mëdhenj në industritë e pjesshme të të drejtave të autorit kanë përjetuar një rënie të dukshme për sa i përket pjesës së punësimit, ndërsa mobiljet kanë arritur të mbeten të njëjtat, megjithëse të paqëndrueshme. Në të kundërt, sektorët më të vegjël kanë shënuar një rritje në këtë periudhë, me veshje, tekstile dhe këpucë që janë rritur nga 3 për qind në 2017 në 4.3 për qind në 2019. Në mënyrë të ngjashme, lodrat dhe lojërat janë rritur nga 1.4 për qind në 8.3 për qind (shih Figurën 27).

Figura 26: Ndarja e IDA-ve të pjesshëm në nënsektorë, 2019 (%)

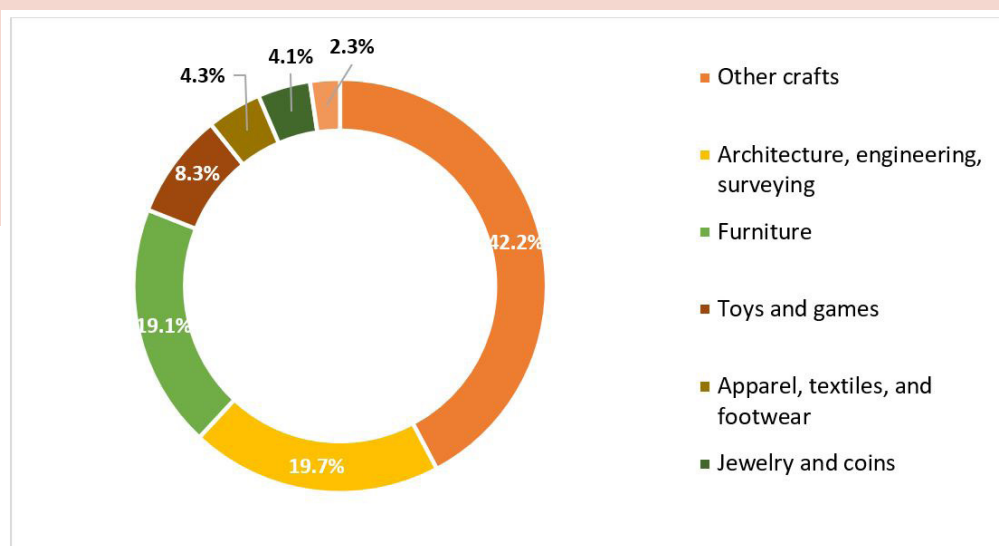
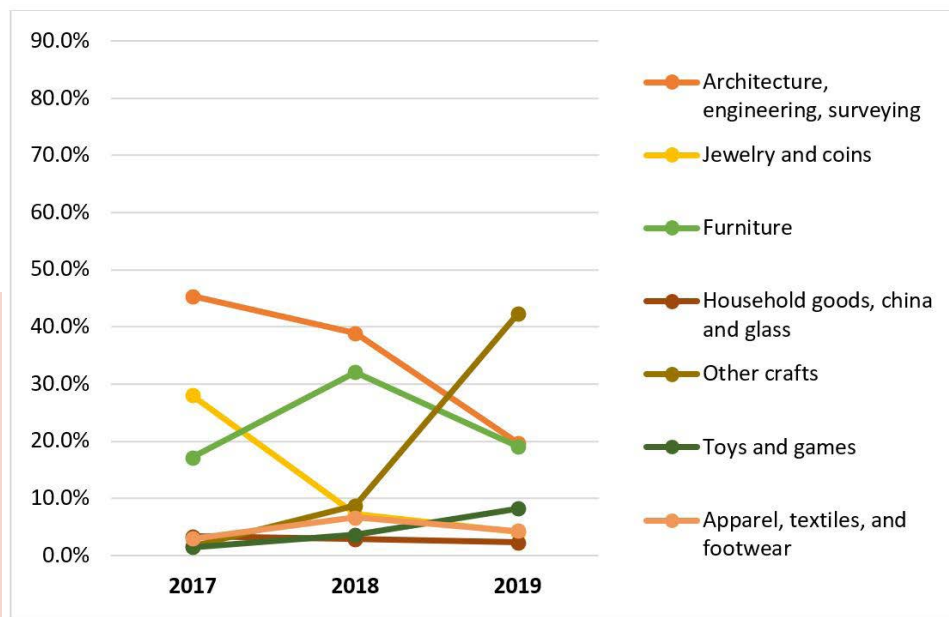

Figura 27: Ndarja e IDA-ve të pjesshëm në nënsektorë, 2017–2019 (%)

7.6. Kontributi i Industrive mbështetëse jo të dedikuara të të drejtave të autorit

Ndarja e industrive mbështetëse jo të dedikuara në Figurën 28 tregon se tregtia e përgjithshme me shumicë dhe pakicë me 47.5 për qind dhe transporti i përgjithshëm me 38.2 për qind kanë qenë dy industritë kryesore në këtë kategori në vitin 2019. Informacioni dhe komunikimi, nga ana tjetër, përbënin një pjesë më të vogël (14.3 për qind) në terma relativ. Sidoqoftë, krahasuar me vitin 2017, kontributi relativ i informacionit dhe komunikimit është rritur më së shumti, duke u rritur nga 6.6 për qind në 14.3 për qind, ndërsa shitja me pakicë dhe e përgjithshme ka rënë nga 58 për qind në 47.5 për qind, ndërsa transporti i përgjithshëm u rrit pak nga 35.3 për qind në 38.2 për qind (shih Figurën 29).

Figura 28: Ndarja e IDA-ve jo të dedikuara në nënsektorë, 2019 (%)

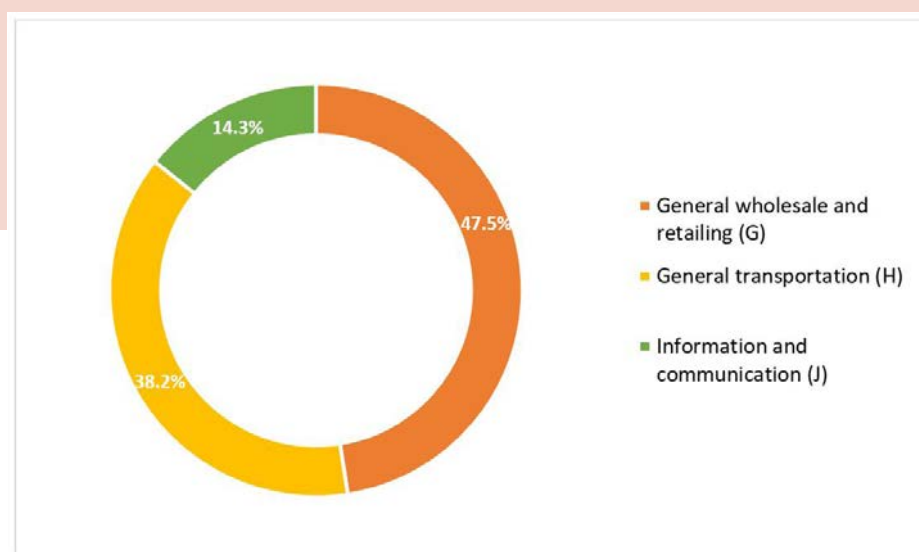
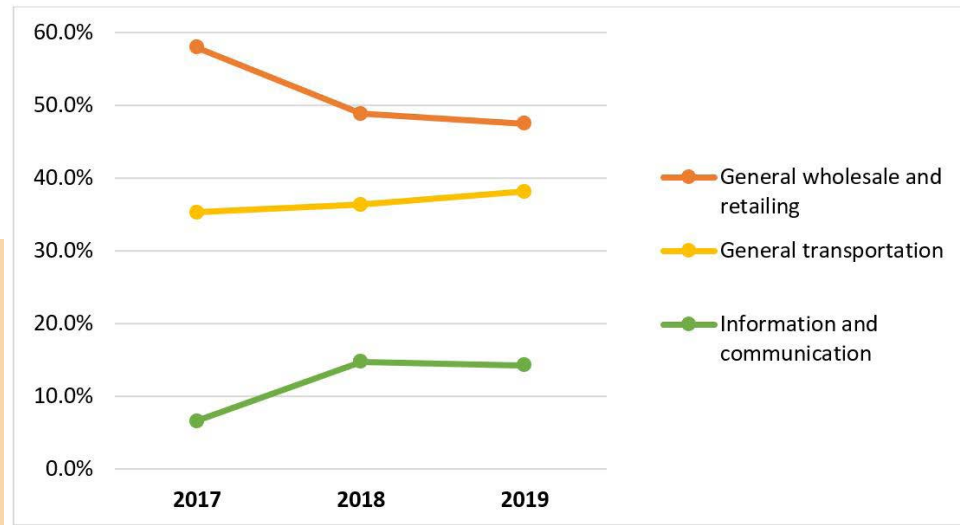

Figura 29: Ndarja e IDA-ve të pa dedikuar në nënsektorë, 2017-2019 (%)

7.7. Produktiviteti i punës

Produktiviteti i punës i bazuar në vlerën e shtuar është statistika e produktivitetit më e përdorur, e cila mund të përdoret si tregues i efikasitetit. Ai përbën masën më të thjeshtë të faktorit të vetëm të performancës, që lidh një indeks sasive të prodhimit (vlerën e shtuar bruto) me një indeks sasive të vetme të punës (numri i personave të punësuar). Figura 30 përshkruan vlerën e këtij indeksi për industritë e të drejtave të autorit në Kosovë gjatë 2017-2019. Në vitin 2019, indeksi i produktivitetit të punës në industritë e të drejtave të autorit ishte 56. Kjo krahasohet me një vlerë indeksi prej 70 në 2018 dhe 5 në 2017. Një ndarje sipas kategorive kryesore tregon se në vitin 2019, kategoria e industrive mbështetëse jo të dedikuara ishte më produktive. Produktiviteti në këtë kategori ka qenë mjaft i qëndrueshëm krahasuar me tre kategoritë e tjera në këtë periudhë. Kategoria e industrive të ndërvarura të të drejtave të autorit ishte kategoria kryesore për sa i përket produktivitetit të punës në 2017 dhe 2018; megjithatë, ajo ka regjistruar një rënie të ndjeshme në vitin 2019. Për krahasime më të hollësishme, referojuni figurës më poshtë.

Figura 30: Indeksi i produktivitetit të punës

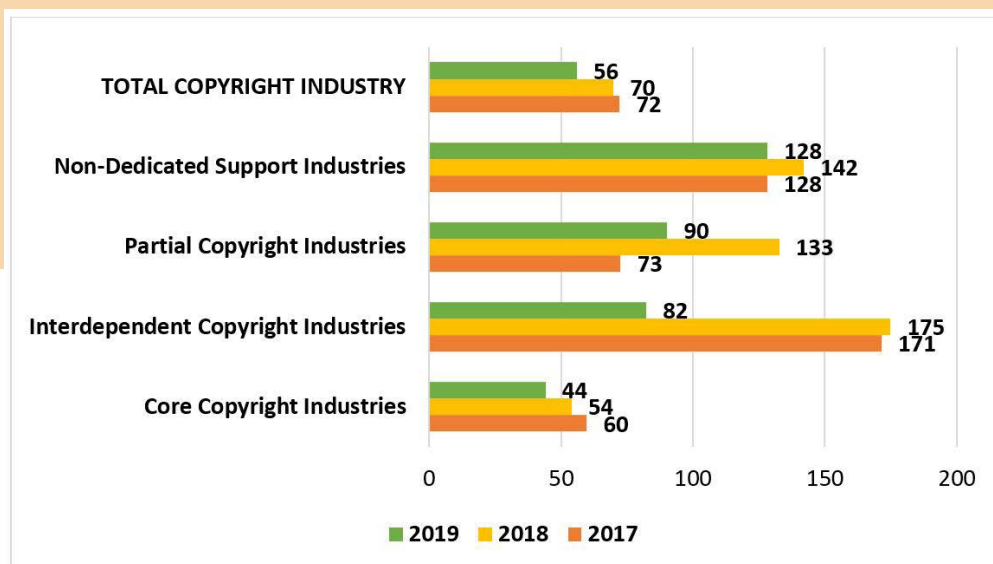
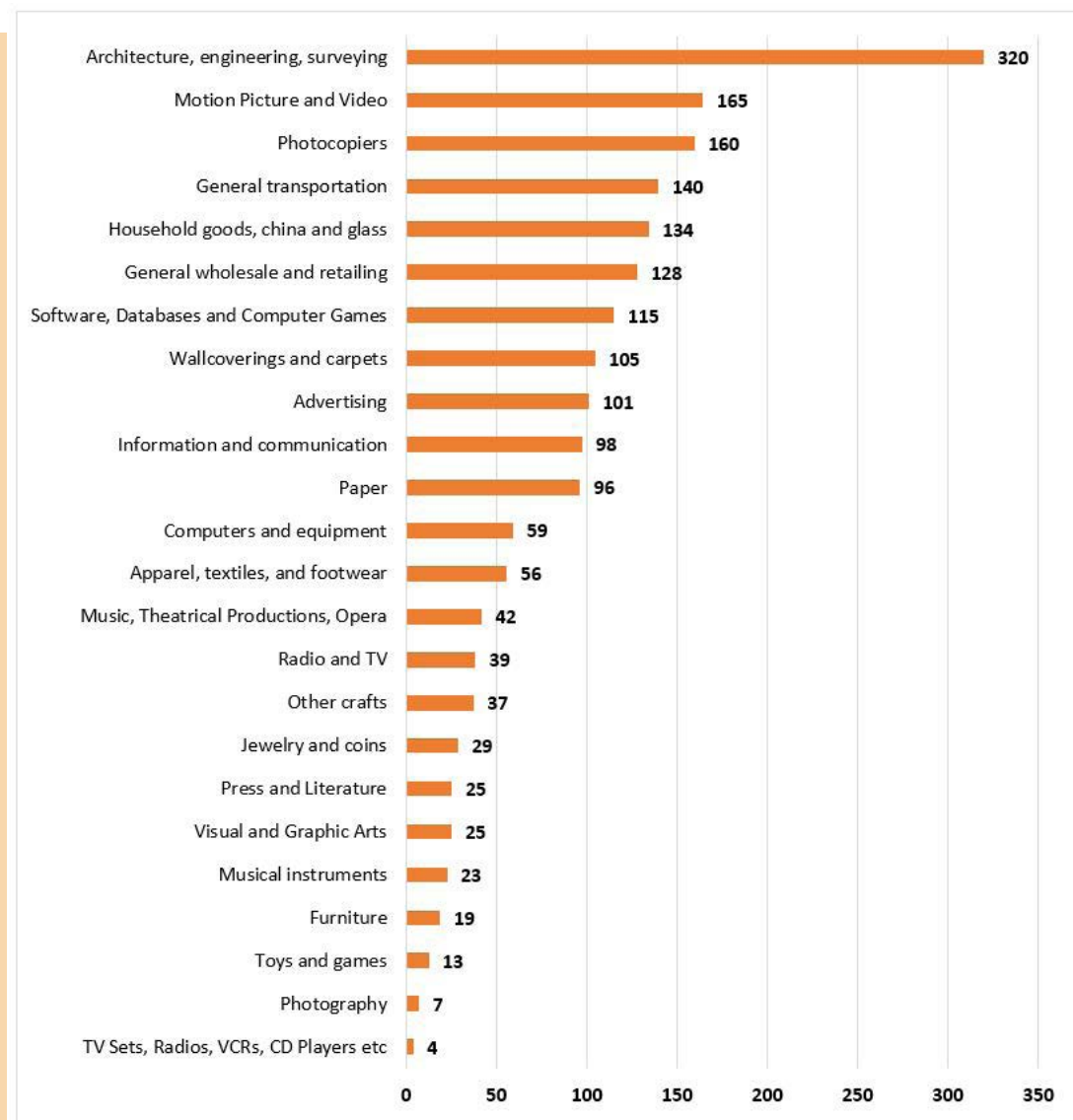

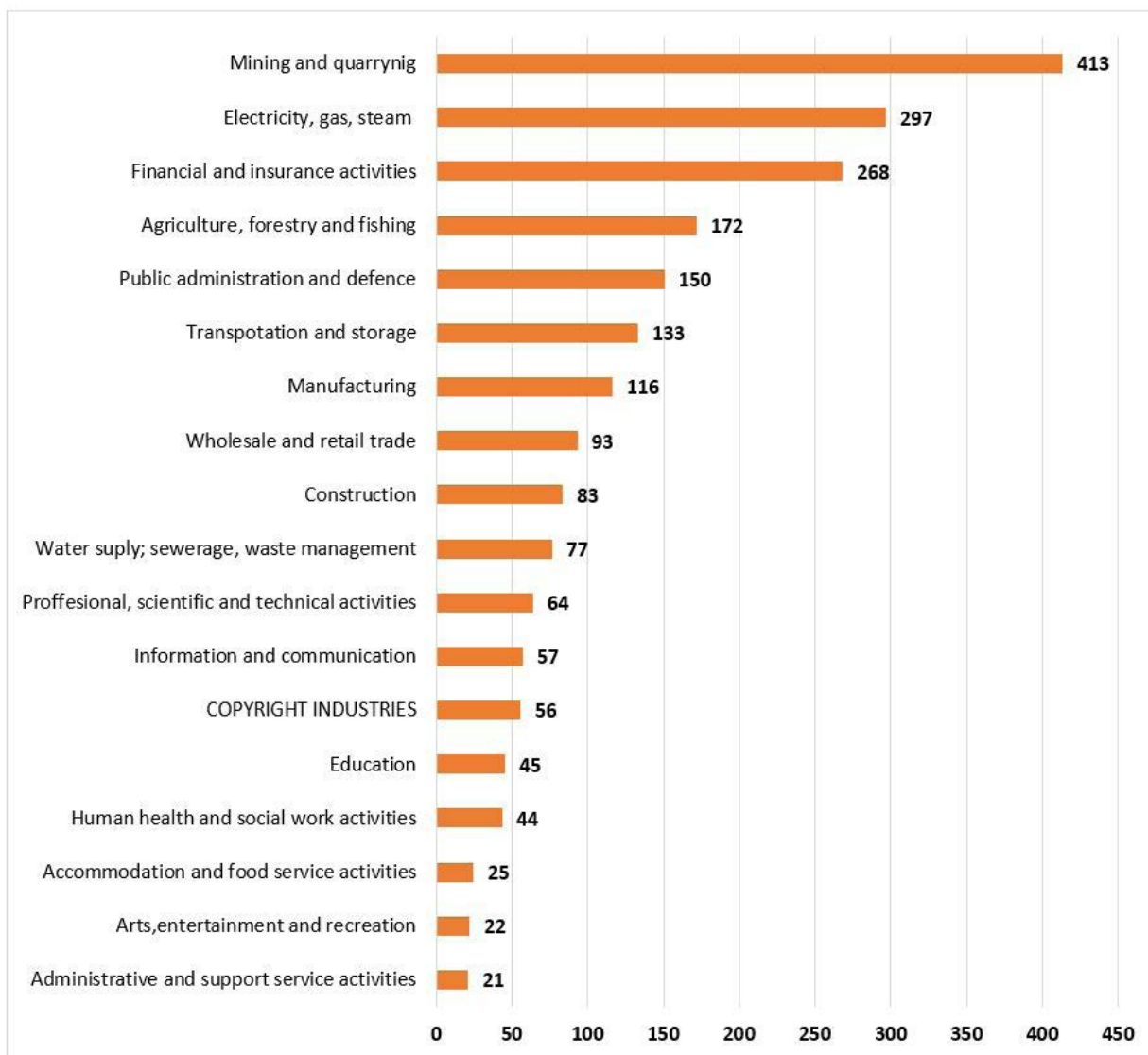
Figura 31 tregon renditjen e vitit 2019 të nënsektorëve të të drejtave të autorit në Kosovë sipas indeksit të produktivitetit të punës. Arkitektura, inxhinieria dhe rievimi me një vlerë indeksi prej 320; e ndjekur nga filmi dhe video me 165, dhe fotokopjuesit me 160, kthehen të jenë nënsektorët më produktivë të të drejtave të autorit në Kosovë.

Figura 31: Rishikimi i indeksit të produktivitetit të punës sipas nënsektorëve, 2019

Në vitin 2019, indeksi i produktivitetit të punës në industrinë e të drejtave të autorit ka qenë shumë i ngjashëm me TIK, ndërsa më i mirë se ai i arsimit, kujdesit shëndetësor, akomodimit dhe disa sektorëve të tjerë ekonomik. Për një krahasim më të hollësishëm të produktivitetit të punës ndërmjet sektorëve ekonomik, referojuni Figurës 32.

Figura 32: Indeksi i produktivitetit të punës së IDA-ve në krahasim me sektorët e tjerë ekonomik, 2019

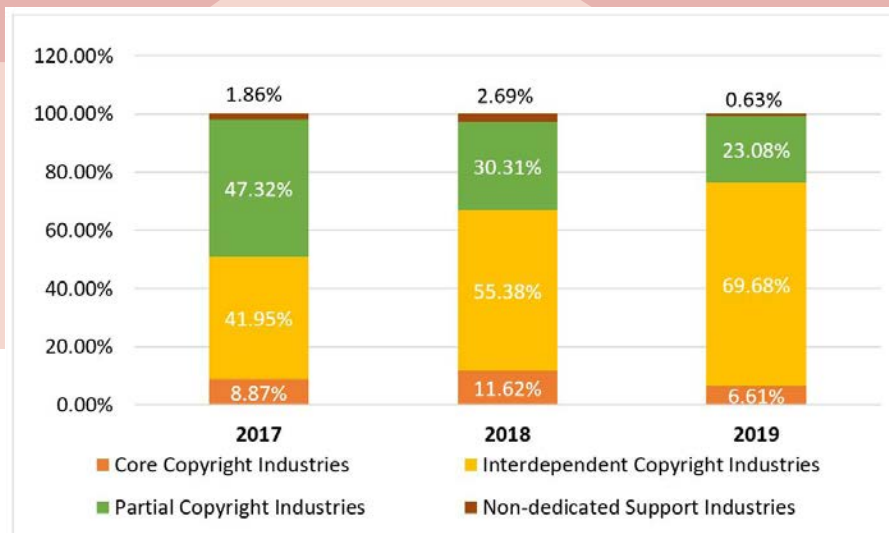

Kontributi i industrive të të drejtave të autorit në tregti

Analiza e tregtisë së jashtme në këtë studim u mbështet në disa burime të të dhënave. Pjesa e tregtisë së jashtme u vlerësua së pari duke analizuar veçmas tregtinë e mallrave dhe tregtinë e shërbimeve. Burimi kryesor për tregtinë e detajuar të të dhënave për mallrat është baza e të dhënave të Doganave të Kosovës. Kjo bazë e të dhënave përmban të dhëna eksporti dhe importi në nivelin e produktit të klasifikuar bazuar në Nomenklaturën e Kombinuar (NK), të cilat më pas u konvertuan në përputhje me aktivitetet e NACE rev 2. Kështu, aksionet e eksporteve dhe importeve u llogaritën duke përdorur të njëjtët faktorë të të drejtave të autorit si për llogaritjen e BVSH-së dhe të punësimit. Nga ana tjetër, të dhënat e tregtisë së shërbimeve janë përpiluar duke përdorur metodologjinë e FMN DBP6. Vetëm kodet që mund të kishin të bëjnë me NACE rev 2 të identifikuar u identifikuan dhe u kërkuar.

Periudha e rishikimit të këtij studimi (2017–2019) tregon se industritë e të drejtave të autorit u bënë gjithnjë e më të hapura për tregtinë e jashtme. Kontributi i saj në eksportet totale u rrit nga 6.5 për qind në 2017 në 8.4 për qind në 2019. Rritja mesatare e kontributit të industrive të të drejtave të autorit në eksportin e përgjithshëm është 7.5 për qind. Kontributi në importet totale u rrit nga 4.7 për qind në 6 për qind gjatë së njëjtës periudhë raportuese. Në vitin 2019, eksportet totale të të drejtave të autorit arritën në 172.9 milionë EURO, ndërsa importet totale përbënin 254.4 milionë EURO, duke çuar në një deficit tregtar të akumuluar prej 81.5 milionë EURO.

Figura 33: Kontributi i IDA-ve në Tregtinë e Jashtme, 2017–2019

Kontributi i IDA-ve në tregtinë e jashtme tregohet në detaje në Tabelën 10 për të dy importet dhe eksportet e mallrave dhe shërbimeve.

Tabela 10: Kontributi i IDA-ve në Tregtinë e Jashtme, 2017–2019

	Importet totale të tregtisë			Eksportet totale të tregtisë		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Tregtia e mallrave dhe shërbimeve të të drejtave të autorit	166,487,392	246,829,357	254,483,052	113,361,228	156,258,179	172,982,800
Tregtia e mallrave dhe shërbimeve	3,578,490,000	4,052,770,000	4,241,030,000	1,736,770,000	1,929,080,000	2,059,700,000
Kontributi i IDA-ve në Tregti	4.65%	6.09%	6.00%	6.53%	8.10%	8.40%

Për sa i përket dallimit të tregtisë së jashtme ndërmjet tregtisë së shërbimeve nga njëra anë dhe tregtisë së mallrave nga ana tjetër, duhet parë çdo kategori veçmas dhe të bëhet dallimi ndërmjet importeve dhe eksporteve. Tabelat në vijim tregojnë impor-

tet dhe eksportet e tregtisë në shërbime dhe mallra veç e veç, ndërsa në të njëjtën kohë duke treguar kontributin e përgjithshëm të komponentit të IDA-ve në importet dhe eksportet. Tabela 11 tregon Tregtinë e Shërbimeve.

Tabela 11: Kontributi i IDA-ve në Tregtinë e Shërbimeve, 2017-2019

	Total Trade Imports			Total Trade Exports		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Tregtia e mallrave dhe shërbimeve të të drejtave të autorit	78,906,094	144,827,150	146,769,934	110,916,395	152,811,379	167,590,382
Tregtia e mallrave dhe shërbimeve	531,470,000	705,760,000	743,900,000	1,358,760,000	1,561,580,000	1,676,200,000
Kontributi i IDA-ve në Tregti	14.85%	20.52%	19.73%	8.16%	9.79%	10.00%

Ngjashëm me tabelën më sipër, Tabela 12 tregon Tregtinë e Mallrave në lidhje me shërbimet e të drejtave të autorit dhe kontributin përkatës të IDA-ve në tregtinë totale të Mallrave në Kosovë.

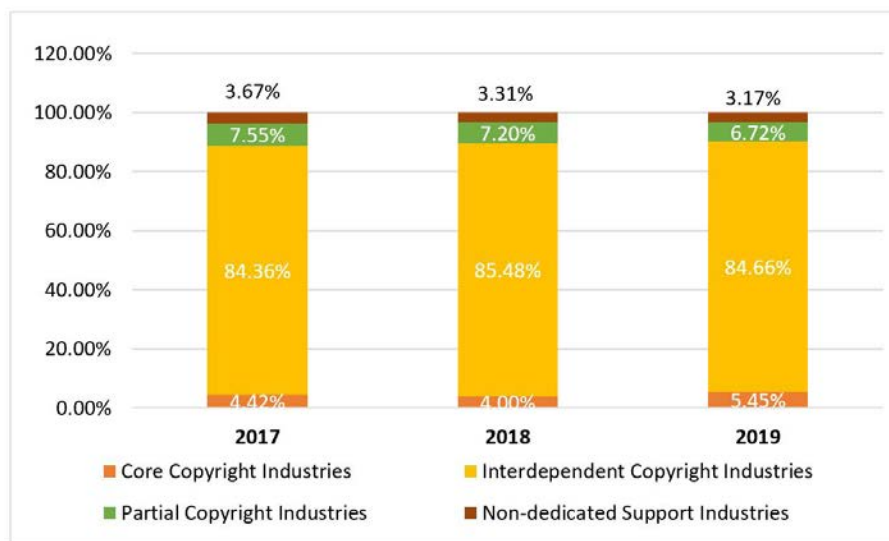
Tabela 12: Kontributi i IDA-ve në tregtinë e mallrave, 2017-2019

	Importet e Shërbimit			Eksportet e Shërbimit		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Tregtia e mallrave dhe shërbimeve të të drejtave të autorit	87,581,299	102,002,207	107,713,118	2,444,833	3,446,801	5,392,418
Tregtia e mallrave dhe shërbimeve	3,047,020,000	3,347,010,000	3,497,130,000	378,010,000	367,500,000	383,500,000
Kontributi i IDA-ve në Tregti	2.87%	3.05%	3.08%	0.65%	0.94%	1.41%

8.1. Kontributi në tregtinë e jashtme të mallrave

Në vitin 2019, eksportet totale të mallrave të të drejtave të autorit arritën afërsisht në 5.4 milionë EURO, ndërsa importet totale arritën në rreth 107.7 milionë EURO, duke çuar në një bilanc tregtar negativ prej 102.3 milionë EURO. Vëllimi i importeve dhe eksporteve u rrit vazhdimisht gjatë periudhës së raportimit (shih Figurën 34)

Figura 34: Tregtia e jashtme e mallrave të IDA-ve, 2017-2019 (në milionë EURO)

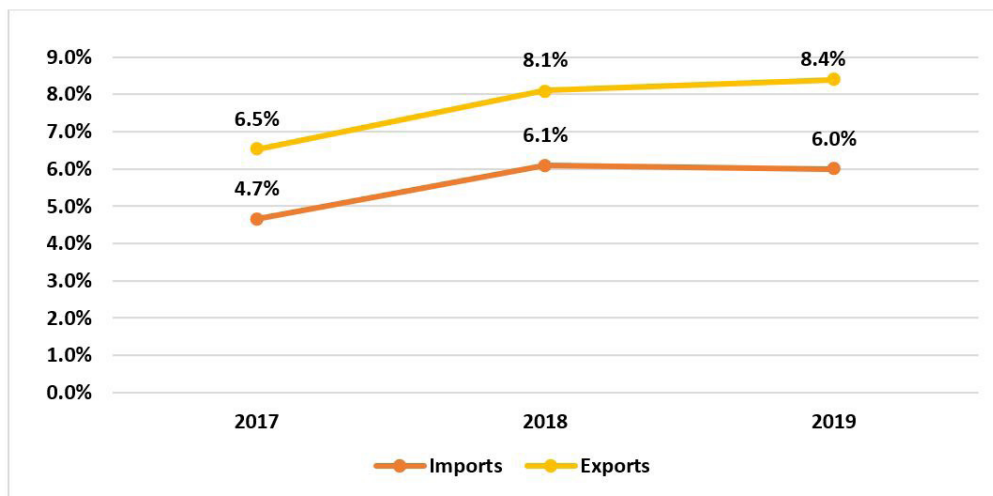

Struktura e importeve dhe eksporteve nuk ndryshon shumë për sa i përket kontributit në industrinë e të drejtave të autorit. Nga të gjitha industrinë e të drejtave të autorit, produktet e ndërvarura të IDA-ve janë eksportet kryesore të të drejtave të autorit. Në vitin 2019, industrinë e ndërvarura të të drejtave të autorit dhanë kontributin më të madh, me një shumë totale prej 3.7 milionë EURO (69.68 për qind), e ndjekur nga industrinë e pjeshme të të drejtave të autorit me 1.2 milionë EURO (23.08 për qind); industrinë kryesore të të drejtave të autorit me 356 milionë EURO (6.61 për qind); dhe industri mbështetëse jo të dedikuara me 33 milionë EURO (0.63 për qind). Sidoqoftë, të drejtat e themelore të autorit dhe industrinë e mbështetëse të pjeshme shënuan një rënie të vogël krahasuar me vitin 2017. Për informacion më të hollësishëm, shih Tabelën 13 dhe Figurën 35.

Tabela 13: Vlerat e eksportit të IDA-ve sipas llojit IDA-ve, 2017-2019 (në EURO)

Lloji i IDA-ve/Industrinë kryesore të të drejtave të autorit	2017	2018	2019
autorit	216,954	400,510	356,678
Industri të Ndërvarura me të Drejtat e Autorit	1,025,575	1,908,830	3,757,216
Industri të pjeshme të të drejtave të autorit	1,156,891	1,044,774	1,244,757
Industri mbështetëse jo të dedikuara	45,411	92,685	33,765
INDUSTRIË TOTALE TË TË DREJTAVE TË AUTORIT	2,444,833	3,446,800	5,392,417

Figura 33: Eksportet e mallrave të IDA-ve, sipas llojit IDA-ve, 2017–2019 (%)

Gjithashtu, për sa i përket importeve, produktet e ndërrarura të IDA-ve janë importet kryesore të të drejtave të autorit. Në vitin 2019, industritë e ndërrarura të të drejtave të autorit dhanë kontributin më të madh, me një shumë totale prej 91 milionë EURO (84,66 për qind), e ndjekur nga industritë e pjeshme të të drejtave të autorit me 7 milionë EURO (6,72 për qind); industritë kryesore të të drejtave të autorit me 5 milionë EURO (5.45 për qind); dhe industri mbështetëse jo të dedikuara me 3 milionë EURO (3.17 për qind). Për informacion më të hollësishëm, shih Tabelën 14 dhe Figurën 34.

Tabela 14: Vlerat e importit të IDA-ve sipas llojit IDA-ve, 2017–2019 (në EURO)

Lloji i IDA-ve	2017	2018	2019
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	3,870,621	4,080,712	5,872,719
Industri të Ndërrarura me të Drejtat e Autorit	73,885,998	87,194,729	91,185,586
Industri të pjeshme të të drejtave të autorit	6,609,072	7,347,563	7,243,356
Industri mbështetëse jo të dedikuara	3,215,605	3,379,200	3,411,455
INDUSTRIË TOTALE TË TË DREJTAVE TË AUTORIT	87,581,298	102,002,206	107,713,118

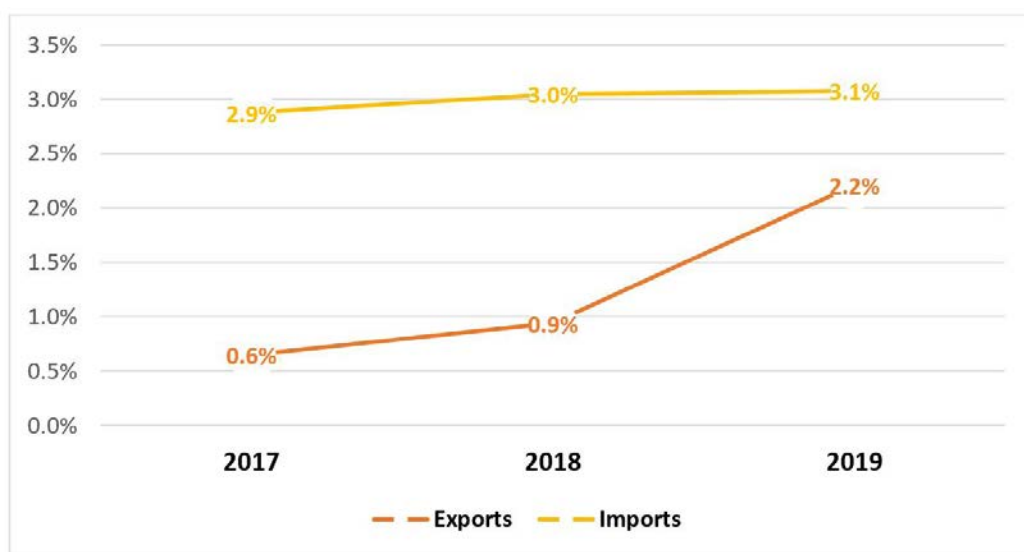
Figura 34: Importet e mallrave të IDA-ve sipas llojit të IDA-ve, 2017–2019 (%)

Duhet të theksohet se edhe industritë kryesore të të drejtave të autorit që gjenerojnë Bruto Vlerën e Shtuar (BVSH) më të madhe, në mesin e të gjitha llojeve të industrive të të drejtave të autorit, regjistrojnë vetëm një aktivitet modest të eksportit. Kjo tregon ekzistencën e një potenciali të madh të eksportit të pashfrytëzuar në këto industri, i cili duhet të lëshohet përmes masave më të guximshme të politikave të përqendruara në eliminimin e pengesave të brendshme për tregtinë e mallrave të të drejtave të autorit.

Siç paraqitet në grafikun më poshtë, ekziston mundësia që industritë e të drejtave të autorit të angazhohen në tregtinë e jashtme të mallrave. Gjatë periudhës 2017–2019, kontributi i industrive të së drejtave të autorit në totalin e eksporteve të mallrave është rritur nga 0.6 për qind në 2.2 për qind; ndërsa kontributi i tyre në importet totale mbeti konstant, me një rritje të lehtë nga 2.9 në 3.1 për qind.

Figura 35: Kontributi i IDA-ve në tregtinë e jashtme totale të mallrave, 2017–2019 (%)

8.2. Kontributi në tregtinë e jashtme të shërbimeve

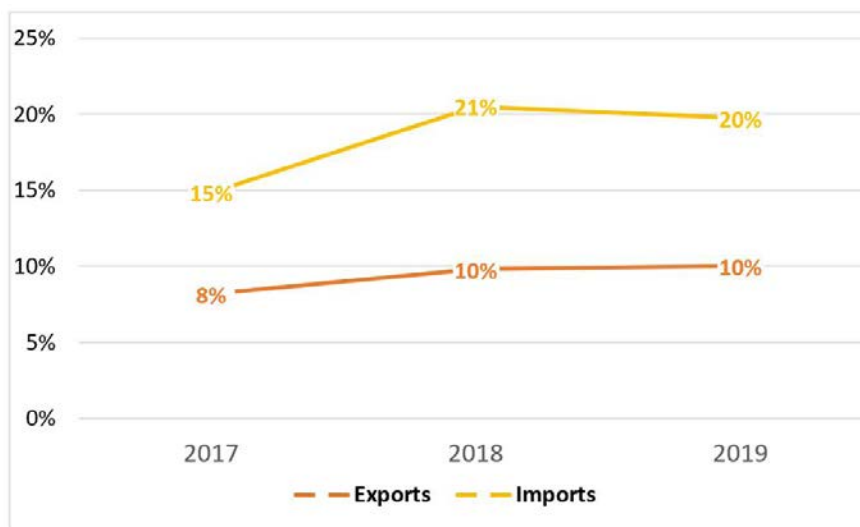
Bilanci i tregtisë në shërbimet e të drejtave të autorit është pozitiv dhe ndjek një trend në rritje, në kundërshtim me rastin e tregtisë së të drejtave të autorit, ku një deficit në rritje është i qëndrueshëm. Gjatë periudhës 2017-2019, eksportet u rritën me një normë të qëndrueshme, në shumën 167.6 milionë EURO. Nga ana tjetër, importet pothuajse u dyfishuan nga 2017 në 2018, ndërsa mbetën në të njëjtin nivel në 2019, duke arritur në 146.7 milionë EURO.

Figura 36: Tregtia e jashtme në shërbimet e IDA-ve (në milionë EURO), 2017-2019

Rëndësia e industrive të të drejtave të autorit për shërbime është konfirmuar nga prirje rritëse në kontributin e tyre në tregtisë totale të huaja në shërbime. Gjatë periudhës së analizuar, pjesa e kontributit të industrisë së të drejtave të autorit u rrit nga 8 në 10 për qind; ndërsa pjesa e importeve të të drejtave të autorit u rrit nga 15 në 21 për qind në 2018 dhe u ul në 20 për qind në 2019.

Figura 37: Kontributi i IDA-ve në tregtinë e jashtme totale të shërbimeve, 2017-2019 (%)

Siç paraqitet më poshtë në Figurën 38 dhe 39, si dhe në Tabelën 15 dhe 16, vihet re një trend në rritje i shërbimeve të të drejtave të autorit.

Kontributi më i madh u gjenerua nga shërbime të tjera të biznesit, i cili në vitin 2019 arriti në eksportet totale prej 77.25 milionë EURO dhe 46.1 për qind të kontributit; ndërsa importet tejkaluan eksportet me rreth 1 milion EURO, me një pjesëmarrje kontributi prej 60 për qind. Nga ana tjetër, eksportet e shitjes së të drejtave të pronës nga kërkimi dhe zhvillimi ishin dyfishi i importeve, për një shumë totale prej 44.46 milionë EURO dhe një pjesëmarrje totale prej 26.5 për qind. Duhet të theksohet se shërbimet e tjera të biznesit dhe shitja e të drejtave të pronësisë nga kërkimi dhe zhvillimi, të dy i përkasin kategorisë së shërbimeve të tjera të biznesit sipas klasifikimit të shërbimeve DBP6. Kjo kategori përfshin kërkime dhe shërbime zhvillimi; patentat; të drejtat e autorit që dalin nga R&D; shërbime këshilluese profesionale dhe menaxheriale; dhe shërbime të tjera biznesi. Sidoqoftë, Banka Qendrore e Kosovës (BQK) ofron të dhëna vetëm për kategoritë me dy nivele të larta. Sipas një analize studimi nga projekti i BE –së “Mbështetje e mëtejshme për zhvillimin e tregtisë në Kosovë”, tregtia në “Shërbime të Tjera të Biznesit” është ndër më dinamiket në tregtinë mbarëbotërore të shërbimeve dhe ka një pjesë të konsiderueshme brenda tregtisë së Kosovës në shërbimet me botën; me importet që janë vlera e tretë më e madhe, ndërsa eksportet e shërbimeve janë aktivitetet e dyta më të mëdha të eksportit në vend.

Kontributi i tretë më i madh pozitiv u krijua nga shërbimet kompjuterike, një sektor në të cilin eksportet janë tre herë më të larta se importet, me një rritje të vazhdueshme gjatë kësaj periudhe raportuese. Në vitin 2019, eksportet përbënin 33.91 milionë EURO, me një suficit të gjeneruar prej 21.2 milionë EURO. Pjesa totale e kontributit të eksporteve ishte 20 për qind; ndërsa për importet 9%. Sipas klasifikimit të shërbimeve DBP6, shërbimet kompjuterike janë një nën-kategori e telekomunikacionit, kompjuterit dhe TIK-ut. Në mënyrë të veçantë, shërbimet kompjuterike përbëhen nga pajisje të lidhura me harduer / softuer dhe shërbime të përpunimit të të dhënave. Dy nënkategoritë e tjera përfshijnë shërbime telekomunikuese (transmetimi ose transmetimi i zërit, imazheve, transmetimit kabllor radio dhe televiziv ose satelitor, postë elektronike, telekonferencë dhe shërbime mbështetëse); dhe shërbimet e informacionit (shërbimet e agjencive të lajmeve, të tilla si sigurimi i lajmeve, fotografive dhe artikujve artistikë për media). Pjesa totale e kontributit të të drejtave të autorit në tregti si për telekomunikacionin ashtu edhe për informacionin, është dukshëm i vogël dhe ka rënë përgjatë viteve, duke qëndruar në gati 0% si për eksportet ashtu edhe për importet. Sipas analizës së studimit nga projekti i BE –së “Mbështetje e mëtejshme për zhvillimin e tregtisë në Kosovë”, si dhe të dhënat e siguruar, shërbimi i TIK-ut është një sektor në zhvillim dhe duke premtuar në Kosovë, i cili është vazhdimisht në zhvillim dhe të kontribuoj në suficiti tregtar në shërbime me BE. Studimi tregon se eksportet Kosovës në telekomunikacion, kompjuterë dhe shërbime të informacionit në BE arritën 26.8 milionë EURO në 2018, duke përjetuar një rritje prej 7.1 milionë EURO krahasuar me 2017.

Aktivitetet personale, kulturore dhe rekreative, sipas DBP6, përfshijnë shërbime të lidhura audio-vizuale dhe artistike; dhe shërbime të tjera personale, kulturore dhe rekreative, të cilat janë nënkategorizuar në shëndetësi, arsim, trashëgimi dhe shërbime rekreative. Të dhënat mund të merren vetëm për shërbime “të tjera personale, kulturore dhe rekreative”; megjithatë, ato nuk janë të ndara. Të dy eksportet dhe importet janë dyfishuar gjatë kësaj periudhe raportuese, me eksportet tejkalojnë importet, të cilat përbënin për një deficit tregtar prej rreth 2 milionë euro në vitin 2019. Pjesa e përgjithshme kontributit total të eksporteve ishte 3.7 për qind dhe për importet 3.2 për qind.

Së fundmi, tarifa e të Drejtave të Pronës Intelektuale, e cila kryesisht përfshin tarifa licencimi për R&D, softuer kompjuterik, produkte audio-vizuale dhe të ngjashme, karakterizohet me një deficit tregtar prej rreth 8 milionë EURO. Sidoqoftë, duhet të theksohet se ndërsa importet u rritën me një ritëm të vazhdueshëm të qëndrueshëm, eksportet e tarifave për të drejtat e pronësisë intelektuale pothuajse u dyfishuan gjatë gjithë periudhës 2018-2019.

Figura 38: Eksportet e Shërbimeve të të Drejtave të Autorit, 2017-2019

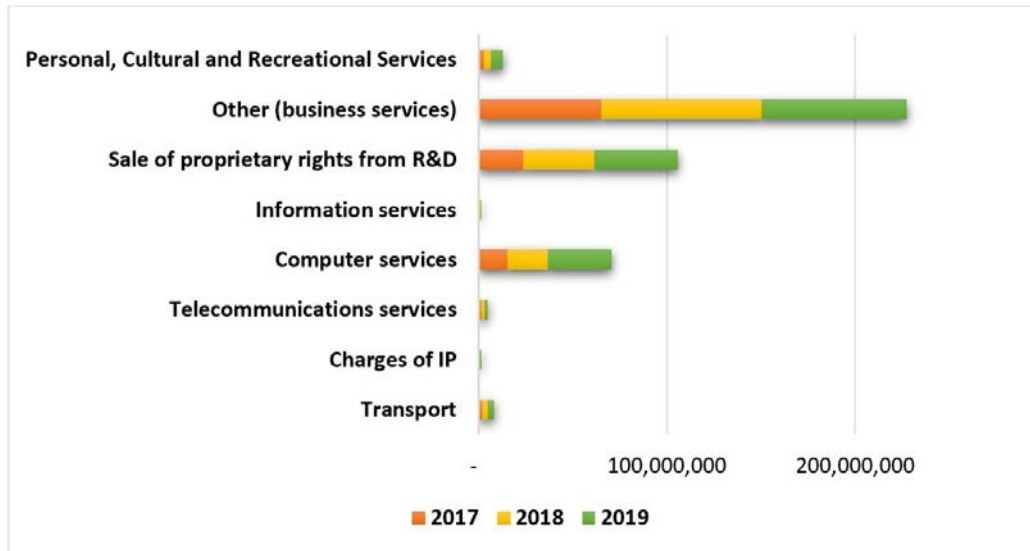

Tabela 15: Tregtia në Eksportet e Shërbimeve, 2017-2019 (në EURO)

Klasifikimi i shërbimeve	2017		2018		2019	
	Importet	Pjesa e IDA-ve%	Importet	Pjesa e IDA-ve%	Importet	Pjesa e IDA-ve%
Transporti	1,801,277	1.6%	2,890,441	0%	3,251,688	1.9%
Tarifat e IP	303,435	0.3%	166,351	0.1%	833,954	0.5%
Shërbimet e telekomunikacionit	1,492,476	1.3%	1,643,522	1.1%	1,612,655	1%
Shërbime kompjuterike	15,365,976	14%	21,445,813	14.0%	33,912,800	20%
Shërbimet e informacionit	398,281	0.4%	467,479	0.3%	13,974	0%
Shitja e të drejtave të pronësisë nga R&D	23,537,084	21.2%	37,780,442	24.7%	44,469,317	26.5%
Të tjera (shërbime biznesi)	65,276,991	58.9%	84,753,189	55.5%	77,254,848	46.1%
Shërbime Personale, Kulturore dhe Rekreative	2,740,874	2.5%	3,664,141	2.4%	6,241,147	3.7%

Figura 39: Importet e Shërbimeve të të Drejtave të Autorit, 2017–2019

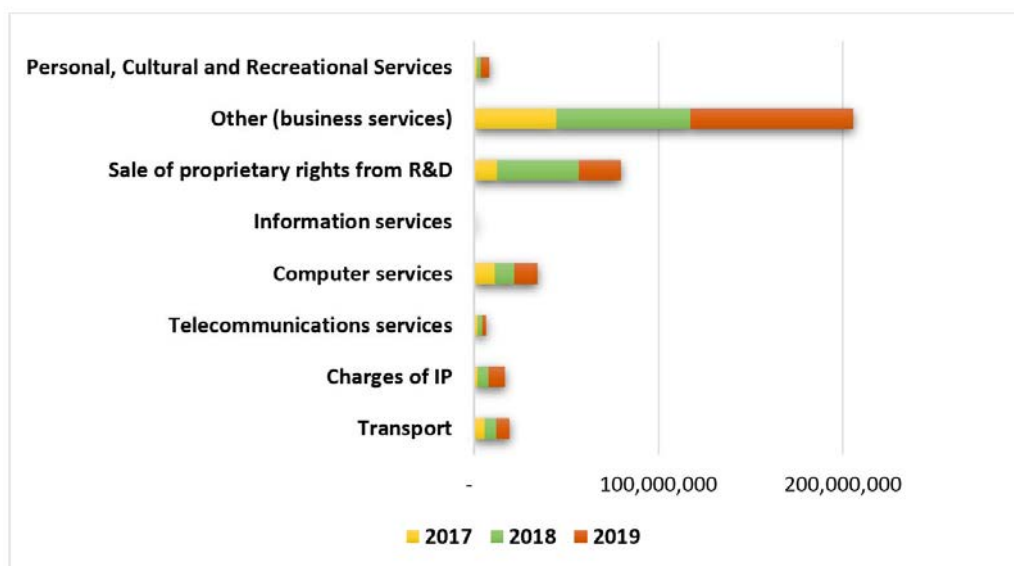

Tabela 16: Tregtia në Importet e Shërbimeve, 2017–2019 (në EURO)

Klasifikimi i shërbimeve	2017		2018		2019	
	Importet	Pjesa e IDA-ve%	Importet	Pjesa e IDA-ve%	Importet	Pjesa e IDA-ve%
Transporti			6,184,306	4.3%	7,122,949	5%
Akuzat e IP		7%	5,868,655	4%	9,163,895	6%
Shërbimet e telekomunikacionit		2%	2,424,650	1.7%	1,968,158	1%
Shërbime kompjuterike		2%	10,833,641	7.5%	12,703,156	9%
Shërbimet e informacionit		14%	234,044	0.2%	-	0.0%
Shitja e të drejtave të pronësisë nga R&D		0.1%	44,279,853	30.6%	23,082,660	15.7%
Të tjera (shërbime biznesi)		15.8%	72,862,167	50.3%	88,017,364	60%
Shërbime Personale, Kulture dhe Rekreative		56.4%	2,139,833	1.5%	4,711,751	3.2%
		1.9%				

Grafiku më poshtë paraqet një përmbledhje të kontributit të industrive të të drejtave të autorit në tregtinë totale të Kosovës për mallra dhe shërbime.

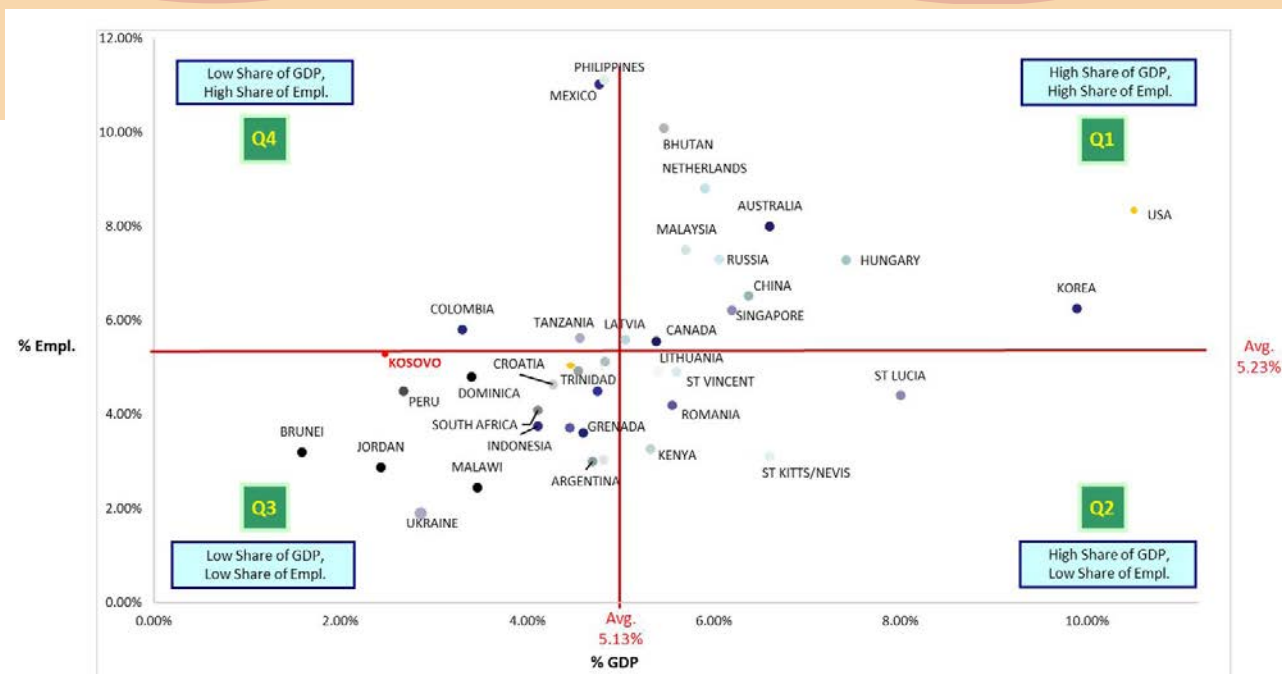
Krahasimi ndërkombëtar dhe korrelacioni me treguesit e tjerë

Ky studim i parë mbi kontributin ekonomik të industrive të të drejtave të autorit në Kosovë zbatohet në bazë të metodologjisë standarde të OBPI-së. Metodologjia është zbatuar në mënyrë rigorozë, që do të thotë se:

- Rezultatet janë plotësisht të krahasueshme me vendet e tjera që kanë zbatuar studime të tilla;
- Sektori kreativ i Kosovës mund të pozicionohet në mënyrë domethënëse në ekonominë globale kreative;
- Trendet mund të monitorohen tani e tutje bazuar në të njëjtën metodologji.

Figura 40 paraqet një kuadrat që pozicionon vendet bazuar në dy variablat – BPV dhe kontributi i punësimit. Në mënyrë tipike, vendet me vlera më të larta të dy variablave janë në kuadratin lart djathtas, duke simbolizuar një sektor kreativ efikas që maksimizon potencialin e tij. Kosova është në kufirin poshtë majtas dhe kuadratin e sipërm të majtë. Ky përfaqësim sugjeron që potenciali i sektorit kreativ nuk është zhvilluar plotësisht dhe ka hapësirë për përmirësim. Në të njëjtën kohë Kosova po bën më mirë se shumë vende në botë. Studimet e ardhshme do të mundësojnë monitorimin e pozicionimit të vendit në lidhje me ekonominë e tjera kreative dhe vlerësimin e konkurrencës së përgjithshme dhe dinamikave të tij.

Figura 40: Pozicionimi i vendit bazuar në BPV dhe Punësimin

Kontributi i industrive të të drejtave të autorit në BPV në Kosovë qëndron në 2.35 për qind, që është shumë poshtë mesatares globale në 5.13 për qind. Gjithashtu është më e ulëta në rajon. Ky është një tregues që sektori kreativ ka nevojë për mbështetje për të përmirësuar performancën e tij dhe për të rritur konkurrencën e tij rajonale dhe globale. Rezultati statistikor ka treguar në këtë studim që kërkon një analizë të thellë të faktorëve themelor që pengojnë zhvillimin e çdo industrie kreative, si dhe për të identifikuar praktikatat më të mira dhe faktorët që kontribuojnë në industritë e performancës së mirë.

Figura 41: Krahasimi ndërkombëtar i kontributit të IDA-ve në BPV

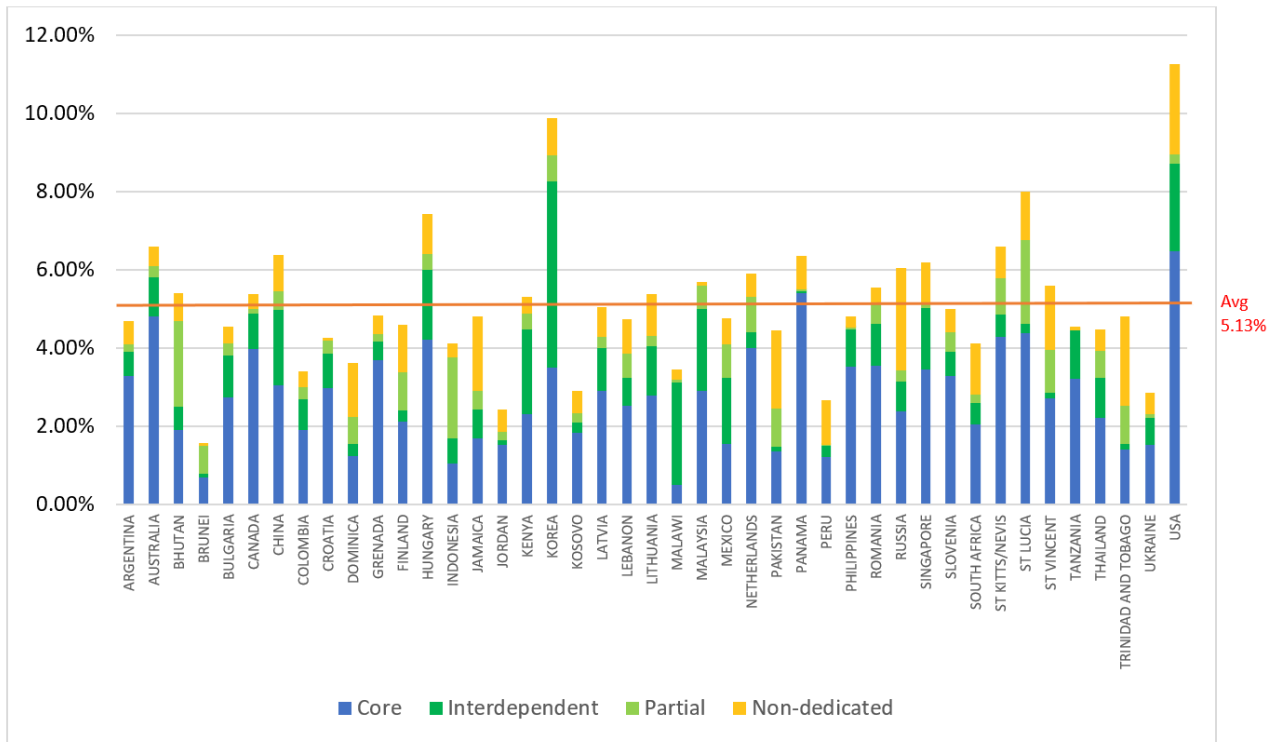

Figura 42 tregon se punësimi në Kosovë në industritë kreative është 5.21 për qind në harmoni me mesataren botërore, e cila qëndron në 5.23 për qind dhe ka renditur Kosovën në mesin e një ndër tre vendet e para në lidhje me këtë tregues. Industritë themelore të të drejtave të autorit gjenerojnë pjesën më të madhe të punësimit (80.4 për qind e totalit për industritë e të drejtave të autorit), gjë që tregon një diversifikim relativisht të kufizuar të punësimit në sektor.

Brenda rajonit, Kosova është gjithashtu ndër performuesit më të mirë në gjenerimin e punësimit. Pjesa relative e Kosovës në industritë e të drejtës themelore të autorit është më e larta në rajon si në aspektin e kontributit të përgjithshëm në punësim si dhe në proporcion me industritë e tjera të së drejtës jo-themelore e autorit (shih Figurën 19 dhe Figurën 20). Në të njëjtën kohë, industritë e pjeshme të të drejtave të autorit, të cilat përbëjnë vetëm 4.6 për qind të totalit të punësimit në këtë sektor në Kosovë, qëndrojnë në mesin e sektorëve më të vogël në rajon, pasuar nga Ukraina me 3.5 për qind.

Punësimi është një tregues shumë i rëndësishëm shoqëror dhe përparësitë e qeverisë gjithmonë favorizojnë potencialin për krijimin e vendeve të punës. Duke pasur parasysh faktin se punësimi në Kosovë gjithashtu ka demonstruar një rritje mbresëlënëse prej 26 për qind, ai padyshim që është një sektor me potencial të madh dhe qëndron si një tipar i fortë i peizazhit kreativ në Kosovë, i cili është i pozicionuar mirë ndërkombëtarisht.

Në dritën e specifikave të Sondazhit të Fuqisë Punëtore, i cili është burimi kryesor i vlerësimeve të punësimit, mund të supozohet se ky është një vlerësim konservator dhe metoda më të rafinuara mund të tregojnë profesione shtesë kreative të ngulitura brenda sektorëve të tjerë ekonomik.

Figura 42: Krahasimi ndërkombëtar i kontributit të IDA-ve në Punësim

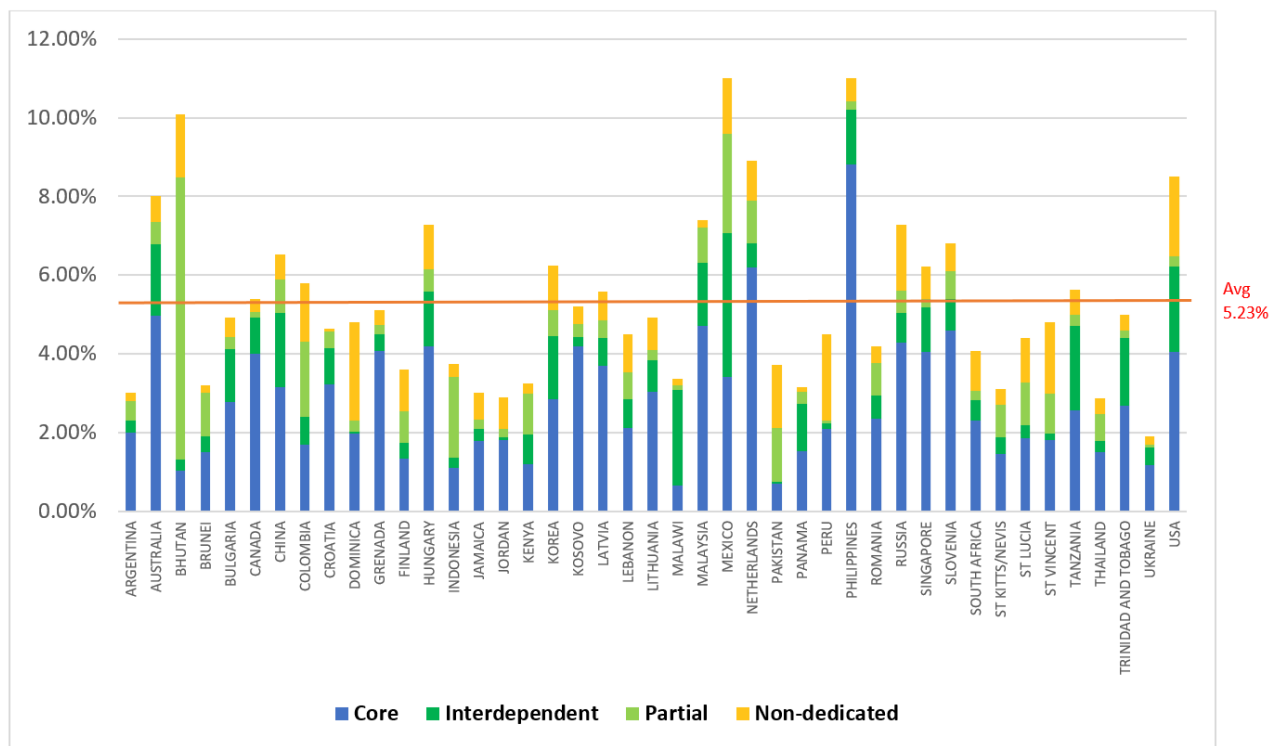

Tabela 17 ofron të dhënat për krahasimin ndërkombëtar në këtë kapitull. Të dhënat janë mbledhur në bazë të studimeve të publikuara të OBPI-së dhe azhurnimeve të tyre, aty ku janë në dispozicion.

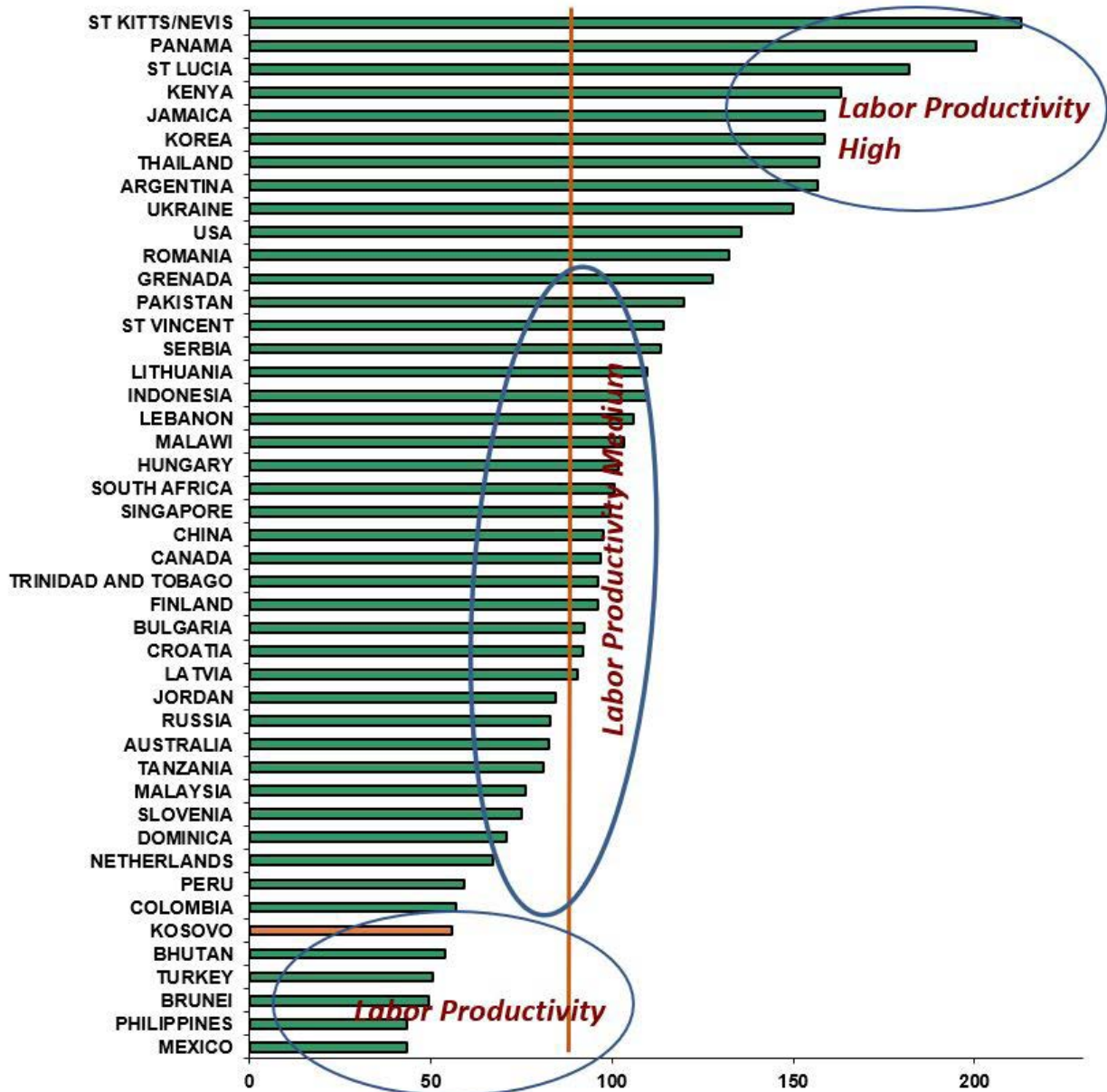
Tabela 17: Krahasimi ndërkombëtar i kontributit të IDA-ve në BPV dhe Punësim

Nr	Vendi	Viti i botimit	% e pjesës së BPV-së	% e punësimit
1	ARGJENTINA	2013	4.70	3.00
2	AUSTRALIA	2018	6.80	8.30
3	BUTANI	2011	5.46	10.09
4	BOTSUANA	2016	5.46	2.66
5	BRUNEI	2011	1.58	3.20
6	BULLGARIA	2011	4.54	4.92
7	KANADA	2019	4.74	5.55
8	KINA	2017	7.35	9.48
9	KOLUMBIA	2008	3.30	5.80
10	KROACIA	2007	4.27	4.65
11	REP. DOMINIKANE	2012	3.40	4.80
12	EKUADORI	2014	4.47	3.47
13	ETIOPIA	2012	4.73	4.20
14	GANA	2016	4.02	4.77
15	GRENADA	2012	4.83	5.12
16	FINLANDA	2015	5.38	5.61
17	FRANCA	2012	7.02	7.29
18	HUNGARIA	2013	8.25	7.28
19	INDONEZIA	2013	4.11	3.75

20	XHAMAJKA	2007	4.81	3.03
21	JORDANIA	2012	2.43	2.88
22	KENIA	2009	5.32	3.26
23	KOREA	2012	9.89	6.24
24	KOSOVA	2021	2.35	5.21
25	LETONA	2004	5.05	5.59
26	LIBANI	2007	4.75	4.49
27	LITUANIA	2012	5.40	4.92
28	MALAWI	2013	3.46	2.44
29	MALAJZIA	2008	5.70	7.50
30	MEKSIKA	2006	4.77	11.01
31	MOLDAVIA	2013	3.31	3.58
32	HOLANDA	2011	6.00	7.50
33	PAKISTANI	2010	4.45	3.71
34	PANAMA	2009	6.35	3.17
35	PERU	2009	2.67	4.50
36	FILIPINE	2010	7.34	14.14
37	RUMANIA	2008	5.55	4.19
38	RUSIA	2007	6.06	7.30
39	SERBIA	2010	4.00	4.06
40	SINGAPOR	2007	6.19	6.21
41	SLLOVENI	2010	5.10	6.80
42	AFRIKA E JUGUT	2017	4.10	4.08
43	KITTS ST NEVIS	2012	6.60	3.10
44	ST LUCIA	2012	8.00	4.40
45	VINCENTI I ST	2012	5.60	4.90
46	TANZANIA	2012	4.56	5.63
47	TAJLANDA	2012	4.48	0.03
48	TRINIDAD DHE TOBAGO	2011	4.80	5.00
49	TURQIA	2018	2.88	4.34
50	UKRAINA	2008	2.85	1.90
51	SHBA	2019	11.99	7.71
Mesatar			5.13	5.23

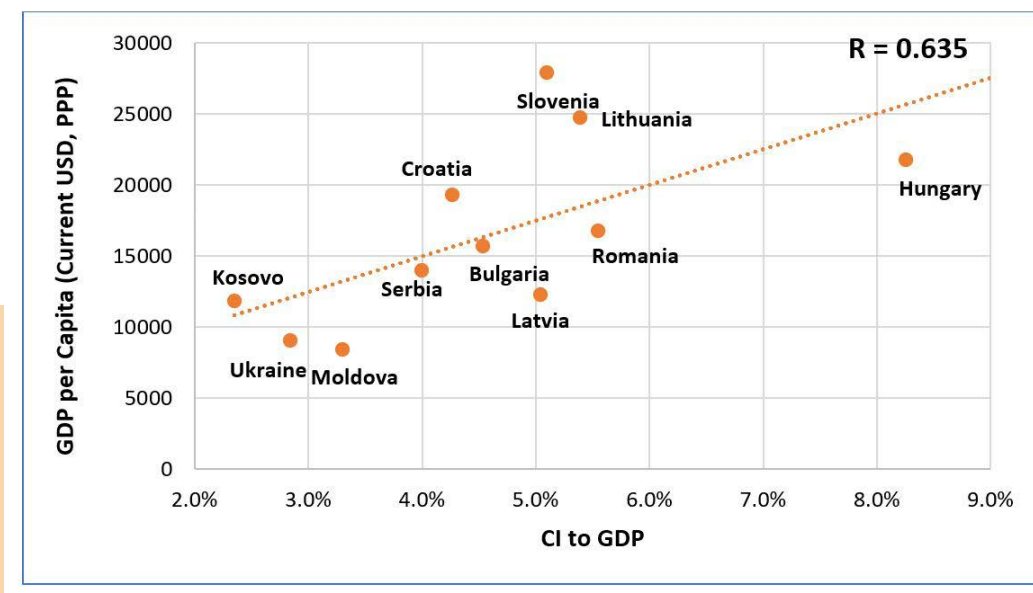
Laboratori i indeksit të produktivitetit është një tregues i efikasitetit ekonomik, i llogaritur si raport i rezultateve të punës dhe gjenerimit të vlerës. Meqenëse vlera e gjeneruar në sektor në Kosovë është mjaft e ulët, krahasimi ndërkombëtar i këtij indeksi tregon se Kosova është ndër vendet me performancën më të ulët në këtë tregues. Ky përfundim është një bazë e mirë për të hetuar arsyet për këtë dhe për të miratuar një qasje strategjike për adresimin e problemeve për një performancë më të mirë të sektorit.

Figura 43: Krahasimi ndërkombëtar i indeksit të produktivitetit të punës

Një analizë e korrelacionit që përfshin Kosovën dhe vendeve në rajon tregon se ekziston një korrelacion pozitiv ndërmjet kontributit të industrive të të drejtave të autorit në BPV dhe BPV për kokë banori, me një vlerë R në 0.635. Vini re se BPV për kokë banori shprehet në USD aktuale dhe rregullohet për barazinë e fuqisë blerëse (PPP). Ky korrelacion nuk nënkupton shkakun; megjithatë, sugjeron që e drejta e autorit është një përbërës i rëndësishëm për mirëqenien ekonomike. Për ilustrim, shih Figurën 44.

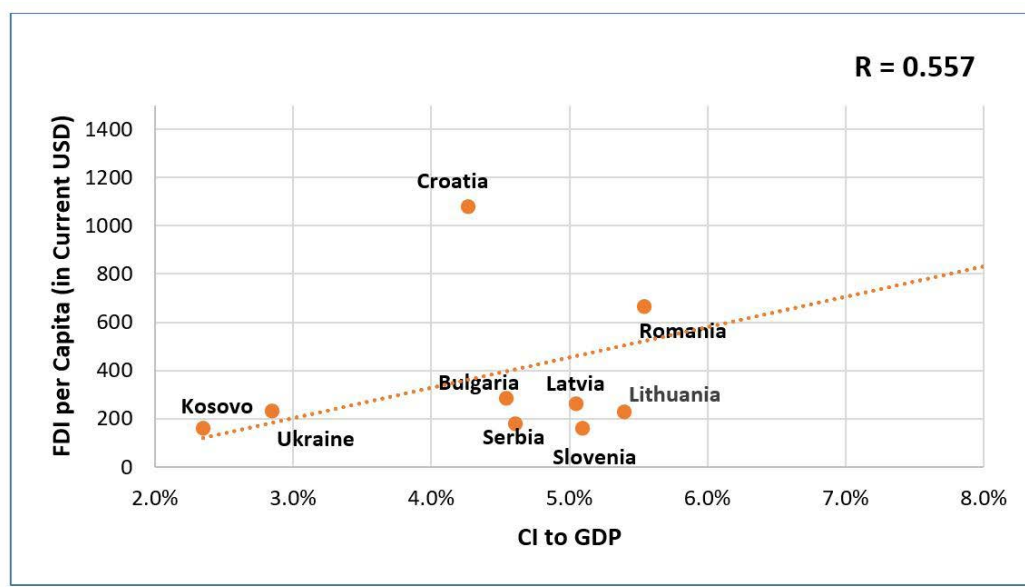
Figura 44: Korrelacioni ndërmjet IDA-ve me BPV dhe BPV për kokë banori në PPP

Korrelacioni ndërmjet pjesës së industrive të të drejtave të autorit në BPV është testuar edhe ndaj IHD për kokë banori të shprehur në USD aktual duke përfshirë të njëjtin grup vendesh. Siç përshkruan figura 45, përsëri ekziston një korrelacion pozitiv ndërmjet variablave, me një vlerë R që qëndron në 0.557. Një regjim i mirënjohur i të drejtave të autorit dhe një sistem i përforcuar i të drejtave të autorit konsiderohen si një parakusht për aftësinë e vendeve pritëse për të tërhequr IHD-në. Hyrjet e IHD-ve inkurajojnë transferimin e teknologjisë dhe njohurive, si dhe stimulojnë një shtytje kreative. Hulumtimet zbuluan se një përmirësim prej 6 për qind në mbrojtjen e të drejtave të autorit rrit IHD-në me 6.8 për qind.²³

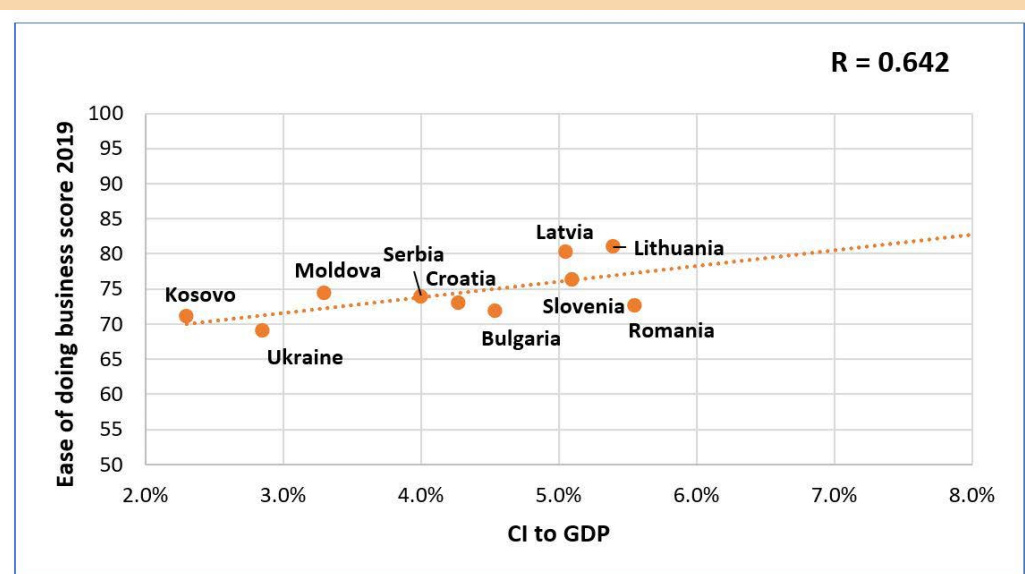
²³Park, W. dhe D. Lippoldt (2008). Transferimi i teknologjisë dhe implikimet ekonomike të forcimit të të drejtave të pronësisë intelektuale në vendet në zhvillim, Dokumentet e politikave tregtare të OECD, Nr. 62, OECD Publishing, Paris.
URL: <http://dx.doi.org/10.1787/244764462745>

Figura 45: Korrelacioni ndërmjet IDA-ve me BPV dhe IHD për kokë banori

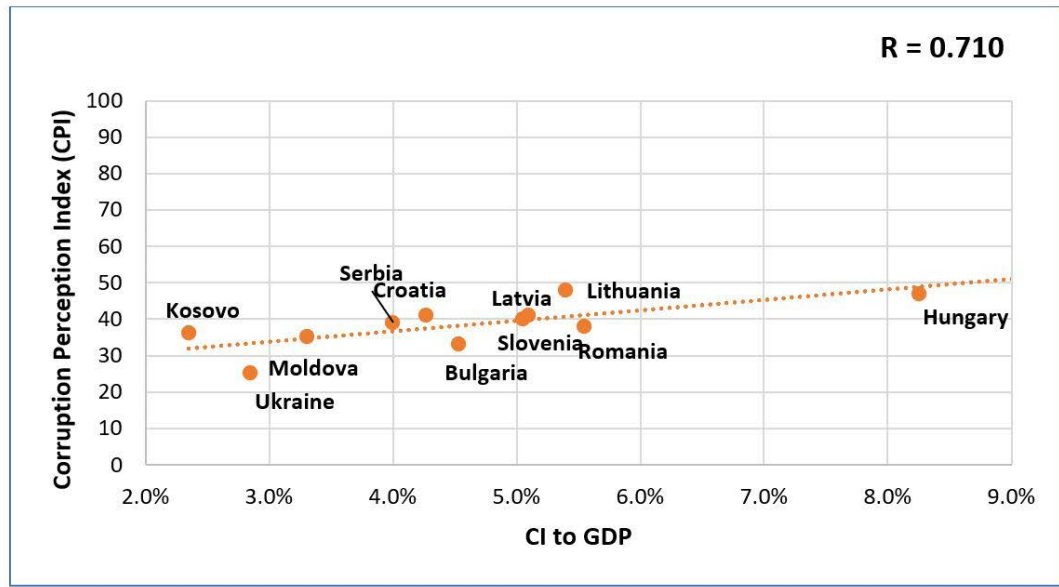
Një korrelacion pozitiv me një vlerë R pak më të lartë (0.642) është gjetur gjithashtu midis kontributit të industrive të të drejtave të autorit në BPV dhe lehtësisë së të bërit biznes (shih Figurën 46). Lehtësia e vlerësimit të të bërit biznes është një masë e Bankës Botërore dhe tregon se sa miqësor është mjedisi rregullator për sipërmarrësit vendas në një ekonomi. Sa më e lartë të jetë lehtësia e të bërit biznes, aq më miqësor është mjedisi i biznesit. Ekonomitë prodhuese mbështeten nga një institucion funksional që mbështetin dhe rregullojnë në mënyrë efektive aktivitetin e biznesit. Siç tregojnë rezultatet, vendet që kanë një mjedis rregullator të favorshëm për sipërmarrje kanë më shumë gjasa të kenë një veprimtari të fortë të mbrojtur nga e drejta e autorit.

Figura 46: Korrelacioni ndërmjet IDA-ve me BPV-në dhe rezultatet e lehtësisë së BB-së për të bërit biznes

Korrupsioni gërryen lirinë ekonomike në një vend duke futur paqartësi dhe pasiguri në marrëdhëniet ekonomike. Për të matur lidhjen midis të drejtave të autorit dhe korrupsionit, variabla e të drejtave të autorit është testuar kundër indeksit të perceptimit të korrupsionit (IPK) të Bankës Botërore Transparenca Ndërkombëtare. IPK është i bazuar në një shkallë 100 pikëshe, ku 100 tregon nuk ka (ose shumë pak) korrupsionit dhe 0 korrupsionit të përhapur. Siç ilustron figura 47, ekziston një marrëdhënie e fortë pozitive midis të drejtave të autorit dhe korrupsionit, me një vlerë R që qëndron në 0.710.

Figura 47: Korrelacioni ndërmjet IDA-ve me BPV dhe indeksit të perceptimit të korrupsionit (IPK)

10. Përmbledhje e industrive të zgjedhura të të drejtave të autorit

Kjo pjesë paraqet një përmbledhje të industrive të zgjedhura të të drejtave të autorit, duke u përqendruar në kontributin e tyre përkatës në ekonominë kombëtare dhe zhvillimet e fundit.

10.1. Botimi i Librit

Botimi i librave është veprimtaria më e rëndësishme e shtypit dhe letërsisë, që përbën 34 për qind të VShB-së brenda kategorisë së industrive kryesore. Botimi i librave raportohet nën "Shtypi dhe Letërsia", që është kodi statistikor i veprimtarisë përkatëse ekonomike. Kjo veprimtari e IK-së ka parë një trend pozitiv gjatë 2017-2019, ku VShB është rritur me 41 për qind (nga 6.9 milionë Euro në vitin 2017 në 9.8 milionë Euro në vitin 2019) dhe xhiroja me 45% (nga 16.4 milionë Euro në 2017 në 23.8 milionë Euro në 2019).²⁴

Numri i përgjithshëm i ndërmarrjeve aktive botuese të librave në 2019 ishte 36, krahasuar me 34 sosh në 2017. Kjo tendencë në përgjithësi pozitive, u pasqyrua gjithashtu në punën e librarive, të cilat dyfishuan xhiron e tyre brenda një viti, nga 3.2 milionë Euro në 2018 në 7.2 milionë Euro në 2019. Sipas Ligjit Nr. 02 / L-51 për Veprimtarinë Botuese dhe Librin - i cili është instrumenti kryesor legjislativ që rregullon industrinë e botimeve - çdo libër i botuar në Kosovë, ndër të tjera, duhet të përmbajë një Numër Ndërkombëtar të Standardizuar të Librit (ISBN) . Prandaj, numri i regjistrimeve të ISBN mund të konsiderohet si një autorizim, për librat e botuar në vend, megjithëse duhet të merret në konsideratë që ISBN është një identifikues që përdoret gjithashtu për materiale të tjera botuese përveç librave (raporte statistikore, për shembull). Agjencia për regjistrimin e ISBN-së në Kosovë është Biblioteka Kombëtare e Kosovës. Sipas këtij institucioni, gjatë vitit 2019 kishte pasur 1,900 regjistrime të ISBN-së, ndërsa në vitin 2018 ky numër ishte 1,412. Përfaqësuesit e Bibliotekës Kombëtare kanë theksuar se ka edhe libra të botuar privatisht pa ISBN, të pranishëm në tregun e librit.

Një nga ngjarjet më të mëdha vjetore në industrinë e librit në Kosovë është padyshim Panairi i Librit në Prishtinë, i organizuar nga Shoqata e Botuesve të Kosovës (ShBK). Ky panair për herë të parë ishte organizuar në vitin 1999 dhe vazhdon të mbahet çdo vit që nga ajo kohë. Gjatë viteve të kaluara, ai ka akomoduar, mesatarisht, rreth 100 botues, kryesisht nga Kosova, Shqipëria, Maqedonia Veriore, Mali i Zi dhe diaspora . Një nga edicionet më të suksesshme ishte Panairi i Librit i organizuar në vitin 2019. Në atë vit, numri i vizitorëve arriti në 35,000 . Gjithashtu, ishin prezantuar rreth 1500 tituj të rinj në një larmi zhanresh, përfshirë zhanrin fantastik, zhanrin shkencor, poezi, histori e të tjera të ngjashme. Diversiteti i librave, i shoqëruar me veprimtarinë promovuese të ndërmarrë, kanë kontribuar në suksesin e edicionit 2019.

Botuesit kosovarë, përveç pjesëmarrjes në panairët e librit të organizuar në Kosovë, marrin gjithashtu pjesë në panairë ndërkombëtare. Me rëndësi të veçantë për botuesit kosovarë është Panairi i Librit në Frankfurt, i cili është panairi më i madh i librit në botë.

²⁴Llogaritjet e autorëve duke përdorur të dhënat e ASK-së.

²⁵Ligji Nr. 02 / L-51 për Veprimtarinë Botuese dhe Librin. URL: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2432>

²⁶Shoqata e Botuesve të Kosovës (2021). Intervista.

²⁷Ibid

Edhe pse në Kosovë më shumë libra janë botuar dhe shitur gjatë viteve 2017–2019, numri i lexuesve në bibliotekat e Kosovës në 2019 pothuajse ishte përgjysmuar krahasuar me atë të vitit 2017. Numri i librave në dispozicion në biblioteka gjithashtu kishte shënuar rënie gjatë së njëjtës periudhë, megjithëse në shkallë më të ulët krahasuar me numrin e lexuesve (shih Tabelën 18) . ShBK beson se kjo mungesë në rritje e interesit për të lexuar, ndërlihet me faktin se shumë pak është bërë për të përmirësuar infrastrukturën dhe shërbimet në bibliotekat ekzistuese.

Në përgjithësi, personat e rritur në Kosovë duket se kalojnë më pak kohë me libra sesa me veprimtari të tjera. Sipas sondazhit të shfrytëzimit të kohës, të bërë në Kosovë në vitin 2017, të rriturit kalojnë, mesatarisht, vetëm 0.1 orë në ditë duke lexuar libra, ndërsa nga ana tjetër ata kalojnë shumë më shumë kohë në ditë në veprimtari të si kujdesi shtëpiak dhe familjar (5.2 orë), jetë shoqërore dhe argëtim (3.2 orë), dhe në mjetet e komunikimit masiv (1.5 orë). Një trend në rritje në mbarë botën në këtë industri është përdorimi i librave elektronik. Edhe pse ekipi ishte në pamundësi të gjente të dhëna në lidhje me këtë aspekt, duket se lexuesit e rinj në Kosovë preferojnë të lexojnë më shumë libra elektronike sesa libra në kopje fizike.

Tabela 18: Aktiviteti i bibliotekave

Viti	Gjithsej numri i librave	Gjithsej numri i lexuesve
2017	1,782,945	158,176
2018	1,775,435	156,535
2019	1,692,552	83,942

10.2. Mediat e shkruara

Mediat e shkruara – që në këtë rast përfshin veprimtarinë e gazetave dhe agjencive të tjera të lajmeve – është gjithashtu një industri e madhe e të drejtave të autorit në Kosovë. Mediat e shkruara janë një industri që kërkon një numër të madh punëtorësh dhe si i tillë, një gjenerues i madh i punësimit. Në vitin 2019, 42 agjenci të mediave punësonin 4,708 punëtorë, duke përfaqësuar kështu rreth 25 për qind të punësimit të gjeneruar nga industritë e të drejtave të autorit. Në të njëjtin vit, VShB dhe qarkullimi (xhiroja) arritën përkatësisht në 2.7 milionë Euro dhe 7.2 milionë Euro. Derisa punësimi ka shënuar një rritje të lehtë krahasuar me vitin 2017, VShB dhe xhiroja kanë regjistruar një trend të kundërt; Kjo është veçanërisht për shkak se numri i lexuesve të mediave të shkruara ka rënë në mënyrë të qëndrueshme³⁰.

Pandemia COVID-19 ka përkeqësuar situatën tashmë të vështirë në median e shkruar, duke përshpejtuar dinamikën e rënies së shitjeve. Para fillimit të pandemisë, kishte katër gazeta të shtypura ditore në Kosovë. Me futjen e masave të para të mbylljes në vend, të gjithë ata pezulluan shtypjen e gazetave të tyre të përditshme dhe filluan informimin e publikut vetëm përmes gazetave elektronike dhe portaleve. Aktualisht, përveç një agjencie gazetareske që shtyp edicionin e saj të së Dieles, nuk ka ndonjë gazetë tjetër që botohet në Kosovë. Situata e krijuar ka bërë gjithashtu që shumë punëtorë të humbasin vendin e tyre të punën. Për ta ilustruar situatën më mirë, një nga kompanitë më të mëdha të gazetave në vend largoi nga puna mbi 20 punëtorë për një periudhë të shkurtër. Pagat e punëtorëve gjithashtu janë prekur. Në një hulumtim të kryer së fundmi, 38 nga 120 punëtorë të medias kanë deklaruar se kanë

një pagë që sillet nga 130 Euro deri në 250 Euro.³¹

Rritja e përdorimit të internetit dhe kriza pandemike kanë shtruar kohët e fundit rrugën për përhapjen e portaleve online dhe organizatave të lajmeve të bazuara në internet. Aktualisht, ka rreth dhjetë portale të mëdha të lajmeve që përcaktojnë agjendën në Kosovë, që të gjitha me vendndodhje në Prishtinë. Përveç këtyre portaleve për përcaktimin e agjendës, Kosova gjithashtu ka tre media joqeveritare (OJQ) që njihen për ofrimin e përmbajtjes cilësore, dhe disa media më të vogla dhe mediat rajonale të pakicave.

Mediat sociale si një mjet komunikimi nga përfaqësuesit politikë, është bërë shumë popullore kohët e fundit. Megjithatë kjo ka lehtësuar komunikimin me publikun, ajo ka ndikuar negativisht në punën e gazetarëve, pasi deklaratat e politikanëve të dhëna përmes mediave sociale, shpesh përdoren si justifikime për të shmangur sfidimin e tyre nga gazetarët për çështje të ndryshme me interes publik.

Mediat e shkruara në Kosovë rregullohen nga Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës (KMSHK), i cili është një organ vetërregullues. Liria e fjalës, e drejta e qytetarëve për tu informuar dhe respektimi i Kodit të Mediave të Shkruara të Kosovës, është baza mbi të cilën është themeluar dhe vepron KMSHK. Qëllimi i KMSHK-së është të mbrojë qytetarët nga keqinformimi dhe informimi i rremë nga njëra anë, dhe gazetarët nga ankesat e pabazuara nga ana tjetër. KMSHK-ja përbëhet nga përfaqësues të gazetave, portaleve të lajmeve, revistave, agjencive të lajmeve dhe blogjeve.³⁴

²⁸ASK (2020). Statistika e Kulturës 2019. URL: <https://ask.rks-gov.net/media/5679/culture-statistics2019.pdf>

²⁹FMK (2018). Raport Studimi dhe Hulumtimi për Fuqinë Punëtore të Kosovës dhe Shfrytëzimin e Kohës. URL: <https://millenniumkosovo.org/wp-content/uploads/2018/11/MCC-Kosovo-Labor-Force-and-Time-Use-Study-Final-Research-Report-1.pdf>

³⁰Përlllogaritja e Autorit është bërë duke përdorur të dhënat e ASK-së.

10.3. Radioja dhe Televizioni

Radioja dhe televizioni llogariten grup i madh brenda industrive kryesore të të drejtave të autorit, me një pjesëmarrje prej 9 për qind brenda këtij grupi të industrisë për sa i përket VShB-së. Për më tepër, Radioja dhe Televizioni kanë shënuar një rritje për sa i përket kontributit të tyre ekonomik, nga 8.5 milionë Euro në 2017 në 9.4 milionë Euro në vitin 2019. Kjo rritje pasqyrohet edhe në numrin e licencave të radios dhe televizionit të lëshuara në Kosovë. Ky sektor është gjithashtu i rëndësishëm për sa i takon punësimin, me 1,548 persona të punësuar në vitin 2019.

Korniza ligjore që ka të bëjë me krijimin, rregullimin dhe funksionimin e mediave në Kosovë është mjaft e avancuar, gjë që demonstron nga numri i lartë i shërbyesve të mediave audio dhe audiovizive të licencuara në Kosovë.

Producentët dhe transmetuesit e programeve audiovizive janë të detyruar, në përputhje me Ligjin për të Drejtat e autorit dhe rregulloret përkatëse të KPM-së, të respektojnë në mënyrë rigorozë të drejtat e autorit gjatë prodhimit të programeve të tyre, si dhe gjatë procesit të transmetimit të programeve të huaja.

Për të ushtruar veprimtarinë në fushën e shërbimeve të mediave audiovizive në Kosovë, kërkohet që të merret licencë transmetimi nga Komisioni i Pavarur për Media (KPM). Ky organ rregullon të drejtat e transmetimit, licencën transmetuesit publik dhe privat (bën përcaktimin e detyrimeve dhe përgjegjësisë të individëve dhe subjekteve që ofrojnë shërbime mediatike audio dhe audiovizive), vendos dhe zbaton politikën e transmetimit, dhe gjithashtu ka kompetencë të tjera në përputhje me Ligjin Nr. 04 / L-44. Është përgjegjësi e KPM-së të promovojë dhe mirëmbajë një sistem të drejtë dhe të hapur për licencimin dhe rregullimin e shërbimeve mediatike audiovizive dhe të bëjë menaxhimin e spektrit të frekuencës së transmetimit në përputhje me standardet më të mira ndërkombëtare.

Kosova ka një numër të lartë të të licencuarve për ofrimin e shërbimeve mediatike audiovizive:

- 20 ofrues të kanaleve televizive
- 41 operatorë të shpërndarjes së kanaleve TV & Radio
- 89 ofrues të kanaleve të radios

Të gjitha televizionet rajonale dhe lokale së bashku, mbulojnë 68,14 për qind të territorit të Republikës dhe 80 për qind të popullsisë. Televizioni mbetet burimi më i rëndësishëm i informacionit për qytetarët e Kosovës sipas KPM-së. Kosova është e ndarë në 5 rajone transmetuese, Prishtina, Peja, Prizreni, Mitrovica dhe Gjlani. Megjithatë, tregu mediatik dominohet nga stacionet televizive që ndodhen në Prishtinë, të cilat transmetojnë në të gjithë vendin.

Licencat e transmetimit dhe rinovimi i tyre merren për një periudhë shtatëvjeçare për transmetimet në radio, ndërsa për shërbyesit e mediave audiovizive dhe për operatorët e rrjetit për ofrimin e përmbajtjes mediatike audiovizive, periudha maksimale është dhjetë vjet. Licencat e lëshuara nuk mund të përdoren dhe as të transferohen pa autorizimin paraprak dhe pa miratimin paraprak me shkrim nga ana e KPM-së.

³¹Asociacioni i Gazetarëve të Kosovës (2020). Ndikimi i Pandemisë Covid – 19 në Gjendjen Ekonomike të Gazetarëve, Kameramanëve dhe Fotoreporterëve. URL: <http://agk-ks.org/wp-content/uploads/2020/10/THE-IMPACT-OF-COVID-19-PAN-DEMIC-ON-THE-ECONOMIC-SITUATION-OF-JOURNALISTS-CAMERAMEN-AND-PHOTOJOURNALISTS.pdf>

³²Hoxha. A (2020). Peizazhi i Mediave në Kosovë: Ndikimet e Urrejtjes dhe të Propagandës. <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2020/10/Resilience-research-publication-I-KOS-ENG.pdf>

³³Ibid.

³⁴Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës (KMSHK). URL: <https://presscouncil-ks.org/?lang=en>

TV kanali

Kanalet televizive

Nga 20 televizione që ofrojnë shërbime mediatike të transmetimit tokësor, të licencuara nga KPM, tre i përkasin kategorisë së mbulimit kombëtar, dhjetë kategorisë së mbulimit rajonal dhe shtatë atij lokal. Kanalet me mbulim kombëtar tokësor janë Radio Televizioni i Kosovës (RTK1), si transmetuesi i vetëm publik, si dhe TV21 dhe Kohavizion (KTV), të licencuara si kanale televizive private komerciale.

Të tre televizionet me mbulim kombëtar transmetojnë gjithashtu përmes rrjetit kabllor dhe përmes satelitit. Rrjeti Tokësor i Transmetimit të Kosovës (RTTK) kryen shërbime transmetimi për nevojat e tre televizioneve kombëtare (RTK1, TV21 dhe KTV) dhe katër radiostacioneve kombëtare. Transmetuesit e tjerë privat komercial me mbulim tokësor rajonal dhe lokal, operojnë duke përdorur faqet / rrjetet private të transmetimit. Përkundër faktit se një numër i konsiderueshëm i kanaleve televizive operojnë në rrjetin analog tokësor, në Kosovë janë disa zona të cilat nuk kanë qasje në sinjale televizive. Problemi më i madh mbetet pamundësia për të përdorur stacionin transmetues televiziv të Majën e Goleshit, një nga pikat kryesore për transmetim në Republikën e Kosovës. Pjesa e epërme e kësaj pike të transmetimit, e cila qëndron në 1019 metra mbi nivelin e detit, përdoret vetëm për qëllime ushtarake nga forcat e KFOR-it, ndërsa pjesa e poshtme, e cila qëndron në 969 metra mbi nivelin e detit, lejohet të përdoret vetëm për transmetim në FM për katër transmetuesit me mbulim kombëtar. Nëse stacionet televizive do të transmetonin nga pjesa e epërme e Majës Golesh, mbulimi i territorit do të shkonte deri në 90 për qind.

Nga 20 shërbime mediatike audiovizive, 13 kanale televizive transmetojnë në gjuhën shqipe, pesë kanale televizive në gjuhën serbe dhe një në gjuhën turke. Transmetuesit publik ofrojnë rreth 15 për qind të programeve të tyre në gjuhët e pakicave në Kosovë.³⁸

Radio Kanalet

Në Kosovë, katër radio stacione operojnë me mbulim tokësor kombëtar, nga të cilat dy janë transmetues publik (Radio Kosova 1 dhe Radio Kosova 2), ndërsa dy janë radiostacione private (Radio 21 dhe Radio Dukagjini). Janë 85 radiostacione në nivel lokal dhe rajonal, që transmetojnë nga rrjetet e tyre, ndërsa mbi gjysma e radiostacioneve transmetojnë në gjuhën shqipe, një e katërta në gjuhën serbe, dhe pjesa tjetër në gjuhën boshnjake, turke, gorane dhe rome, përfshirë radiostacionet multi-etnike.

³⁵Komisioni i Pavarur për Media (2021). Licencimi dhe Procedurat. URL: <https://www.kpm-ks.org/en/telicencuarit/305/licencimi/305>

³⁶Komisioni i Pavarur për Media (2021). Adresari i shërbyesve të mediave audiovizive: Transmetimi Tokësor. URL: https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Te%20Licencuarit/Adresari_sherbimet%20mediale%20audio%20dhe%20audiovizuale_Transmetim%20Toksor_Shqip_%20%20Janar%202021.xlsx

³⁷Komisioni i Pavarur për Media (2021). Adresari i operatorëve të shpërndarjes. URL: https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Te%20Licencuarit/ADRESARI%20I%20OPERATOR%C3%8BVE%20T%C3%8B%20SHP%C3%8BRN-DARJES_Janar%202021.xlsx

Shpërndarja e përmbajtjes së programit në sistemet kabllore

Shpërndarja e shërbimeve të mediave audiovizive përmes sistemeve kabllore, ka shënuar një rritje të shpejtë në vitet e fundit, dhe ka rritur larminë e programeve dhe kanaleve në Kosovë. Operatorët kabllorë janë të licencuar në Kosovë që nga viti 2007. Operatorët kabllorë janë të detyruar të transmetojnë në rrjetet e tyre RTK 1 dhe RTK 2 pa pagesë; ndërsa RTK 1 obligohet t'u ofrojë operatorëve kabllorë të njëjtin program që ai transmeton në rrjetin tokësor. Operatorët kabllorë duhet të zbatojnë rregullin "must-carry" gjithashtu për të gjitha stacionet televizive lokale / rajonale, mbi bazën e zonës së tyre të mbulimit.

Në mesin e 41 operatorëve të shpërndarjes, janë 27 operatorë kabllorë të licencuar, shtatë operatorë të IPTV-së, gjashtë operatorë OTT dhe një operator televiziv satelitor. Operatorët e vetëm kabllorë me mbulim kombëtar janë "IPKO Telecommunications" dhe "KUJ-TESA Net".

Përveç licencimit të operatorëve të shpërndarjes, KPM ka licencuar 54 ofrues të shërbimeve programore (PSP), që shpërndajnë programet e tyre televizive përmes operatorëve kabllorë. Në mungesë të frekuencave për licenca televizive, Kosova që nga viti 2007 ka themeluar bazën ligjore për licencimin e ofruesve të shërbimeve programore, të cilët ishin licencuar individualisht. Ofruesit e shërbimeve programore nuk janë të përfshirë në rregullin "must-carry" dhe ata duhet të sigurohen që ta kenë një kanal te operatori kabllor, përpara se të marrin licencën nga KPM-ja.

Pas kalimit në transmetimin digjital në Kosovë, licencat e reja për transmetim digjital tokësor do të lëshohen në përputhje me procedurat e përcaktuara me kornizën ligjore, bazuar në analizën e nevojave të qytetarëve dhe grupeve shoqërore, lidhur me përmbajtjen mediale, dhe gjithashtu bazuar në analizën e tregut dhe vlerësimin e ndikimit të ofruesve të rinj në tregun mediatik.

KPM-ja obligohet të garantojë konkurrencën e lirë në tregun publik të shërbimeve mediatike audiovizive. Për më shumë, për të nxitur prodhimin e programeve, KPM-ja do të inicioi krijimin e një fondi për të stimuluar prodhimin e një spektri të gjerë të programeve të ndryshme. Ky fond do të jetë i hapur për të gjithë ofruesit e përmbajtjes programore dhe për prodhuesit e pavarur. Subvencionimi do të realizohet përmes një procesi konkurrues publik. Kjo është paraparë si pjesë e Strategjisë së Kosovës për Kalim në Transmetimet Digjitale Tokësore, të miratuar në vitin 2019.³⁹

³⁹Komisioni i Pavarur për Media (2019). Raporti vjetor. URL <https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Publikime/Raporti%20Vjetor%202019%20KPM.pdf>

10.4. Softuerët dhe bazat e të dhënave

Softuerët dhe bazat e të dhënave janë e dyta për nga madhësia brenda industrive kryesore të të drejtave të autorit, duke kontribuar kështu me 24.7 për qind në VShB në vitin 2019. Kjo industri ka pasur një trend pozitiv gjatë periudhës 2017–2019, duke shënuar një rritje prej rreth 28 për qind në VShB (nga 20 milionë Euro në vitin 2017 në 26 milionë Euro në vitin 2019). Më të rëndësishmet, për sa i përket VShB-së së krijuar, ishin krijimet dhe lansimet e softuerëve, që në vitin 2019 llogariteshin rreth 10 milionë Euro, duke shënuar një rritje prej rreth 54 për qind në VShB nga viti 2017 në vitin 2019. Kjo më pastaj u pasua nga aktivitetet e tjera të teknologjisë së informacionit dhe aktivitetet shërbyese kompjuterike me rreth 8 milionë Euro, aktivitetet këshilluese kompjuterike me 2.7 milionë Euro, dhe aktivitetet e programimit kompjuterik me 2.4 milionë Euro. Procesimi i të dhënave kishte një rritje të jashtëzakonshme, me rreth 204 për qind për sa i përket VShB-së, gjatë periudhës 2017–2019. Publikimi i lojërave kompjuterike përbën kontributin më të ulët në VShB, dhe kjo kategori gjithashtu kishte rënë me 75 për qind gjatë periudhës 2017–2019.⁴⁰

Industria e softuerëve dhe bazave të të dhënave, për sa i përket vëllimit të xhiros, është karakterizuar nga një rritje e vazhdueshme me rreth 27 për qind (nga 74 milionë Euro në 2017 në 94 milionë Euro në 2019). Numri i përgjithshëm i ndërmarrjeve aktive në 2019 ishte 511, krahasuar me 325 sa ishin në vitin 2017. Publikimi i softuerëve ka xhiron e dytë më të lartë dhe llogaritej të kishte një ngritje prej 56 për qind (nga 14.8 milionë Euro në 23.3 milionë Euro). Xhiroja e ueb-portaleve u dyfishua nga 2.9 milionë euro në 2017 në 4.8 milionë Euro në vitin 2019.⁴¹

Numri i personave të punësuar në këtë industri ishte 1,436 persona, të punësuar në vitin 2019. Tregu i punës në përgjithësi karakterizohet nga mungesa e fuqisë punëtore të kualifikuar, si për nga numri ashtu edhe për nga cilësia. Një raport i fundit i hartuar nga STIKK (Shoqata e Teknologjisë së Informacionit dhe të Komunikimit të Kosovës) për ofertën dhe kërkesën e fuqisë punëtore në sektorin e TIK-ut në Kosovë, theksonte se bizneset e TIK-ut nuk janë të kënaqura me cilësinë e të punësuarve që kanë diplomuar në institucionet e arsimit të lartë në Kosovë, pasi që atyre iu mungojnë shumica e aftësive kyçe që janë shumë të nevojshme në industri. Sipas raportit, një sistem i pazhvilluar i këshillimit dhe udhëzimit për karrierë po i kontribuon këtij problemi. Zgjedhja e karrierës bëhet kryesisht bazuar në këshillat e dhëna nga miqtë dhe prindërit. Gjithashtu, personat e interesuar për të përfituar aftësi në ekonominë digjitale, nuk kanë mekanizma të përcaktuar mirë për të kuptuar fushën e punësimit në ekonominë digjitale, dhe se si të fitojnë aftësi të kërkuara nga institucione të certifikuar dhe me reputacion.⁴³

Ky fakt mbështetet gjithashtu nga një raport hulumtues mbi kërkesën dhe nevojat e bizneseve kosovare të TI-së në përputhje me trendet globale të TI-së, të kryer si pjesë e projektit “Mbështetje e BE-së për konkurrencën e sektorit të TIK-ut në Kosovë”, ku 87 për qind e të anketuarve kanë thënë se zhvillimi i softuerit ishte aftësia digjitale më e vështirë për t'u gjetur. Sipas studimit, kjo është për shkak të ekspertizës së kufizuar lokale, ndërsa kostoja ishte faktori i dytë. Programet më të kërkuara për zhvillimin/krijimin e softuerëve përfshijnë: Java dhe Java programming (69 për qind); Java scripting (64 për qind); PHP (56 për qind), HTML (53 për qind) dhe Python (53 për qind).⁴⁴

³⁹Komisioni i Pavarur për Media (2019). Strategjia për Kalimin në Transmetimet Digjitale Tokësore në Republikën e Kosovës. URL: https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Strategjia%20p%C3%ABr%20kalim%20n%C3%AB%20transmetim%20digjital%20tok%C3%ABsor_%20dhjetor%202019.pdf

⁴⁰Përlllogaritja e autorit është bërë duke përdorur të dhënat e ASK-së.

⁴¹Ibid.

⁴²Ibid.

Punonjësit më të paguar janë zhvilluesit e bazës së të dhënave, me një pagë mesatare neto prej 571 Euro, pasuar nga Menaxherët (532 Euro), Zhvilluesit e Uebit (488 Euro), Zhvilluesit e Softuerit (444 Euro), Menaxherët e Projektit (435 Euro) dhe Inxhinierët e Rrjetit (441 Euro).⁴⁵

Strategjia Kombëtare e Teknologjisë së Informacionit e Kosovës është dokumenti kryesor i sektorit të TIK-ut, qëllimi i të cilit është të përpunojë një strategji specifike për promovimin e zhvillimit të industrisë së TI-së në Kosovë, në mënyrë që të promovojë transformimin digjital dhe të mbështesë Kosovën që të ketë një ekonomi të bazuar në dije. Fokusi i kësaj strategjie është në Shërbimet Softuerike dhe TI-së. Për sa i takon zhvillimit të softuerëve, strategjia në mënyrë decisive thekson se ekziston një potencial i madh në industrinë e zhvillimit të softuerëve. Megjithatë, ekziston një nivel i ulët specializimi dhe diferencimi për sa i përket teknologjive, industrive të synuara (specializimit vertikal) dhe fushave specifike funksionale (specializimit horizontal). Korniza rregulluese e mëposhtme i ka paraprirë Strategjisë Kombëtare të TI-së në Kosovë:

- Ligji Nr. 2002/7 për Telekomunikacionin, i miratuar më 8 maj 2003;
- Ligji Nr. 04 / L-094 për Shërbimet e Shoqërisë Informatike, i miratuar më 15 mars 2012;
- Ligji Nr. 02 / L-28 për Procedurën Administrative, i miratuar më 22 korrik 2005;
- Ligji Nr. 04 / L-065 për të Drejtat e Autorit dhe të Drejtat e Përafërta, i miratuar më 21 tetor 2011;
- Ligji Nr. 04 / L-135 për Veprimtari Kërkimore-Shkencore, i miratuar më 28 mars 2013;
- Ligji Nr. 03 / L-172 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, i miratuar më 29 prill 2010;
- Ligji Nr. 03 / L-166 për Parandalimin dhe Luftimin e Krimit Kibernetik, i miratuar më 10 qershor 2010;
- Ligji Nr. 03 / L-173 për Shërbime Postare, i miratuar më 15 prill 2020;
- Ligji nr. 04 / L-109 për Komunikimet Elektronike, i miratuar më 12 tetor 2012.

Duhet theksuar se në Kosovë detyrim zbatimi/parandalimi i piraterisë së softuerëve ka qenë shumë i lartë, i cili gjithashtu konsiderohet të jetë më i larti në rajon. Kjo për faktin se pjesa më e madhe e tregut të softuerëve në Kosovë përbëhet nga shitës ndërkombëtar, ndërsa përdoruesit kryesorë janë qeveria dhe klientët e tjerë që qëndrojnë mirë në aspektin ekonomik.

Studime, hulumtime dhe analiza të ndryshme kërkimore sugjerojnë që sektori i TIK vepron si faktori kryesor në promovimin e rritjes, inovacionit dhe konkurrencës në ekonominë e Kosovës. Ai shihet si një sektor tërheqës për rritjen ekonomike, promovimin e eksportit dhe krijimin e vendeve të punës për të rinjtë. Ky sektor në përgjithësi po rritet, njësoj si dhe kërkesa për shërbime të TIK-së, si në sektorin publik ashtu edhe në atë privat. Përkundër faktit se ka disa burime me të dhëna dhe matje të azhurnuara për sektorin e TIK-ut në Kosovë, këto të dhëna ende janë jo të plota, prandaj është e vështirë të përcaktohet një pamje e qartë e performancës së sektorit të TIK-ut. Prapëseprapë, potenciali i rritjes së kësaj industrie kufizohet shumë nga një numër pengesash, të tilla si: ndërmarrjet e vogla (struktura e NVM-ve); tregu i brendshëm i vogël dhe i pazhvilluar; mungesa e eksportit dhe aftësive për marketing ndërkombëtar; mungesa e markës tregtare të njohur dhe lidhjeve ndërkombëtare; mungesa e strukturave dhe programeve të përshtatshme mbështetëse; dhe ikja e trurit.

⁴³STIKK, Shoqata e Teknologjisë së Informacionit dhe të Komunikimit të Kosovës (2013). Analiza e Tregut të TIK-ut në Kosovë. URL: http://helvetas-ks.org/eye/file/repository/stikk_market_analysis_eng.pdf

⁴⁴Mbështetje e BE-së për konkurrencën e sektorit të TIK-ut në Kosovë (2020). Raport studimor për kërkesën dhe nevojat e bizneseve kosovare të TI-së në përputhje me trendet globale të TI-së. URL: https://ictkosovo.eu/wp-content/uploads/2020/05/Survey-Infographic-18.05_FINAL-1.pdf

⁵⁴STIKK, Shoqata e Teknologjisë së Informacionit dhe të Komunikimit të Kosovës (2013). Analizë e Hendekut të Aftësive të TIK. URL: http://helvetas-ks.org/eye/file/repository/stikk_skills_gap_eng.pdf

10.5. Organizatat e Menaxhimit Kolektiv

Në korrik të vitit 2012, Zyra për të drejtat e autorit dhe të drejtat e përafërta, që vepron në kuadër të Ministrisë së Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS), ka lëshuar licenca për dy organizata të menaxhimit kolektiv (OMK), të themeluara në Kosovë: VAPIK – në fushën e audiovizuale – dhe APIK – në fushën e muzikës. Siç përcaktohet nga ligji në fuqi, këto dy OMK kanë status të OJQ-së (jo për përfitim) dhe veprojnë në emër të bartësve të të drejtave.

APIK

Shoqata e Autorëve, Producentëve dhe Interpretuesve të Kosovës (APIK) ishte organizata e parë e menaxhimit kolektiv të të drejtave të autorit e themeluar në 2011. Është licencuar nga Zyra e Kosovës për të Drejtat e Autorit dhe operon nën Ministrinë e Kulturës, Rinisë dhe Sporteve. Qëllimi i Shoqatës është të merret me menaxhimin kolektiv të veprave muzikore, duke përfshirë mbledhjen e pagesave të familjes mbretërore nga përdoruesit e veprave të mbrojtura nga të drejtat e autorit dhe shpërndarjen e pronarët e të drejtave të autorit. Shoqata është krijuar me qëllim që të mbështesë luftën kundër shkeljes së të drejtave të autorit dhe piraterisë. APIK ka mbi 500 anëtarë, megjithatë regjistri nuk është i plotë, pasi që çdo gjeneratë prodhon autorët e vet, prandaj regjistri duhet të monitorohet vazhdimisht. Megjithatë, për shkak të pandemisë, nuk ka pasur asnjë anëtarësim të ri, APIK pret që sapo të përmirësohet situata, procesi i anëtarësimeve të reja do të vazhdojë.

APIK ka arritur marrëveshje për tarifën me përdoruesit e muzikës (radio dhe televizione). Ajo po mbledh dhe shpërndan honorare për anëtarët e saj. Sidoqoftë, organizata po përballet me vështirësi në mbledhjen e tarifave, pasi disa stacione radiotelevizive kanë hezitur të paga-

jnë, pavarësisht nga fakti që marrëveshjet ndërmjet dy palëve janë nënshkruar për të respektuar autorësinë dhe detyrimet financiare. Në raste të tilla APIK ka ngritur padi në lidhje me shkeljet e marrëveshjeve përkatëse. Sipas APIK, sektori i mikpritjes është një tjetër komunitet i rëndësishëm për mbledhjen e kontributeve. Deri në fund të vitit 2019, APIK ka kontaktuar Odën Ekonomike të Kosovës (OEK) për të mbledhur informacione mbi numrin e subjekteve që veprojnë në këtë sektor (kafenetë, sallat e koncerteve, diskotekat) që shpërndajnë materiale të mbrojtura. Për më tepër, APIK ka identifikuar përfaqësuesit e sektorit në mënyrë që të nënshkruajnë një kontratë kolektive për ekzekutimin e detyrimeve ndaj APIK-ut. Diskutimet me Shoqatën e Hoteleve u planifikuan në fillim të shkurtit 2020, megjithatë, për shkak se sektori është goditur më rëndë nga pandemia, procesi është pezulluar përkohësisht. APIK ka një dokument rregullues për shpërndarjen e cili është hartuar me ndihmën e ekspertizës së BE-së, bazuar në rekomandimet dhe zhvillimet më të fundit në fushën e të drejtave të autorit.

Fusha të tjera për menaxhim kolektiv të të drejtave të autorit dhe të drejtave të përafërta aktualisht janë konsideruar nga grupe të ndryshme të mbajtësve të të drejtave. APIK është në proces të nënshkrimit të marrëveshjes së parë me OMK-në në Spanjë.

Një nga çështjet kryesore me të cilat haset APIK është mungesa e burimeve njerëzore, e ndjekur nga çështje të tjera si legjislativë, organizative dhe lufta kundër piraterisë. Prandaj, përparësitë e shoqatës janë të përqendrohen në rritjen e burimeve të saj njerëzore, mbledhjen e honorarëve dhe marrëveshjet me OMK-të tjera.

⁴⁶Ibid

⁴⁷Instituti për Ekonomi të Tregut të Lirë (2020). Analizë Gjithëpërfshirëse e Sektorit të TIK-ut në Kosovë. URL: <https://ietl-oek.com/wp-content/uploads/2020/03/Report-Comprehensive-Analysis-of-ICT-Sector-in-Kosovo.pdf>

VAPIK

VAPIK përfaqëson autorë, prodhues dhe interpretues të Kosovës. Kohët e fundit, kjo organizatë, në marrëveshje me APIK, ka marrë përsipër menaxhimin e të drejtave të veçanta të kompensimit reprografik. Megjithëse kanë kaluar më shumë se tetë vjet nga themelimi i tij, VAPIK ende po përpiqet të funksionojë si duhet, kryesisht për shkak të çështjeve që lidhen me caktimin e tarifave për mbajtësit e të drejtave.

Që nga marrja e licencës, VAPIK ka hyrë në një proces të gjatë negociatash me operatorët kabllorë për të arritur një marrëveshje mbi tarifën. Prosesi i negociatave shkoi shumë ngadalë, dhe në fund, asnjë marrëveshje nuk u arrit, edhe pse një fazë ndërmjetësimi u provua gjithashtu në ndërkohë. Duke pasur parasysh kontekstin, Qeveria e Kosovës, veçanërisht MKRS, vendosi të themelojë një komision ndërinstitucional për të propozuar një tarifë, duke marrë parasysh interesat e të dy palëve. Propozimi i Komisionit u paraqit në Qeverinë e Kosovës dhe u miratua unanimisht në 19 Tetor 2020. Sidoqoftë, zbatimi i tij është prekur nga pandemia Covid-19.

Ndërkohë, VAPIK arriti të bënte marrëveshje me disa OMK tjera në rajon dhe më gjerë. Për më tepër, ajo ka krijuar të gjithë infrastrukturën e nevojshme për mbledhjen e tarifave. Puna e kryer nga VAPIK deri tani ka qenë e kryer në baza vullnetare.

Përfundimet dhe rekomandimet

Ky studim i parë mbi industrinë e të drejtave të autorit në Kosovë vlerëson kontributin e tyre në ekonominë kombëtare nga 2017 në 2019, bazuar në metodologjinë standarde të OBPI-së. Kontributi vlerësohet në terma të BPV / BVSH, punësimit dhe tregtisë së jashtme. Llogaritjet e paraqitura në këtë studim mund të shërbejnë si bazë për një strategji gjithëpërfshirëse të zhvillimit të industrive kreative dhe mund t'u mundësojnë politikëbërësve të ankorojnë ndërhyrjet e tyre mbi provat që janë paraqitur.

Rezultatet tregojnë se industrinë e të drejtave të autorit japin një kontribut të rëndësishëm në ekonominë kombëtare të vendit. Në vitin 2019, ata kontribuan 5.2 për qind në punësim, 2.35 për qind e BPV, 8.4 për qind e eksporteve dhe 6 për qind e importeve në vend.

Industrinë e të drejtave të autorit në Kosovë kanë të punësuar 18,919 persona (5.21 për qind të punësimit total në 2019). Kjo i bën ata sektorin e nëntë më të madh të punësimit, duke gjeneruar më shumë vende pune sesa TIK, transporti, shërbime financiare dhe sigurimesh, aktivitete të pasurive të patundshme dhe është e barabartë me bujqësinë. Punësimi kreativ është zhvilluar me një ritëm shumë më të shpejtë se mesatarja kombëtare, duke arritur një rritje mbresëlënëse prej 26 për qind gjatë periudhës dhe duke sugjeruar që investimet në industrinë kreative ka të ngjarë të gjenerojnë kthim më të lartë në drejtim të gjenerimit të punësimit, e cila është një politikë kryesore dhe sociale objektivi i vendit.

Shumica e profesioneve kreative janë në industrinë botuese (shtypi dhe letërsia), artet pamore dhe grafike, radio dhe televizion, softuer, baza të të dhënave dhe lojëra video dhe muzikë.

Krijimi i vlerës në industrinë e të drejtave të autorit ishte i qëndrueshëm gjatë gjithë periudhës - 2.91 për qind e BVSH (2.35 për

qind e BPV) në 2019. Ndërsa prodhimi absolut dhe BVSH i sektorit u rritën në terma absolut, rritja e tij ishte më e ngadaltë se mesatarja kombëtare, duke lënë hapësirë për përmirësim. Pjesa relative e industrive të të drejtave të autorit në gjenerimin e vlerës ishte gjithashtu më e ulët në krahasim me vendet në rajon.

Industrinë e të drejtave të autorit ishin zona e njëmbëdhjetë më e madhe në ekonominë e vendit, duke kontribuar më shumë sesa minierat dhe guroret, TIK, akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit ushqimor. Industrinë udhëheqëse kryesore të të drejtave të autorit në këtë tregues janë shtypi dhe literatura, softueri, bazat e të dhënave dhe lojërat kompjuterike, reklamata, radio dhe TV, artet pamore dhe grafike, muzika dhe filmi. Nxitësit për sa i përket zhvillimit dinamik në këtë fushë ishin softueri, bazat e të dhënave dhe lojërat kompjuterike, të cilat u rritën me mbi 18 për qind gjatë periudhës.

Indeksi i produktivitetit të punës ka treguar se industrinë e të drejtave të autorit kanë kryer në mënyrë të barabartë edhe në sektorin e TIK-ut, mposhtë sektorë të tillë si arsimi, kujdesi shëndetësor dhe strehim. Produktiviteti më i lartë i punës u regjistrua në arkitekturë, inxhinieri dhe rievim; e ndjekur nga prodhime filmike dhe video. Megjithëse grupi më i madh i IDA-ve është grupi kryesor, ajo është më pak efektive në aspektin e produktivitetit të punës. Për këtë arsye, masat e politikës që synojnë IDA-të kryesore duhet të synojë të nxitjen e efikasitetit, ose duke rritur në vendin e parë vlerën e shtuar ose duke optimizuar punësimin në to.

Industrinë e të drejtave të autorit janë një komponent i rëndësishëm i tregtisë së jashtme të Kosovës. Kontributi i tyre në totalin e eksporteve u rrit nga 6.5 për qind në vitin 2017 në 8.4 për qind në 2019, dhe kontributi i totalit të importeve u rrit nga 4.7 për qind në 6 për qind gjatë të njëjtës periudhë raportuese. Pjesa e kontributit i industrive të

të drejtave të autorit në totalin e eksporteve të huaja në shërbime u rrit nga 8 deri në 10 për qind, ndërsa pjesa industrive të të drejtave të autorit në importin e shërbimeve ka qenë 20 për qind në 2019. Tregtia në shërbimet e të drejtave të autorit ka pasur një bilanc pozitiv dhe vazhdon të rritet. Shërbimet e eksportit më të madh ishin shërbimet e biznesit. Kjo tregon një konkurrencë në rritje të shërbimeve të të drejtave të autorit nga Kosova dhe një rënie të konkurrencës së mallrave të të drejtave të autorit.

Në kontekstin rajonal punësimi në industrinë e të drejtave të autorit në Kosovë ishte më i lartë se në shumë vende të rajonit, të tilla si Kroacia, Bullgaria, Serbia dhe Sllovenia. Ndërkohë kontributi në BPV dhe BVSH mbeti më i ulët se shumica e vendeve në rajon. Vlera dhe gjenerimi i punësimit nga industrinë e të drejtave të autorit shfaqën një model të ngjashëm me rajonin, ku industrinë kryesore të të drejtave të autorit qëndronin mbi 63.4 për qind e vlerës së shtuar dhe 80.4 për qind e punësimit, e cila është pjesa më e lartë në rajon. Ky përqendrim i lartë në industrinë kryesore të të drejtave të autorit sugjeron që duhet të bëhen përpjekje për të diversifikuar kontributin për sektorë jo-thelbësorë mbi bazën e një analize të thelluar të problemeve dhe sfidave sektoriale.

Analiza tregoi se performanca e industrive të të drejtave të autorit për sa i përket kontributit ndaj BPV-së ka lidhje pozitive me tregues të tillë si investimet e huaja direkte, BPV-ja për kokë banori, liria e korrupsionit dhe kushtet e favorshme për të bërit biznes. Kjo sugjeron që investimet në përmirësimin e performancës së sektorit kreativ do të japin rezultate pozitive në drejtim të arritjes së objektivave strategjike të vendit për të tërhequr IHD-në dhe për të përmirësuar standardin e jetesës së popullsisë.

Ekipi hulumtues ka aplikuar një qasje të kujdesshme dhe konservatore ndaj matjes dhe ka përdorur supozime të moderuara.

Prandaj, shifrat e kontributeve ekonomike të paraqitura në këtë studim kanë më shumë të ngjarë të nënvlerësojnë madhësinë e kontributit të industrive të të drejtave të autorit në ekonomi.

Megjithëse industrinë e të drejtave të autorit japin një kontribut të rëndësishëm në ekonomi, sektori përballlet me sfida që kufizojnë rritjen. Ndër ato sfida mund të theksohen:

- Nevoja për të zhvilluar më tej kornizën ligjore dhe rregullore që mbështet funksionimin e sektorit kreativ. Përafrimi i legjisllacionit me *acquis communautaire*, traktatet e OBPI-së dhe normat dhe rregulloret e OBT-së do të hapin presionin për funksionimin e qetë të tregjeve kreative dhe përafrimin e tyre me rregullat e tregut global. Sfida kryesore në këtë drejtim është zbatimi efektiv i legjisllacionit, i cili do të përcaktojë nëse sektori zhvillohet në mënyrë të qëndrueshme apo jo;
- Niveli relativisht i ulët i të kuptuarit të industrive të të drejtave të autorit në shoqëri është një sfidë për nisjen e më shumë produkteve të bazuara të të drejtave të autorit, modele të biznesit dhe shërbime, që mund të gjenerojë rritje dhe të ardhura. Studimi fillestar mbi ndërgjegjësimin për DPI-të në Kosovë, i kryer në dhjetor 2020 zbulon se vetëm 50 për qind e njerëzve kanë një kuptim të mirë të pronës intelektuale.^[1] Kjo sugjeron një klimë në të cilën është sfiduese mbledhja e shpërblimit për të drejtat e autorit dhe promovimi i alternativave ligjore;
- Infrastruktura që mbështet industrinë krijuese nuk është plotësisht e vendosur dhe ende nuk mundëson menaxhim efikas të të drejtave, mbledhje dhe shpërndarje të honorarëve ndërmjet mbajtësve të të drejtave. Infrastruktura në kuptimin e gjerë përfshin kornizën legjisllative, praktikën e tregut dhe funksionimin e institucioneve. Shumë prej

elementeve të infrastrukturës adresohen në një mënyrë jo koherente dhe nuk konsiderohen në një mënyrë holistike. Meqenëse menaxhimi i të drejtave futet për herë të parë në disa fusha, kjo krijon vështirësi shtesë në bindjen e përdoruesve në nevojën e miratimit dhe ndjekjes së standardeve ndërkom-bëtare në këtë fushë;

- Sistemi statistikor në Kosovë është ende në zhvillim e sipër dhe nuk lejon të kapet lehtë kontributi i sektorit kreativ me një nivel të mirë të vogël. Ende i mungon raportimi në nivelin e kërkuar me katër shifra, ende nuk ka tabela të rezultateve të të hyrave, nuk ekziston asnjë pajtueshmëri në BVSH, të dhënat e punësimit dhe tregtisë. Mungesa e të dhënave të ndara kërkon zbatimin e vlerësimeve dhe gjykimeve të ekspertëve të cilat mund të kenë ndikim në saktësinë e të dhënave. Mungesa e kapacitetit statistikor paraqet një sfida për studimet e ardhshme dhe për aftësinë e tyre për të prodhuar grupe të të dhënave të besueshme;
- Niveli i lartë i informalitetit në ekonomi nuk lejon kapjen e të gjitha aktiviteteve përkatëse ekonomike, të cilat janë pjesë e sektorit kreativ. Krijimi i stimujve në këtë drejtim do të përmirësojë mundësitë për kapjen e rezultateve krijuese në ekonomi. Kjo çështje duhet të adresohet në nivelin e politikave.

Rekomandimet:

1. Zhvillimi i mbështetjes dhe promovimit të industrive të të drejtave të autorit në vend është një zgjedhje strategjike. Ajo është e lidhur me zhvillimin e një ekonomie, e cila bazohet në kreativitet dhe inovacion si faktorë dinamik të rritjes. Nëse vendi dëshiron të ndjekë atë rrugë, e cila është zgjedhja e preferuar në shumë ekonomi evropiane, ai duhet të trajtojë sektorin kreativ në terma strategjik dhe ta mbështesë atë me politikat dhe strategjitë përkatëse. Duke pasur

parasysh efektet e shumta të të drejtave të autorit në ekonomi, industrinë kreative duhet të përfshihen në politikën ekonomike të Qeverisë, politikën e saj për tërheqjen e IHD-ve, mbështetjen e NVM-ve, promovimin e kulturës dhe art-simit.

2. Bërësit e politikave duhet të marrin informacion dhe trajnim mbi industrinë kreative në mënyrë që ata të mund të promovojnë në mënyrë efektive një politikë në këtë drejtim. Në përgjithësi, ngritjen e vetëdijesimit e publikut për të drejtat e autorit dhe rolin e saj në procesin kreativ dhe për zhvillimin social, ekonomik dhe kulturor duhet të ndiqet në mënyrë më aktive për të siguruar një nivel të lartë të pranimin të drejtave të autorit në shoqëri. Zhvillimi i një moduli të trajnimit dhe produkteve të informacionit në këtë drejtim, duke u bazuar në gjetjet e këtij studimi, duhet të merren parasysh.
3. Industrinë kreative kanë një potencial të rëndësishëm për gjenerimin e punësimit në Kosovë. Përkundër pjesës së tyre të punësimit kombëtar dhe veçanërisht të dinamikës, ata duhet të konsiderohen seriozisht në strategjinë e qeverisë për trajtimin e papunësisë dhe rritjen e tregut të punës në vend. Në të njëjtën kohë, një analizë e thellë e nevojave dhe sfidave, qasja në financa dhe pengesat për funksionimin e duhur të ndërmarrjeve kreative mund të tregojnë një sërë masash për të përmirësuar situatën në këtë fushë.
4. Studimi ka identifikuar nxitësit aktual të ekonomisë kreative të Kosovës. Industrinë me performancë më të mirë si botimi, softueri, bazat e të dhënave dhe video lojërat, artet pamore dhe grafike, radioja dhe televizioni, muzika, filmi dhe shërbimet e biznesit duhet të mbështeten përmes politikave të përshtatshme dhe skemave stimuluuese. Në të njëjtën kohë, industrinë që kanë nën performancë duhet të analizojnë në thellësi sfidat dhe të paraqesin një

plan veprimi për përmirësimin e performancës së tyre. Duhet të inkurajohet partneriteti ndërkombëtar në këtë drejtim.

5. Infrastruktura e industrive kreative duhet të forcohet. Kjo përfshin mbështetjen e funksionimit të organizatave të menaxhimit kolektiv, zgjerimin e tij në zona të tjera, ku aktualisht nuk ekziston, përmirësimin e efikasitetit të tyre, mbledhjen dhe shpërndarjen e honorarëve. OMK përfaqëson një mekanizëm thelbësor që u mundëson krijuesve dhe mbajtësve të të drejtave të ushtrijnë të drejtat e tyre në mënyrë efektive dhe roli i tyre duhet të forcohet. Një rëndësie të madhe të mundësojë dhe lehtësojë mbledhjen e tarifave për OMK në emër të mbajtësve të të drejtave. Ndërsa presin që çështjet mbi tarifën të zgjidhen, OMK-të duhet të zgjerojnë shtrirjen gjeografike të marrëveshjeve të tyre me OMK-të tjera në mënyrë që të drejtat e autorëve të administrohen më mirë dhe në mënyrë më efektive në sferën ndërkombëtare.
6. Performanca dhe kontributi i sektorit krijues duhet të monitorohet rregullisht, në mënyrë që tendencat të kapen dhe politikat të rregullohen. Në përputhje me praktikën më të mirë në këtë fushë rekomandohet që ky studim të bëhet dy herë në vit, dhe gjetjet e tij të shpërndahen gjerësisht brenda vendit dhe midis partnerëve të tij ndërkombëtarë. Ushqimi i rezultateve të studimit në procesin e politikave do të ishte një mënyrë efektive për të mbështetur vendimet e politikave në prova. Në studimet e ardhshme mund të konsiderohen tregues shtesë për performancën ekonomike siç janë shumëzuesit, të cilët nuk ishte e mundur të llogariteshin në bazë të të dhënave ekzistuese.
7. Kapaciteti statistikor i vendit duhet të rritet për të mundësuar mbledhjen e shpejtë dhe të saktë të të dhënave. Kjo mund të zbatohet në drejtimet e mëposhtme: a) Futja e raportimit të nivelit katër shifror për BVSH, i cili nuk

është vlerësuar me një saktësi më të lartë. Në këtë drejtim, duhet të ndërmerren sondazhe më plotësuese për të adresuar mangësitë e burimeve administrative; b) AFP, e cila është burimi kryesor i të dhënave të punësimit në vend, duhet të modifikohet për të mundësuar një ndarje të mëtejshme të rezultateve. c) Një sinkronizim më i mirë i BVSH dhe të dhënave të punësimit është i nevojshëm duke pasur parasysh se qasje të ndryshme përdoren për të gjeneruar të dhëna të tilla. d) Kjo është e këshillueshme që të vendoset një bashkëpunim më i ngushtë ndërmjet ASK-së dhe Bankës Kombëtare të Kosovës për të prodhuar një set të të dhënave të vetme për tregtinë e jashtme që përfshin shërbime të të drejtave të autorit. Të dhënat mbi tregtinë e shërbimeve duhet të ndahen më tej në përputhje me manualin e FMN-së DBP6 e) Duhet të zhvillohen tabelat e rezultateve të të hyrave për të konsoliduar kornizën e llogarive kombëtare. f) Vendosja e llogarive përkrahëse në industrinë kreative duhet të inkurajohet pasi kjo mund të rezultojë në mbledhjen standarde të të dhënave përkatëse si pjesë e kornizës statistikore dhe vrojtimin në vend.

8. Një azhurnim i vazhdueshëm i kornizës ligjore është një parakusht për pjesëmarrje efektive në shkëmbimet globale të produkteve të të drejtave të autorit dhe miratimin e praktikave më të mira. Të jesh i përgatitur për momentin kur aderimi në instrumente ndërkombëtare do të jetë i mundur do të rrisë shanset dhe pjesëmarrje të shpejtë në kornizën ndërkombëtare dhe do të krijojë mundësi më të mira për industrinë kreative. Ai gjithashtu do të ketë një ndikim të drejtpërdrejtë në drejtim të përafritimit me praktikën më të mirë dhe do të lehtësojë përfundimin e marrëveshjeve dypalëshe, kur është e mundur.
9. Ndërsa ky studim paraqet një vlerësim të kontributit pozitiv të industrive të të drejtave të autorit, ai nuk hedh dritë mbi

ndikimin e piraterisë së të drejtave të autorit, e cila minon performancën e sektorit kreativ në të gjithë botën. Në këtë drejtim rekomandohet të ndërmerren kërkime mbi ndikimin e piraterisë së të drejtave të autorit. Një hulumtim i tillë do të plotësonte rezultatet e këtij studimi, do të tregonte fushat e mundshme për veprim të synuar dhe do të mbështeste zbatimin e Strategjisë së Zbatimit të vendit.

Përkundër rënies së gjetjeve në studim, rekomandohet të merret në konsideratë zhvillimi i një Strategjie Kombëtare për Industrinë Kreative. Kjo strategji do të përcaktojë objektivat dhe do të përcaktojë mekanizmat për transformimin e industrive kreative në forcën lëvizëse për zhvillimin ekonomik. Ai do të identifikonte mekanizmat për mbështetjen e ndërmarrjeve kreative dhe krijimin e një mekanizmi për mbledhjen e të dhënave, analizën dhe monitorimin e zhvillimit dhe performancës së sektorit kreativ përmes hulumtimeve empirike. Më e rëndësishmja, strategjia duhet të identifikojë përparësitë në drejtim të mbështetjes për sektorë të veçantë kreativ. Duhet të elaborohet përmes një procesi konsultativ me pjesëmarrjen aktive të industrive kreative. Një Strategji Kombëtare për Industrinë Kreative është një mekanizëm i përdorur nga një numër vendesh që i shohin përparësitë e tyre konkurruese në kreativitet dhe inovacion dhe ideja duhet të merret në konsideratë serioze.

Rreth autorëve

Studimi u krye në periudhën nga tetori 2020 deri në prill 2021 nga një ekip ekspertësh kombëtarë, nën mbikëqyrjen e një eksperti ndërkombëtar .

Agon Nixha: Z. Nixha është një konsulent i pavarur i zhvillimit ekonomik. Ai ka një përvojë të gjerë në zhvillimin e projekteve në fusha që mbulojnë tregtinë ndërkombëtare, IHD-në, klimën e biznesit, zhvillimin e NVM-ve, zinxhirët e vlerës së sektorit, politikën industriale dhe tregun e punës. Z. Nixha gjithashtu ka një përvojë disa vjeçare në mësimdhënie në nivelin universitar dhe është autor i botimeve të shumta në fushën e zhvillimit. Ai ka diplomë masteri në ekonomi dhe politikë krahasuese nga University College London.

Leonat Pula: Z. Pula është një konsulent i pavarur për zhvillimin e sektorit privat. Ai ka një spektër të gjerë të përvojës i cili ka punuar në organizata ndërkombëtare, kompani konsulence si dhe në projekte të ndryshme zhvillimore për gjenerimin e punësimit. Fushat kryesore të punës së tij përfshijnë zhvillimin e biznesit, bashkëpunimin ekonomik, integrimin ndërkombëtar, dhe të drejtat njerëzore duke filluar angazhimin në hulumtime, analizave të tregut dhe tregtisë për ngritjen e kapaciteteve, menaxhimin të projektit dhe të ngjashme. Ai ka diplomë masteri në studime globale nga Universiteti i Graz.

Malva Govori: Znj Govori është një eksperte e zhvillimit të sektorit dhe të tregtisë. Ajo ka punuar në institucione publike dhe private, përfshirë projekte zhvillimi si GLZ, Banka Botërore, BE, UNEP, Swisscontact. Fushat e saj kryesore të punës përfshijnë zhvillimin e sektorit privat përmes qasjes së zhvillimit të sistemeve të tregut, duke punuar në zinxhirët e vlerave sektoriale, tregtinë ndërkombëtare dhe në qeverisje, dhe pedagog në makroekonomi në universitet. Ajo ka diplomë të masterit në ekonomi, financa dhe menaxhment në Universitetin e Bristolit, si dhe diplomë universiteti në Administrim Biznesi dhe BA në Marrëdhënie Ndërkombëtare nga Universiteti Webster Gjenevë.

Shtojcat

Shtojca 1: Lista e faktorëve të të drejtave të autorit

GRUPI	NACE Rev. 2	KLASA	FAKTOR AUTORSKI PRAVA
Industritë kryesore të të drejtave të autorit			
Shtypi dhe letërsia	5811	Publikimi i librave	100%
	5812	Publikimi i adresarëve dhe numrave telefonikë	100%
	5813	Publikimi i gazetave	100%
	5814	Publikimi i revistave dhe periodikëve	100%
	5819	Aktivitetet e tjera botuese	100%
	1811	Shtypja e gazetave	100%
	1812	Shtypje të tjera	100%
	1814	Libërlidhja dhe shërbime të ngjashme	100%
	1813	Shërbimet e përgatitjeve para-shtypjes dhe para-publikimit	100%
	4649	Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiak (përfshirë shumicën e artikujve shkrimi, libra, revista dhe gazeta)	100%
	4761	Tregtia me pakicë e librave në dyqane të specializuara	100%
	4762	Tregtia me pakicë e gazetave dhe materialit të shkrimit, në dyqane të specializuara	100%
	7430	Aktivitetet e përkthimit dhe interpretimit	100%
	7729	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e artikujve të tjerë personal dhe shtëpiak (përfshirë librat, revistat dhe revistat)	100%
	6391	Aktivitetet e agjencive të lajmeve	100%
	9003	Krijimtaria artistike	100%
	9101	Aktivitetet e bibliotekave dhe të arkivave	100%
	8219	Fotokopjimi, përgatitja e dokumenteve dhe aktivitetet e tjera të specializuara mbështetëse për zyrat	100%
	8299	Aktivitetet e tjera shërbuese në mbështetje të bizneseve p.k.t. (përfshirë në kohë reale, d.m.th. Titull i një-kohshëm, i mbyllur i shfaqjeve televizive të drejtpërdrejta të takimeve, konferencave)	100%
	Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	5920	Incizimi i zërit dhe aktivitetet e publikimit të muzikës
1820		Riprodhimi i mediave të incizuara	100%
4643		Tregtia me shumicë e pajisjeve elektroshtëpiake (përfshirë shumicën e audios, CD-ve të regjistruara)	100%
4649		Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiak (përfshirë shumicën e instrumenteve muzikorë)	100%
4763		Tregtia me pakicë e incizimeve muzikore dhe videove, në dyqane të specializuara	100%
7722		Marrja dhe dhënia me qira e video-kasetave dhe disqeve	100%
7729		Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e artikujve të tjerë personal dhe shtëpiak (përfshirë bizhuteri, instrumente muzikorë, peizazhe dhe kostume)	100%
7990		Shërbimet e tjera të rezervimit dhe aktivitetet e lidhura me to (përfshirë aktivitetet e shitjes së biletave për ngjarje teatrale, sportive dhe argëtuese dhe argëtuese)	100%
9001		Shfaqjet artistike	
9002		Aktivitetet mbështetëse për shfaqje artistike	100%
9003	Krijimtaria artistike	100%	
9004	Funksionimi i objekteve të artit	100%	
Filmi dhe Video	5911	Aktivitetet e prodhimit të filmave, videove dhe programeve televizive	100%
	5912	Aktivitetet e post-prodhimit të filmave, videove dhe programeve televizive	100%
	5913	Aktivitetet e shpërndarjes së filmave, videove dhe programeve televizive	100%
	5914	Aktivitetet e projektimit të filmit	100%
	7722	Marrja dhe dhënia me qira e video-kasetave dhe disqeve	100%
	4643	Tregtia me shumicë e pajisjeve elektroshtëpiake	100%
	1820	Riprodhimi i mediave të incizuara	100%
Radio dhe TV	5911	Aktivitetet e prodhimit të filmave, videove dhe programeve televizive	100%
	5912	Aktivitetet e post-prodhimit të filmave, videove dhe programeve televizive	100%
	5913	Aktivitetet e shpërndarjes së filmave, videove dhe programeve televizive	100%
	6010	Transmetimi i programeve radiofonike	100%
	6020	Aktivitetet e transmetimit të programeve televizive	100%

Fotografi	7420	Fotografske aktivnosti	100%
	5821	Izdavanje računarskih igara	100%
Program kompjuterik, baza të dhënash dhe lojëra kompjuterike	5829	Objavljivanje ostalog softvera	100%
	6201	Delatnosti računarskog programiranja	100%
	6202	Delatnost računarskog savetovanja	100%
	6203	Delatnosti upravljanja računarskom opremom	100%
	6209	Ostale uslužne delatnosti u oblasti informacione tehnologije i računara	100%
	6311	Obrada podataka, hosting i srodne aktivnosti	100%
	6312	Internet portali	100%
Artet Pamore dhe Grafike	9003	Umetničko stvaralaštvo	100%
	9001	Izvođačke umetnosti	100%
	9002	Pomoćne aktivnosti uz izvođačke umetnosti	100%
	9004	Rad umetničkih objekata	100%
	7420	Fotografske aktivnosti	100%
	1812	Ostalo štampanje	100%
	7410	Specijalizovane dizajnerske aktivnosti (uklj. grafičke dizajnere)	100%
Reklamim	7311	Reklamne agencije	100%
	7320	Istraživanja tržišta i ankete i istraživanjima javnog mnenja (uklj. marketinške studije)	100%
Shoqëritë e Mbledhjes së të Drejtave të Autorit	9412	Aktivnosti organizacija sa profesionalnim članstvom (uklj. asocijacije specijalista angazhovaných u kulturnim aktivnostima)	100%
Industri të Ndërrarura me të Drejtat e Autorit			
Aparate Televizive, Radio, VCR-të, Lexuesit e CD-ve, Lexuesit e DVD-ve, Lexuesit e Kasetave, Pajisjet Elektronike të Lojërave dhe Pajisjet tjera të ngjashme	2640	Prodhimi i produkteve elektronike për konsumatorë	100%
	2630	Prodhimi i pajisjeve të komunikimit (përfshirë studion e radios dhe TV dhe pajisjet e transmetimit.)	100%
	4649	Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiake (përfshirë shumicën e artikujve shkrimi, libra, revista, gazeta dhe instrumente muzikorë)	100%
	7729	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e artikujve të tjerë personalë dhe shtëpiake (përfshirë pajisjet përkatëse elektronike për përdorim shtëpiake)	100%
	7739	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e makinerisë, pajisjeve dhe artikujve të tjerë të luajtshëm p.k.t. (përfshirë profesionin. Pajisjet e radios dhe TV)	100%
	4643	Tregtia me shumicë e pajisjeve elektroshtëpiake	100%
	4743	Tregtia me pakicë e pajisjeve audio dhe video në dyqane të specializuara	100%
	Kompjuter dhe pajisje	2620	Prodhimi i kompjuterëve dhe pajisjeve periferike
4651		Tregtia me shumicë e kompjuterëve, e pajisjeve periferike të kompjuterëve dhe softuerëve	100%
4741		Tregtia me pakicë e kompjuterëve (përfshirë kompjuterët)	100%
7733		Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e makinerisë dhe pajisjeve të zyrave (përfshirë kompjuterët)	100%
Vegla muzikore	3220	Prodhimi i instrumenteve muzikore	100%
	4649	Shitje me shumicë e mallrave të tjera shtëpiake (përfshirë instrumentet muzikorë)	100%
	4759	Tregtia me pakicë e pajisjeve elektrike shtëpiake (përfshirë instrumentet muzikorë)	5%
	7729	Marrja me qira dhe dhënia me qira e sendeve të tjera personale dhe shtëpiake (përfshirë instrumentet, pamjet dhe kostumet)	100%
Instrumente fotografike dhe kinematografike	2670	Prodhimi i instrumenteve optike dhe pajisjeve fotografike	100%
	4643	Tregtia me shumicë e pajisjeve elektroshtëpiake	100%
	4763	Tregtia me pakicë e incizimeve muzikore dhe videove, në dyqane të specializuara (përfshirë pajisjet fotografike, optike dhe precize)	100%
	7739	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e makinerisë, pajisjeve dhe artikujve të tjerë të luajtshëm p.k.t. (përfshirë pajisjet e prodhimit të filmave)	100%
Fotokopjues	2823	Prodhimi i makinerive dhe pajisjeve të zyrave	100%
	4666	Tregtia me shumicë e makinerive dhe pajisjeve të tjera të zyrave (përfshirë makineritë e zyrës dhe pajisjet.)	100%
Material bosh për regjistrim	2680	Prodhimi i mjeteve optike dhe magnetike të komunikimit	100%
	4652	Tregtia me shumicë e pajisjeve elektronike dhe të telekomunikimit, si dhe pjesëve të tyre	100%

Letër	1711	Prodhimi i brumit të letrës	70%
	1712	Prodhimi i letrës dhe kartonit	70%
	1721	Prodhimi i letrës dhe kartonit të valëzuar, si dhe ambalazhit prej letrës dhe kartonit	70%
	1723	Prodhimi i materialit prej letrës për zyre	70%
	1729	Prodhimi i artikujve të tjerë prej letrës dhe kartonit p.k.t.	70%
Industri të pjesshme të të drejtave të autorit			
Veshje, tekstile dhe këpucë	1392	Prodhimi i artikujve të tekstilit të konfeksionuar përveç veshjeve	0.6%
	1411	Prodhimi i veshjeve të lëkurës	0.6%
	1412	Prodhimi i veshjeve të punës	0.6%
	1413	Prodhimi i veshjeve të tjera të jashtme	0.6%
	1414	Prodhimi i veshjeve të brendshme	0.6%
	1419	Prodhimi i veshjeve të tjera dhe atyre plotësuese (dorëzave, kapelave, shalleve etj.)	0.6%
	1520	Prodhimi i këpucëve	0.6%
	4642	Tregtia me shumicë e veshjeve dhe këpucëve	0.6%
	4751	Tregtia me pakicë e tekstileve në dyqane të specializuara	0.6%
	4771	Tregtia me pakicë e veshjeve në dyqane të specializuara	0.6%
	4772	Tregtia me pakicë e këpucëve dhe artikujve prej lëkure, në dyqane të specializuara	0.6%
Bizhuteri dhe monedha	3211	Prerja e monedhave	20.0%
	3212	Prodhimi i stolive të çmuara dhe artikujve të ngjashëm me to	20.0%
	3213	Prodhimi i stolive imituese dhe artikujve të tjerë të ngjashëm	20.0%
	4648	Tregtia me shumicë e orëve dhe e artikujve të argjendarisë	4.8%
	4719	Tregti tjetër me pakicë në dyqane jo të specializuara (përfshirë bizhuteritë)	4.8%
	4777	Tregtia me pakicë e orëve dhe argjendarisë në dyqane të specializuara	20.0%
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit	10.0%
Zanate të tjera	4719	Tregti tjetër me pakicë në dyqane jo të specializuara (përfshirë artizanatin)	4.8%
	4759	Tregtia me pakicë e mobilie, pajisjeve të ndriçimit dhe artikujve të tjerë shtëpiakë, në dyqane të specializuara (përfshirë zejet).	5.0%
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit	40.0%
	9499	Aktivitetet e organizatave të tjera p.k.t. (përfshirë klubet e artizanatit dhe koleksionistëve).	40.0%
Mobilje	3101	Prodhimi i mobilie të zyrave dhe dyqaneve	5.0%
	3102	Prodhimi i mobilie të kuzhinës	5.0%
	3103	Prodhimi i dyshekëve	5.0%
	4647	Tregtia me shumicë e mobilie, qilimave dhe pajisjeve të ndriçimit	4.8%
	4719	Tregti tjetër me pakicë në dyqane jo të specializuara (përfshirë mobiljet)	4.8%
	4759	Tregtia me pakicë e mobilie, pajisjeve të ndriçimit dhe artikujve të tjerë shtëpiakë, në dyqane të specializuara	5.0%
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit	5.0%
	7729	Marrja dhe dhënia me qira (lizingu) e artikujve të tjerë personal dhe shtëpiak (përfshirë mobiljet)	5.0%
Mallra shtëpiake, porcelani dhe qelq	1391	Prodhimi i pëlhurave të thurura dhe të endura	0.5%
	1431	Prodhimi i çorapeve të thurura	0.5%
	1439	Prodhimi i rrobave të tjera të thurura ose të punuara me grep	0.5%
	1629	Prodhimi i produkteve të tjera nga druri	0.5%
	2310	Prodhimi i qelqit dhe produktit të qelqit	0.5%
	2311	Prodhimi i qelqit të rrafshët	0.5%
	2312	Formësimi dhe përpunimi i qelqit të rrafshët	0.5%
	2313	Prodhimi i qelqit bosh (i zbrazët)	0.5%
	2314	Prodhimi i fibrave të qelqit	0.5%
	2319	përpunimi i produkteve të tjera prej qelqi, duke përfshirë edhe mallrat teknike prej qelqi	0.5%
	2599	Prodhimi i produkteve të tjera metalike p.k.t	0.5%
	4644	Tregtia me shumicë e porcelanit dhe artikujve të xhamit, si dhe e materialeve pastruese	4.8%
	4752	Tregtia me pakicë e artikujve elektronikë, ngjyrave dhe xhamit, në dyqane të specializuara	0.5%
	4759	Tregtia me pakicë e mobilie, pajisjeve të ndriçimit dhe artikujve të tjerë shtëpiakë, në dyqane të specializuara (përfshirë Kinën dhe qeramikën)	5.0%
7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit	0.5%	

Mbulesa muri dhe qilima	1393	Prodhimi i qilimave, sixhadeve dhe tepihëve	0.4%
	1724	Prodhimi i tapetave të mureve	0.4%
	4753	Tregtia me pakicë e qilimave, sixhadeve, veshjeve të mureve dhe dyshemeve, në dyqane të specializuara	0.4%
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit	10.0%
Igraçke i igrice Lodra dhe lojëra	3240	Prodhimi i lojërave dhe lodrave	40.0%
	4649	Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiak (përfshirë lodrat)	4.8%
	4719	Tregti tjetër me pakicë në dyqane jo të specializuara (përfshirë lodrat)	4.8%
	4765	Tregtia me pakicë e lojërave dhe lodrave, në dyqane të specializuara	40.0%
	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit	10.0%
Arkitekturë, inxhinieri, rievim	7111	Aktivitetet e arkitekturës	25.0%
	7112	Aktivitetet e inxhinierisë dhe këshillimit teknik	25.0%
Projektimi	7410	Aktivitetet e specializuara të dizajnit	10.0%
Muzetë	9102	Aktivitetet e muzeve	50.0%
	9103	Aktivitetet e muzeve dhe ruajtja e vendeve dhe ndërtesave historike	50.0%
Industri mbështetëse jo të dedikuara			
Shitje me pakicë dhe të përgjithshme	4611	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e lëndëve të para bujqësore, kafshëve të gjalla, lëndëve të para tekstile dhe mallrave gjysmë të gatshme	4.8%
	4612	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e karburantit, mineraleve, metaleve dhe kimikateve industriale	4.8%
	4613	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e lëndës së drurit dhe materialeve të ndërtimit	4.8%
	4614	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e makinerive, pajisjeve industriale, anijeve dhe aeroplanëve	4.8%
	4615	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e mobilieve, mallrave shtëpiake, pjesëve elektronike dhe hekurishteve	4.8%
	4616	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e tekstileve, veshjeve, gëzofit, këpucëve dhe artikujve prej lëkure	4.8%
	4617	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e mallrave ushqimore, pijeve dhe duhanit	4.8%
	4618	Aktivitetet e ndërmjetësimit të specializuar për shitjen e produkteve të veçanta	4.8%
	4619	Aktivitetet e ndërmjetësimit për shitjen e një shumëllojshmërie mallrash	4.8%
	4641	Tregtia me shumicë e tekstileve	4.8%
	4643	Tregtia me shumicë e pajisjeve elektroshtëpiake	4.8%
	4644	Tregtia me shumicë e porcelanit dhe artikujve të xhamit, si dhe e materialeve pastruese	4.8%
	4645	Tregtia me shumicë e artikujve të parfumerisë dhe kozmetikës	4.8%
	4646	Tregtia me shumicë e artikujve farmaceutikë	4.8%
	4647	Tregtia me shumicë e mobileve, qilimave dhe pajisjeve të ndriçimit	4.8%
	4648	Tregtia me shumicë e orëve dhe e artikujve të argjendarisë	4.8%
	4649	Tregtia me shumicë e artikujve të tjerë shtëpiak	4.8%
	4661	Tregtia me shumicë e makinerive bujqësore, pajisjeve dhe pjesëve furnizuese	4.8%
	4662	Tregtia me shumicë e veglave të makinerive	4.8%
	4663	Tregtia me shumicë e makinerive të minierave, të ndërtimit, si dhe për punime inxhinierike	4.8%
	4664	Tregtia me shumicë e makinerive të industrisë tekstile dhe të makinave të qepjes dhe thurjes	4.8%
	4669	Tregtia me shumicë e makinerive dhe pajisjeve	4.8%
	4673	Tregtia me shumicë e drurit, materialeve të ndërtimit dhe pajisjeve hidrosanitare	4.8%
	4711	Tregtia me pakicë në dyqane jo të specializuar, ku mbizotëron ushqimi, pijet dhe duhani	4.8%
	4719	Tregti tjetër me pakicë në dyqane jo të specializuara	4.8%
	4754	Tregtia me pakicë e pajisjeve elektroshtëpiake në dyqane të specializuara	4.8%
	4778	Tregtia me pakicë e mallrave të tjera të reja, në dyqane të specializuara	4.8%
	4779	Tregtia me pakicë e mallrave të përdorura në dyqane	4.8%
	4789	Tregtia me pakicë në tezgja dhe tregje të mallrave të tjera	4.8%
	4791	Tregtia me pakicë me porosi nga shtëpia nëpërmjet postës ose internetit	4.8%
	4799	Tregtia tjetër me pakicë, jo në dyqane, tezgja ose tregje	4.8%
Transporti i përgjithshëm	4910	Transporti hekurudhor ndërrurban i pasagjerëve	4.8%
	4920	Transporti hekurudhor i mallrave	4.8%
	4931	Transporti rrugor urban dhe ndërrurban i pasagjerëve	4.8%
	4932	Aktiviteti i taksive	4.8%
	4939	Transporti tjetër rrugor i pasagjerëve p.k.t.	4.8%

	4941	Transporti rrugor i mallrave	4.8%
	5030	Transporti i brendshëm ujq i pasagjerëve	4.8%
	5040	Transporti i brendshëm ujq i mallrave	4.8%
	5110	Transporti ajror i pasagjerëve	4.8%
	5121	Transporti ajror i mallrave	4.8%
	5221	Aktivitetet shërbyese të rastit për transportin tokësor	4.8%
	5222	Aktivitetet shërbyese të rastit për transportin ujq	4.8%
	5223	Aktivitetet shërbyese të rastit për transportin ajror	4.8%
	5224	Trajtimi i transportit "cargo"	4.8%
	5229	Aktivitetet e tjera mbështetëse të transportit	4.8%
	5310	Aktivitetet e postave me detyrimin e shërbimit të përgjithshëm	4.8%
	5320	Aktivitetet e tjera postare dhe të ndërlihdjes	4.8%
	7911	Aktivitetet e agjencive të udhëtimit	4.8%
Informacioni dhe komunikimi	6110	Aktivitetet e telekomunikimit kabllor	4.8%
	6120	Aktivitetet të telekomunikimit pa tela (wireless)	4.8%
	6130	Aktivitetet e telekomunikimit satelitor	4.8%
	6190	Aktivitetet e tjera të telekomunikimit	4.8%

Shërbimet Tregtare DBP6	FAKTORI I TË DREJTAVE TË AUTORIT
Tarifat e IP	100%
Shërbime kompjuterike	100%
Shërbimet e informacionit	100%
Shitja e të drejtave të pronësisë nga R&D	100%
Të tjera (shërbime biznesi)	100%
Shërbime Personale, Kulturore dhe Rekreative	100%
Transporti	4.8%
Shërbimet e telekomunikacionit	4.8%

Shtojca 2: BVSH dhe Punësimi nga IDA-të

	BVSH (në milionë EURO)			Punësimi		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit	98.0	105.0	105.8	11,647	12,355	15,219
Shtypi dhe letërsia	26.3	28.6	28.7	105.8	7,596	7,168
Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	8.1	9.0	8.0	28.7	683	1,213
Filmi dhe Video	6.7	8.1	6.4	8.0	144	247
Radio dhe TV	8.5	8.8	9.4	6.4	1,566	1,548
Fotografi	0.1	0.2	0.3	9.4	79	223
Program kompjuterik, baza të dhënash dhe lojëra kompjuterike	20.5	22.0	26.1	0.3	457	1,436
Artet Pamore dhe Grafike	7.0	7.5	8.3	26.1	1,008	2,085
Reklamim	16.8	17.0	18.6	8.3	674	1,162
Shoqëritë e Mbledhjes së të Drejtave të Autorit	4.0	3.7	0.0	18.6	147	138
2. Industri të Ndërruara me të Drejtat e Autorit	12.6	15.5	15.3	520	562	1,176
Aparate Televizive, Radiot, VCR-të, Lexuesit e CD-ve etj.	0.1	0.2	0.2	8	104	301
Kompjuter dhe pajisje	5.5	7.0	6.7	383	269	712
Vegla muzikore	0.1	0.1	0.1	14	42	23
Instrumente fotografike dhe kinematografike	0.1	0.2	0.2	5	21	-
Fotokopjues	2.7	2.9	3.3	43	26	130
Material bosh për regjistrim	4.0	5.2	4.8	63	99	7
Letër	0.0	0.0	0.0	3	2	2
3. Industri të pjesshme të të drejtave të autorit	8.9	10.6	12.5	873	506	876
Veshje, tekstile dhe këpucë	0.2	0.3	0.3	26	34	38
Bizhuteri dhe monedha	0.1	0.2	0.2	245	37	36
Zanate të tjera	0.1	0.3	2.2	14	44	370
Mobilje	0.3	0.4	0.5	150	162	167
Mallra shtëpiake, porcelani dhe qelq	0.4	0.4	0.4	30	14	20
Mbulesa muri dhe qilima	0.0	0.0	0.0	1	0	0
Lodra dhe lojëra	0.1	0.1	0.1	12	18	72
Arkitekturë, inxhinieri, rievim	7.7	8.9	8.7	396	197	173
4. Industri jo të përkushtuara të mbështetjes	29.9	32.4	33.4	1,656	1,449	1,649
Shitje me pakicë dhe të përgjithshme	14.5	15.4	15.8	961	708	784
Transporti i përgjithshëm	11.8	13.2	13.9	585	527	629
Industritë kryesore të të drejtave të autorit	3.6	3.8	3.6	110	214	236

Shtojca 3: Shpërndarja ndërmjet IDA-ve për BVSH-në dhe kontributin e punësimit

	Pjesa relative ndërmjet IDA-ve në kontributin e BVSH-së (%)			Pjesa relative ndërmjet IDA-ve në kontributin e PUNËSIMIT (%)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
1. Industritë kryesore të të drejtave të autorit	65.60%	64.25%	63.40%	79.25%	83.08%	80.44%
Shtypi dhe letërsia	26.85%	27.24%	27.12%	23.85%	61.48%	47.10%
Muzikë, Prodhime Teatrale, Opera	8.22%	8.56%	7.59%	11.09%	5.53%	7.97%
Filmi dhe Video	6.80%	7.69%	6.06%	6.04%	1.17%	1.62%
Radio dhe TV	8.69%	8.43%	8.90%	15.79%	12.67%	10.17%
Fotografi	0.12%	0.22%	0.24%	0.28%	0.64%	1.46%
Program kompjuterik, baza të dhënash dhe lojëra kompjuterike	20.88%	20.99%	24.69%	29.23%	3.70%	9.44%
Artet Pamore dhe Grafike	7.14%	7.11%	7.84%	8.86%	8.16%	13.70%
Reklamim	17.19%	16.22%	17.55%	3.51%	5.45%	7.64%
Shoqëritë e Mbledhjes së të Drejtave të Autorit	4.11%	3.54%	0.01%	1.36%	1.19%	0.91%
2. Industri të Ndërvarura me të Drejtat e Autorit	8.41%	9.47%	9.14%	3.54%	3.78%	6.21%
Aparate televiziv, Radiot, VCR-të, Lexuesit e CD-ve etj.	0.78%	1.18%	1.27%	1.60%	18.47%	25.61%
Kompjuter dhe pajisje	43.85%	45.03%	43.74%	73.63%	47.76%	60.59%
Vegla muzikore	0.47%	0.45%	0.54%	2.76%	7.45%	1.95%
Instrumente fotografike dhe kinematografike	0.88%	0.97%	1.07%	0.92%	3.73%	0.00%
Fotokopjues	21.84%	18.80%	21.45%	8.35%	4.63%	11.05%
Material bosh për regjistrim	31.93%	33.36%	31.71%	12.20%	17.60%	0.62%
Letër	0.24%	0.21%	0.21%	0.55%	0.35%	0.18%
3. Industri të pjesshme të të drejtave të autorit	5.97%	6.46%	7.47%	5.94%	3.40%	4.63%
Veshje, tekstile dhe këpucë	2.26%	2.72%	2.66%	2.98%	6.63%	4.29%
Bizhuteri dhe monedha	1.55%	1.54%	1.32%	28.01%	7.22%	4.12%
Zanate të tjera	1.20%	2.71%	17.52%	1.55%	8.71%	42.24%
Mobilje	3.78%	4.11%	4.02%	17.23%	32.06%	19.06%
Mallra shtëpiake, porcelani dhe qelq	4.11%	3.75%	3.45%	3.38%	2.84%	2.32%
Mbulesa muri dhe qilima	0.05%	0.04%	0.02%	0.07%	0.03%	0.02%
Lodra dhe lojëra	0.71%	0.99%	1.16%	1.43%	3.61%	8.26%
Arkitekturë, inxhinieri, rilevim	86.34%	84.15%	69.85%	45.35%	38.91%	19.69%
4. Industri jo të përkushtuara të mbështetjes	20.01%	19.81%	19.98%	11.27%	9.74%	8.71%
Shitje me pakicë dhe pakicë të përgjithshme	48.45%	47.52%	47.48%	58.02%	48.89%	47.54%
Transporti i përgjithshëm	39.62%	40.79%	41.65%	35.34%	36.34%	38.18%
Informacioni dhe komunikimi	11.93%	11.69%	10.87%	6.64%	14.77%	14.29%

Referencat

- [1] Shoqata e Gazetarëve të Kosovës (2020). Ndikimi i Pandemisë Covid-19 në Situatën Ekonomike të Gazetarëve, Kameramanit dhe Fotoreporterëve. URL: <http://agk-ks.org/wp-content/uploads/2020/10/THE-IMPACT-OF-COVID-19-PANDEMIC-ON-THE-ECONOMIC-SITUATION-OF-JOURNALISTS-CAMERAMEN-AND-FOTOJORNIST.pdf>
- [2] Kushtetuta e Republikës së Kosovës, K-0904 (2008). URL: <https://gzk.rks-gov.net/Act-Detail.aspx?ActID=3702>
- [3] Komisioni Evropian (2020). Raporti i Kosovës 2020 (2018-2020) Vlerësimi i Komisionit. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/kosovo_report_2020.pdf
- [4] Mbështetja e BE-së për Konkurrencën e Sektorit të TIK-ut të Kosovës (2020). Raporti i studimit mbi kërkesën dhe nevojat e bizneseve të IT-së në Kosovë në përputhje me trendet globale të IT. URL: https://ictkosovo.eu/wp-content/uploads/2020/05/Survey-Infographic-18.05_FINAL-1.pdf
- [5] Hoxha. A (2020) Peisazhi mediatik në Kosovë: Urrejtja dhe ndikimet në propagandë. <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2020/10/Resilience-research-publication-1-KOS-ENG.pdf>
- [6] Komisioni i Pavarur për Media (2017). Raporti Vjetor. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/publikime/291/raporte-vjetore/291>
- [7] Komisioni i Pavarur i Mediave (2018). Raporti Vjetor. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/publikime/291/raporte-vjetore/291>
- [8] Komisioni i Pavarur i Mediave (2019). Raporti vjetor. URL <https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Publikime/Raporti%20Vjetor%202019%20KPM.pdf>
- [9] Komisioni i Pavarur për Media (2019). Strategjia për Kalimin në Transmetimet Digjitale Tokësore në Republikën e Kosovës. URL: https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Strategjia%20p%C3%ABr%20kalim%20n%C3%AB%20transmetim%20digjital%20tok%C3%ABsor_%20dhjetor%%202019.pdf
- [10] Komisioni i Pavarur për Media (2021). Licencimi dhe procedurat. URL: <https://www.kpm-ks.org/en/telicencuarit/305/licencimi/305>
- [11] Komisioni i Pavarur për Media (2021). Drejtoria e shërbimeve të mediave audio dhe audiovizive: Transmetimi Tokësor. URL: https://www.kpmks.org/assets/cms/uploads/files/Te%20Licencuarit/Adresari_sherbimet%20mediale%20audio%20dhe%20audiovizuale_Transmetim%20Toksor_Shqip_%20%20Janar%202021.xlsx
- [12] Komisioni i Pavarur për Media (2021). Drejtoria e operatorëve të shpërndarjes. URL: <https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Te%20Licencuarit/ADRESARI%20%20>

- [13] Instituti për Ekonomi të Tregut të Lirë (2020). Analizë Gjithëpërfshirëse e Sektorit të TIK-ut në Kosovë. URL: <https://ietl-oek.com/wp-content/uploads/2020/03/Report-Complement-Analysis-of-ICT-Sector-in-Kosovo.pdf>
- [14] ASK (2020). Statistikat e Kulturës 2019. URL: <https://ask.rks-gov.net/media/5679/culture-statistics2019.pdf>
- [15] Ligji Nr. 02 / L-51 për Aktivitetet Botuese dhe Librat. URL: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2432>
- [16] MCC (2018). Raporti i Studimit të Studimit të Fuqisë Punëtore dhe Përdorimit të Kohës URL: <https://millenniumkosovo.org/wp-content/uploads/2018/11/MCC-Kosovo-Labor-Force-and-Time-Use-Study-Final-Research-Report-1.pdf>
- [17] Gazeta Zyrtare e Bashkimit Evropian, Marrëveshja e Stabilizim-Asociimit midis Bashkimit Evropian dhe Komunitetit Evropian të Energjisë Atomike, nga njëra anë, dhe Kosova*, nga pjesa tjetër OJ L 71, 16.3.2016
- [18] Park, W. dhe D. Lippoldt (2008). Transferimi i teknologjisë dhe implikimet ekonomike të forcimit të të drejtave të pronësisë intelektuale në vendet në zhvillim, Dokumentet e politikave tregtare të OECD, nr. 62, botimi i OECD, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/244764462745>
- [19] Këshilli i Shtypit i Kosovës (PCK). URL: <https://presscouncil-ks.org/?lang=en>
Rregullorja KPM-2013/02 për të Drejtat e Autorit. URL: <https://www.kpm-ks.org/al/legjisla-cioni/299/aktet-nenligjore-ne-fuqi/299>
- [20] STIKK, Shoqata e Teknologjisë së Informacionit dhe Komunikimit të Kosovës (2013). Analiza e Tregut TIK në Kosovë. URL: http://helvetas-ks.org/eye/file/repository/stikk_market_analysis_eng.pdf
- [21] STIKK, Shoqata e Teknologjisë së Informacionit dhe Komunikimit të Kosovës (2013). Analiza e Mangësive të Aftësive TIK. URL: http://helvetas-ks.org/eye/file/repository/stikk_skills_gap_eng.pdf
- [22] Këshilli i Sigurimit i Kombeve të Bashkuara, Rezoluta A / RES / 1244 (1999). URL: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf
- [23] WIPO (2015). Udhëzues MBI Vrojtimin e Kontributit Ekonomik të Industrive të të Drejtave të Autorit. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/893/wipo_pub_893.pdf

Ky raport është botuar me asistencë të Bashkimit Evropian. Përmbajtja e këtij raporti është përgjegjësi e vetme e IBF International Consulting dhe EPLD dhe në asnjë mënyrë nuk mund të paraqes pikëpamjet e Bashkimit Evropian.

© IPR Project Kosovo
Qershor, 2020
Prishtinë, Kosovë

IPRproject

Intellectual Property Rights Project

Rr. "Johan V. Hahn",
10000 Prishtinë, Kosovë
Tel: 038 726 688

 IPRKosovo